[redacted]

CONSTITUENCY PUBLIC HEARINGS

KINANGO CONSTITUENCY, HELD AT SAMBURU SECONDARY SCHOOL

29th MAY 2002

CONSTITUENCY PUBLIC HEARINGS, KINANGO CONSTITUENCY, PUBLIC HEARINGS HELD AT SAMBURU SECONDARY SCHOOL ON 29TH MAY 2002

Present:

1. Com. Dr. Mohammed A. Swazuri
1. Com. Bishop B.N. Kariuki
1. Com. Nancy Baraza

Secretariat in Attendance

1. Mr. Apamo - Programme Officer
1. Mwero wa Mkalla - District Co-ordinator
1. Jacque Nyamoo - Verbartim Recorder
1. Egda Kagoni - Asst. Programme Officer.

Meeting opened at 10.00 a.m with Com. Dr. Mohammed Swazuri on the chair.

Com. Swazuri: Sisi tuko tayari kuanza kikao hiki. Kwa hivyo, wale ambao mko mbali msongee karibu ili tuanze, na Sheikh Mohammed dua kidogo, ili tuanze mambo yetu.

Sheikh Mohammed: Asante. Na tuombe. (In Islam). Ewe Mola tunakushukuru kwa siku hii ya leo kwa vile umetufikisha hapa salama. Tunakuomba vile vile, katika mambo ambayo tunayo hapa, uyapeleke kwa uwezo wako, na utubariki na yoyote ambayo utayatia akilini mwetu, ili tuweze kuyatoa mambo ambayo yataitengeneza Kenya yetu. Vile vile tunakuomba Mungu, watu uliyo walieta hapa, Makamishena, Mola wewe mwenyewe ndio umewaleta hapa kwa upendo wako, tunakuomba Mwenyezi Mungu, uwape Neema, Baraka na fadhili ili neno hili lipate kuendelea vizuri, na tulimalize vizuri katika Kenya nzima. Mola tunakuomba pia vile vile, katika serikali yetu, uichukuwe Mikono miwili, ili tuishi kwa Amani, Rehema na Baraka. Mola kwa siku ya leo utubariki. Asante.

Com. Swazuri: Kwanza wale ambao wachache mume fika tuna wakaribisha. Sisi kwetu hatuna uchache, hata kama ni mtu moja, huyo ni mwananchi wa Kenya. Na hapa tuko Makamishena watatu; kwanza niko na Commissioner Bernard Kariuki, halafu niko na dada-angu hapa Commissioner Nancy Baraza mimi naititwa Mohammed Swazuri, nafikiri m na nikumbuka. Tutakaa hapa siku mzima leo, na taratibu ya kutoa maoni ni kama ifuatavyo. Kwanza itabidi kila mtu ajiandikishe kule, kwenye hii form, halafu tutasoma kulingana na majina yaliyoko hapa na atakaye somwa jina lake atakuja akae hapo kwenye hicho kiti.

Yule ambaye anataka kutoa memorandum peke yake bila ya kusema lolote ataandikisha jina lake pale, atoe memorandum yake, sisi tutaenda kuisoma. Yule ambaye anataka kusoma memorandum, asome kwa mktasari siyo kusoma kutoka ukurasa wa kwanza mpaka wa kumi Ah! Ah!. Recommendations ni nini? Basi. Yule atasema kwa mdomo, hana memorandum, hana nini, yeye atakaa hapo, tutampatia microphone hapo, hawa watu wetu wana-record kila kitu, na sisi hapa tunaandika kila kitu. Na kila mmoja atakayesema atapewa dakika tano, na yule atakaye kuwa na memorandum, anaisoma kwa mkutsari hatutamzidishia dakika tano ili kila apate nafasi ya kuzungumza leo. Haya, tunaanza na Henry Mzumba Ziro. Henry Mzumba Ziro

Henry Mzumba Ziro: Basi kama vile mmesikia, majina yangu ni Henry Mzumba Ziro, na niko hapa kwa kutoa maoni yangu. Kulingana na hali ilivyo sasa, pengine nitazungumuzia mambo ya viongozi hasa wa hapa local leaders. Kwa mapendekezo yangu ni kwamba, kuna watu wanaitwa Diwani Maalumu. Mini ninapendekeza kwamba watu hawa wasiwepo kwa sababu kuna wale ambao wamechaguliwa na wananchi, na hatuelewi hawa walichaguliwa kazi gani. Pia uki panda juu kidogo, kuna Mbunge Maalumu pia yeye kwangu anakosa kazi yake. Unakuta kwamba sehemu hii ina mbunge, na tena badaaye kuna mtu anachaguliwa tena. Hatuelewi anafanya kazi gani. Na pendekeza pia, kwa hawa tunaita Chief na Assistant Chief, hawa watu wanafanya kazi muhimu na ni ya watu, lakini watu hatuwachagui, ni watu tunafanya kuwekewa. Ningependekeza hawa watu wachaguliwe na watu wenyewe.

Kuna mtu mwingine pia hapa chini, ambaye ni mzee wa mtaa. Huyu mtu anafanya kazi kubwa sana. Hata kama Chief ni kufanikiwa ama Assistant Chief ni kufanikiwa, basi ni huyo amakinike vilivyo. Kwa hivyo ningeomba mtu huyu achaguliwe na wananchi, na mbali na kuchaguliwa na wananchi, pia awe ana lipwa kwa sababu ile kazi anayo ifanya, huwa inaonekana sana kwa wananchi. Pengine kwa mambo ya Local Government, nitakomea hapo. Baadaye mambo ya ardhi: Kuna sheria kadha wa kadha ambazo pengine zinatukabili sisi ambao tunaishi sehemu hizi, na ningeomba kwamba pengine mwananchi, ama jamii iweze kuwa na ruhusa ya kumiliki ardhi kikamilifu na sheria za ardhi za kumiliki pia, ziangaliwe sana. Utakuta labda serikali imekuta mahali kuna rasilimali, na mwananchi yuko hapo, lakini baadaye anahangaishwa. Ningeomba kama kuna hali kama hiyo, mwananchi yule aweze kuhamishwa apelekwa mahali ambapo mahitaji yake yote yatatekelezwa. Kitu kama elimu, iwe inapatikana, maji, mahali pote atapelekwa, yawe yanapatikana kwa rahisi tena si maji tu, yawe maji safi, na mambo mengine ambayo pengine ni muhimu kwa bindadamu. Na tukienda ngazi ya juu kidogo katika hali ya utekelezaji. Kuna hizi sehemu tatu za utawala. Pengine kuna office ya Raisi, iko sehemu ya bunge, tuko na mahakama. Hizi kimaoni yangu ni kwamba zina iniliana sana kikazi mimi zipendezwi hivyo. Ninafurahia zaidi kama office ya Raisi, ifanye kazi kama offici ya Rais, kivyake, bila kuingilia Bunge, ama mahakama. Na huu uteuzi wa watu kutoka offici mbali mbali ambazo ni muhimu za serikali, kuwe kuna Tume maalumu, ambayo imechaguliwa, na si mtu tu, ati vile yeye anapenda. Pengine maoni yangu, mimi nitakomea hapo.

Com. Swazuri: Asante Ziro kwa kuweka time, kwa kufuatisha time umetumia dakika nne peke yake. Ni vizuri sana. Haya, wa pili atakuwa Nkura Mwangeka. Nkura Mwangeka?

Nkura Mwangeka: Asanteni sana. Kwa majina mimi naitwa Nkura Mwangeka nitatoa maoni kwa udogo tu. Ningependekeza kwamba mvumo wa elimu urudi ule wa zamani wa 7-4-2-3, nafikiri ningekomea hapo kwa elimu. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, asante sana. Gerald M. Ganja. Gerlad M. Kanja?

Gerald M. Ganja: Asanteni sana, mimi, yangu ile niko nayo ni memorandum, na kwa majina ni Gerald Mvumba Ganja, kwa hivyo pengine, mhusika anielekeze pale nitapeleka memorandum yangu.

Com. Swazuri: Haya, anafuatiwa na Mweru Mungumi. Mweru wa Mungumi?

Mweru Mungumi: Well, thank you so much. I have a memorandum, which I will present after this, but there are a number of things I would like to present to the Commission first, is on the Supremacy of the Constitution. The Constitution should be the Supreme law of the government of Kenya, and they should be some parts which can only be changed by a 65% of the votes cast by Members of Parliament,.Then there are other parts of the Constitution, which must only be changed after collecting views from Kenyans. These views should be collected by an independent Commission, consisting of members or leaders from the Civil society and Religious organizations. The parts which should only be changed through or after collecting views from the citizens should include the law governing presidential and Parliamentary elections, the type of government, the law governing the appointment to judicial and other high ranking government officials, laws governing the basic rights of Kenyans, education, health, security, ownership of property e.t.c and also laws governing the presidential succession.

Then on citizenship, all children born of either one or two Kenyan citizens should automatically become Kenyan citizen. Also the spouse of a Kenyan citizen should also be a citizen without any questions and all citizens should enjoy all the rights and privileges as accorded in the Constitution regardless of whether citizenship was by birth or by any other way.

Then on political parties, I would suggest that we have a maximum of three political parties in Kenya, which should be funded by the government, and on the structure of government, I have the views that we maintain the executive structure and is we have an executive president, and then a vice president who should be a running mate to the president during the elections. That is the vice president should not be appointed by the president. Then I would prefer a central government like the one we have and then we should also strengthen the Local Government authorities. On Parliament, Parliament should vet such appointments of officers like the cabinet, the attorney general, judges, Parastatal heads and this should be done with a two thirds majority.

Parliament should also have powers to direct its own business, and I suggest that members of Parliament should work for at least three full days in a week, instead of having some two or three hours on Tuesday's, Wednesday's and Thursday's, and then on top of language proficiency tests, aspirants should also be subjected to other tests like their grasp on some social and economic

matters because in Parliament nowadays, we have very technical things which makes understanding of these things. Then we should have an independent commission to look into the remuneration of MPs instead of them deciding their own salaries. Then an MP should work by hi constituent, that is, it doesn't necessarily have to be the stand of the party or (interjection)…

Com. Swazuri: Michael N. Mwangandu?

Michael N. Mwangandu: Mimi kwa majina naitwa Michael Mwangandu kutoka Mugalani town location. Niko na memorandum na kisha niko na maoni kidogo tu hapa, ambayo hii memorandum badaaye nita ipeana. Mimi maoni yangu ya kwanza ni kwamba ile sheria ya kwamba biashara iko uhuru, mimi kimaoni yangu mimi nataka ifutiliwe mbali, kwa sababu tunaona kwamba, kuna watu sasa hawafanyi kazi kulingana na ngazi yake. Kwa mfano tunakuta manufacturer, ama yule mtengenezaji ana uzia bidhaa yule mtu wa mwisho, kwa hivyo tungependa yule mtengenezaji wa bidhaa, auziye mtengenezaji wa jumla, ambaye ni wa wholesale, wa wholesale auziye wareja reja, na wareja reja ndiyo ata uiza yule mtu wa mwisho halafu maoni ya pili, ama maoni yangu ya pili ni kwamba, hii hali ya uwagizaji bidhaa kutoka njie, na zile zina weza kupatikana hapa kwetu, zime zorotesha viwanda vyetu vyote. Na nitapeana mifano ya hapa kwetu Pwani kama vile Ramisi Sugar Company, Kilifi Cashew Nuts na estate. Kwa hiyo mimi ningependekeza, kama hiyo kuna uwezekano serikali iagize zile vitu ambavyo haziwezi patikana katika viwanda zetu.

Nikingia katika office kuna Rais, mimi ningependekeza ile sheria ya Rais apate asili mia ishirini na tano ya kura katika Majimbo matano, iondolewe na badala yake, Rais awe akipata kura asili mia hamsini kwa mikoa mitano ndiyo atangazwe kuwa Rais. Halafu nikirudi hapo hapo vile vile upande wa mahakama, hasa kwenye makoro koro ambapo watu wahalifu uwekwa, mimi naona kama ama kazi kubwa ya watu kuwekwa kwa koro koro, siyo kuteswa ila ni kurekebishwa tabia, lakin hali zetu za magereza, zina tatanisha kwa sababu pale utakuta mtu amefunguliwa pale kwenye koro koro na pale kuna ndoo ya kinyesi, ama kuna mkojo, kuna mavi pale, sasa katika hali ile pengine mtu kama yeye ni Muislamu ambaye hawezi kusali pale pale . kwa hivyo magereza yetu iwe na huduma nzuri zaidi.

Halafu tukirudi upande wa vyama vya kisiasa mimi naona hii hali yetu ya vyama vingi vya kisiasa si mbaya, lakini mbona huu uhuru wetu ume zidi? Mimi ningependa, kama kutakuwa na vyama vingi zaidi, ziwe tu kama vinne. Nataka hivyo vinne, viwili ndizo ziweze kupigania URaisi. Na kwa upande wa afya, mimi ningependekeza afya mwanzo iwe ya bure kama vile zamani afya iwe ya bure, na hata kama itatokezea kuwa mgonjwa pengine ana matatizo fulani ambayo yako ghali, serikali iweze kumpatia msaada ama mkopo yule mgonjwa, aweze kutibiwa hata kama ni mahosptiali ya nje.

Vile vile kwenye hiyo afya, ningependa kutoa maoni kwamba huu uhuru wa madaktari kupewa uwezo ya kufungua mazaati zao, naona kama unatuumiza kwa sababu unakuta ukienda hospitali, daktari anakwambia "*hapa hizi dawa bwana hazipatikani* hizi, *pengine uende hospitali fulani hizi dawa zinapatikana ama uwende duka fulani ya madawa*, *utapata hii dawa*". Hii

tunaona kuwa ni njama tu wameweka ni story fulani tu kwani wanataka kula pesa na penginehata ile zaanati ni yeye amefungua ni kwa umbali wake. Pale ameandika hivi hiyo pesa itaingia tu kwake. Kwa hivyo madakitari wanaofanya kazi katika mahospitali ya serikali wasipewe uwezo wa kufungua hospitali za kibinafsi. Kwa hayo machache asanteni.

Com. Swazuri: Sasa tunaenda kwa Bwana Joseph Chaka. Joseph Chaka? Dakika tano.

Joseph Chaka: Mimi kwa jina naitwa Joseph Chaka na ningependelea kuweka karatasi yangu au memorandum yangu kwa anaye husika.

Com. Swazuri: O.K. Mwingine ni Jimmy M. Kitangalia. Jimmy? Halafu tukuite ukiwa tayari utatwambia? Utatwambia? Haya. Stephen K. Mwambire. Stephen K. Mwambire? Njoo utuambia hapa.

Stephen K. Mwabire: Kwa majina ni Stephen Kondo Mwabire kama mulivyo sikia, na maoni yangu, kwanza naanza na hawa watu wa usalama ma-officer wa police. Huwa ninashangaa sana, kuona kwamba kama saa mbili za usiku, na hakujakuwa na sheria ya kwamba imetangazwa hali ya hatari na unashikwa kwa msako, unaenda kutiwa ndani, na mpaka utoe pesa ndio utoke hapo. Na sijui kama kuna kodi hapo ndani ama namna gani nishaawai kufanyiwa hivyo na nikashikwa na nikatoa pesa nina wajua wale watu kama inawezekana nitakwenda kuwa point. Na ingine ni dini. Unapoenda kwa mikutano kama ilivyo desturi hapa, tumeombewa, lakini mara nyingi haswa katika mabaraza, huwa basi mtu yule wa dini anapo omba, basi kazi yake imeisha, hakuna hata nafasi ingine pengine achangie juu ya mhadhara ule, pengine aambie watu juu ya kumjua Mungu zaidi ah, ah! hapewi nafasi tena, maana ashafungua mkutano, anangoja watu wa kufunga, ndiyo habari zake ziwe zimekuja tena. Hapo, sifurahi na jambo hilo. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, inaonekena bado wananchi hawajafika kwa hivyo - - au kuna wengine wako tayari kuendelea? halafu tuandike majina yao? tuna suburi wananchi waje. Kama hakuna tutapumua. Hakuna? Basi tutapumzika. Wakija mtatwambia, sisi kazi yetu ni kusikiliza. Mdibo Cleophas. Tafadhali, dakika tano.

Mdibo Cleophas: Asante sana. My name is Mr. Mdibo Cleophas, and I am happy to be here, and I think such opportunities are rare, but they are good. I should start straight away. When we come to the structure and system of government, I feel that a unitary system of government is good, but we should also have a kind of provision each province, at least to be given a chance to have a president. What I mean is that once a province, for example Rift Valley, or Central, those ones, two have already had their share, then the other remaining provinces, should be given chances also to have their share. The second, point is on the legislature that is Parliament of course, we say that the following appointments should be done by Parliament.
and each province if possible, should have a representative appointed. Previously we had even some provinces which did not have even a member being appointed as Ambassador, a member being appointed as Head of Parastatal, or Senior Civil Servants. The Parliament should be given that mandate, and to make sure that all provinces and all shares of heads of civil

servants, Heads of Parastatal and Ambassadors to be shared in the ration 1:1 and that one will bring equal distribution of resources.

We also say that the Public Service Commission should be able to determine the salaries of the Members of Parliament because if each person is left to remunerate himself, then he will take the lion's share! The concept of nomination of MPs, should be done away with, because that did not come from common mwananchi and we see it as a waste of resources that could be channelled in other areas for the development. All provinces should have the same number of Parliamentary seats and the ratio of ministers and assistant ministers should be the same in all provinces this will permit coalition government. Why do I say like that? Once you have being given a home, then that means that you have all the mandate to manage, so, once we were declared a province, that means that we had all the machinery and all the resources that is needed is why that all the Parliamentary seats should be in the ratio of 1:1 for equal sharing and distribution of the national cake.

The Parliament should have more power than the executive particularly in making the Bill to become a law and we have seen where like the Donde Bill, where the Parliament has really taken a lot of time to make it sail through only the executive has made it to dilly dally! We want it to favour the minority. Parliament should be dissolved by the Speaker and not the President and can be called by the president only after thirty days, unless there is a state of emergency. We are also people and we are saying this, that when things sometimes pin the executive down, the executive tends to tell the members of Parliament to go and rest we don't want such occurances. The president should also at least attend four Parliamentary sessions, failure to wish stern action should be taken against him by Parliament because as the Head of the State, he should know exactly what is being discussed.

When we come to judiciary, I say that in order for the national cake to be shared equally, the court should be extended upto the divisional level, and the senior and High court judges are Chief Justice should be appointed by the Member of Parliaments and all the provincial provinces must have equal members appointed. That means the ratio of 1:1. Government should provide lawyer and advocates for the citizens to represent them in the courts of the law, because those judges and some other lawyers, government lawyers are being paid by the tax from the citizen and law should be reviewed by legislature and members of judiciary.

Just one thing I will summarize what I have. one is that when we have basic rights, lets have free education, free health facilities, free water for all citizens because without that, we find that things are not going on well. On land and property, land should be owned by individuals and communities, but not State. State should just be overseer, and we have seen where the State has forced wananchi to vacate their land and have more problems. (interjection) O.K. Thank you very much.

Com. Swazuri: Just hold on there, just hold on, madam commissioner wants to ask one clarification.

Com. Nancy Baraza: Thank you Mr. Mdibo, I didn't get you clear on this proposal of you want to retain a unitary system of government but strengthen the provinces which should have a president. Should we have 8 presidents or rotational presidency?

Mr. Mdibo: We should have rotational presidency whereby each province has at least a mandate of having presidency so that they can also enjoy like other provinces. We should have rotational presidency, whereby even if we say we bring federal government, those with majority will not allow other provinces also to enjoy the top sit, therefore we should have rotational presidency.

Com. Bishop Kariuki: What you mean is, if the president finishes his term, then you get another president from another province. Is that what you mean?

Mr. Mdibo: I mean that.

Com. Bishop Kariuki: O.K.

Com. Swazuri: Thank you very much. Please stick to the five minutes. We want everybody to participate. Give your memorandum there, let it be recorded, and we now have Mr. Joseph Mwengea.

Joseph Mwengea: Thank you very much Mr. Chairman, I start with the structure of government. I propose that the structure of the current government, should remain unitary government. On that line, we should also retain the provincial kind of government, but the office of the DOs should be done away with, and the responsibilities which are held by the current DO kind of system, should be taken by the Chief. We should try to enhance the development of the division based on the Chiefs but not the DOs to cut down the expenditure. The Province should also have the uniform number of constituencies, in the current situation, you find that there are provinces which are having more constituencies so the boundaries of the current constituencies should be reviewed. The powers of the president should be cut down, e.g. the appointment of senior government officials such as judges should be doine by a Parliamentary committee.

The president should have no power to extend the Parliament or to cut it short that should be the work of the Parliamentary committees. On the side of basic rights, I start with education. The current scenario whereby the government claims to provide civic education is not fair. You find that people from poor families are not well catered for. On this line, I propose the kind of unitary government should provide universal primary education, and try to provide basic materials to school, through school equipment scheme. This school scheme should be revived and should be vital. On the side of the university, the provision of budgeted funds from the interim government should cater especially for the poor students some of whom never get funds that are provide through the bank they end up having their education cut. So this one should be reviewed, so that everybody can have access, especially to the university education.

On the side of health, you find that the rural areas have being neglected, so we should try to have some sort of uniform provision of health centers in all provinces as currenty, find some more provinces have access to rural health than others. On the side of land ownership, the government should have the right to acquire land only only some sopecific issues. One, the government should have right to maybe compulsory own land but for community development for such issues like schools, hospitals, health centres. On that line, individual land ownership should be there. The commission of lands should be removed and the issue of trying to sort out land issues done through the elders or the communities of the people. thank you very much.

Com. Swazuri: O.K., tuko na Bwana Mwacera or Mwacena? Mwatela. Boniface. Chief. Yuko wapi Boniface? Bwana Boniface, mbona u-namna hiyo Bwana? (interjection)… basi alete memorandum yake. (interjection)….Boniface Mwatela. Please, uta toa jina lako na uandike details hapo, siyo kuitoa tu hivyo, utaandika hapo. Haya, bwana Chief? Mohammed Noor, Councillor. Councillor Mohammed Noor?. Dakika tano tu, tafadhali.

Councilor Mohammed Noor: Mimi kwa jina ni Mohammed Noor, Councillor maalumu kutoka Makina Roti. Maoni yangu. Rais asiwe mbunge awe ni, cheo ya president peke yake. Pili, ma-Chief, wawe wanachaguliwa na wananchi wenyewe na kuwe na masharti moja yao awe ana bibi. Khadi, wa-islamu, Kadhi awe Kadhi mkubwa, ambaye hakuna appeal huku mbele kuliko yeye mwenyewe, na awe anachaguliwa na Wa-islamu wenyewe huyo Kadhi kulingana na elimu yake, na siku ya Ijumaa, kwa Wa-ilsamu, iwe ni public holiday, kama vile JumaPili kwa Wa-kristo.

Ardhi: wananchi wenyewe wawe na uwezo kuliko serikali ndiyo inasimamia. Wananchi wenyewe, wawe na uwezo na wazee wa vijiji ndio watoe hiyo ardhi, wawe na uwezo wa kupendekeza mambo ya title deeds hata wawe na uwezo wa kukataa mtu asipewe title deed bila wao kupitasha. National Park wanyama wa pori na wanyama wa kufuga wote ni wetu, lakini, wanyama wa pori wanahudumiwa zaidi ama wanapewa uwezo zaidi kuliko raia wa nchi, kwa hivyo national park iwe ni faida yetu sote. Ikiwa ni wanyama wameingia huku, vile ambavyo hawajadiwi, basi hata wao wengine wakiingia national park isiwe kuna hatia wanachukuliwa na kama ni hatia, basi hata hao wanyama wa pori wakiingia kwa raia iwe ni hatia. Sheria zote, za u-colony, ziondolewe ziwekwe sheria mpya ambazo zinafuatana na mila na desturi ya Ki-afrika moja, ni railway. Railway imeapewa uwezo mkubwa ama ni sheria ambazo - - iko juu ya sheria sababu train leo ikigonga au ukigonga yote ni sawa, wewe ndiyo unashtakiwa. Kwa hivyo iwekwe sheria ambayo kama kuna makosa na inafanyiwa makosa kama barabara za magari.

Com. Swazuri: Utaandika majina yako pale, na watachukuwa details zako. Nchambo A. Macini. Nchambo A. Macini, Maendeleo ya Wanawake. Dakika tano mama.

Fatuma Hamisi: Kwa Jina naitwa Fatuma Hamisi, na kawaida (inaudible). Nilikuwa na pendekezo kwanza, kuhusu kina mama na wazazi na watoto manyumbani. Kwa mfano, ikiwa msichana, amependa bwana fulani, na amemchaguwa na anataka kuolewa, ni kwa nini wazazi wanakataa? na wakikataa huyo msichana afanye nini na yeye ndiye amempenda huyo bwana?

Wasichana wako na matatizo manyumbani kwa sababu waki chagua mabwana zao wazazi hawapendi kwa sababu ya mila na desturi. Pili, nataka kusema habari ya maendeleo. Sisi kina mama tunachaguliwa kuwa wenye viti, lakini tuko na jukumu kubwa sana kwa sababu tukiwa na mkutano mahali popote, tunaenda na hiyo huwa ni hasara kwa maendeleo. Kwa hivyo nilikuwa nataka serikali iangalie maendeleo wanapochaguliwa, nao wapate kitu kidogo kwa sababu safari zingine huwa na za mbali. ….(interjection) "Division – Vice Chairlady Maendeleo ya Wanawake". Eh! Tuna taka tuangaliwe ki-fedha. (interjection). .. kwa sababu tunatembea mwendo mrefu na hatu pati chochote. (interjection)… "kwa mikutano yani, ya maendeleo ya wananwake. Sasa hata kama ni NGOs, si wao hata waangalie. Sasa tutatembea bure" halafu tungetaka jamhuri ya - - jamhuri iwe ni ya watu wa Kenya, na iwe ya Majimbo. Asante.

Com. Swazuri: Haya, kwanza wewe waitwaje? James Munyao (interjection).. haya, tuanze na nani? (Interjection)….

Speaker: maoni yangu ni kwamba Ma-Chiefu (interjection)...

Boniface Mwatela: Mimi maoni yangu kwanza ni kuhusu hii kazi yetu hii kazi yetu …….properly defined. ……. Haisemi hivyo, imesema tu, lakini ni kama - - na pia haiku-protect. Pia, hii kazi yetu, inawekwa viwangu vingi, na hali ile office ya Chief iko chini ya office ya DO. Utakuta DO ametoka tu skuli, hana, na yeye sasa ni kama yuko juu yako, na ile kazi inafanywa na wewe, ingekuwa ni yeye ndiye anayeifanya yeye ndiye mwenye kila kitu, facilities, gari, nini, nini, na wewe huna gari, hata baiskeli huna na unatakikana ufanye kazi yote. (Interjection)…

Basi nyingine, ningependa hii Police Act irekebishwe, ili isiwe ni hao peke yao wana powers za kushtaki. Departments zingine pia ziwe zina power kama hii Administration, kama hii ya Control Auditor General, na nyinginezo pia zina deal na mambo ambayo ni ya watu wahalifu.

Com. Nancy Baraza: You want Auditor General to have powers to prosecute?

Boniface Mwatela: Pardon?

Com. Nancy Baraza: You want Auditor General to have powers to prosecute?

Boniface Mwatela: Yes, not only the police. Halafu, kuwe na branch before tuenda police, ya ku-investigate malalamishi ya wananchi hasa inayo husu embarrassment by the police, because they cannot investigate themselves.

Com. Swazuri: Kama Ombudsman?

Boniface Mwatela: Najua, lakini, whatever title lakini awe tu ndiye anaangalia maswala ya (interjection). Ingine ni kuhusu

ardhi. Ardhi, isiwe huyu, commissioner wa ardhi, awe anangoja approval kutoka kwa Land Control Board, kabla haja peana cheti,

Com. Swazuri: Awe anangoja au asi ngoje?

Boniface Mwatela: Angojee, asitoe tu moja kwa moja, awe - - mpaka recommendation ifanywe na control board, ya hiyo area anataka kupeana ardhi. (interjection).

Com. Swazuri: kama saa hii huwa anatoa kabla?

Boniface Mwatela: Kabla hata unakuta mtu, mtu anakuja na title deed anakwambia "ondoka hapa ni kwangu". Halafu, lile lingine, ni kuhusu hawa Wakenya ambao wanasili ya Kizungu na Kihindi. Ningependa wasi ruhusiwe kuingia sana katika hizi mashamba kwa maana competition yao si fair na wale wananchi masikini, kwa hivyo - -

Com. Swazuri: The land market?

Boniface Mwatela: The land market, katika nchi zingine, ningependa wawe (inaudible). (interjection)… O.K. na lile lingine, ningependa only African, indigenous people to seek elective posts. By that I mean the really black Africans. (interjection) Pia ningeomba, hii serekali iende Federal. Sio hata sindano uifutie Nairobi. Ya pili, hii kazi yetu hasa ya security ukiangalia scheme of service yake haina kwa sababu unaanza Chiefu, unakomea uchifu. Unaona? Na pia kuna Senior Chief. Ile senior Chief, ile ni bahati. Mwanzo mimi nasema si ati ati kizazi-unaona umepewa unaona? Lakini sasa kama kutakuwa na - - na hata kama ni kupita mitihani ndiyo, unafanya mtihani, una pita una enda kwingine, unapita, hata kama pengine ni kwa senior Chief umepita, na hata pengine wewe umepata qualifications zako zinakuruhusu hata uende mbele pia hata kama ni DO, hata kama ni PC. (interjection). Lakini sasa utakuta hiyo is a good material. University man anapewa U-Chief, ame maliza maanake atabakia hapo Chief grade one, mpaka mwisho. Naona ikifanyika hivyo, hii kazi itakuwa kidogo tumefanya vizuri kwa sisi, hata kwa wale wajao. Otherwise wakati huu naona haitufai. Hiyo tu, yatosha.

Com. Swazuri: Eti waitwaje wewe? Nani? Henry Nyanje? Haya.

Henry Nyanje: Mimi nasema hivi, kuhusu mambo ya ardhi, badala ya kuwa inashughulikiwa na Commissioner of Lands, iwe inaletwa kwa wazee, na pengine Chief ahusihwe kwa ile kamati yake ya location. Watu watoe mambo yao ya mashamba, kuliko kwenda kortini na zile procedures ndefu, yasuluhishwe hapa hatutaki

Com. Bishop Bernard Kariuki: ….. kwa sababu hiyo inaonyesha hiyo issue ni very important kwa watu hawa.

Speaker: Mimi naongea mambo ya Scheme of service for Chiefs. Ile scheme yetu, si kama zile schemes zingine zile za other cadre-haielezi specifically kwa hivyo maChiefs tuna shida sana mambo ya promotion. Unaweza ukakuta unafanya kazi miaka mingi and there is no elevation. Kwa hivyo iwe ina eleweka kabisa kwamba "Chief a-anzie hapa" baada ya muda fulani, aendelee, na ikiwezekana kulingana na uwezo wa mtu, basi aende hata kama ni DC. Haya, asanteni sana. (interjection).

Com. Swazuri: Jina lingine ni, Jimmy Kitangalia. Haya, dakika tano.

Jimmy Kitangalia: O.K Asanteni sana, Tume ya kurekebisha Katiba ya Kenya. Kwa jina kama mlivyo sikia ni naitwa Jimmy Kitangalia. Point yangu ya kwanza ambayo nataka kuzungumzia, ni ile hali ya usawa wa kijamii. Mimi kama Mkenya, ninavyo ona na kama kwa maoni yangu ambavyo nime ona, ni rahisi kwamba kuna hali ya ubaguzi kati yetu sisi, ya kijamii, na hali hii mimi naichukulia kwamba, imeletwa na ile tofauti zetu labdha za Ki-uchumi. Kutokana kuwa kila mtu labda ana uwezo tofauti na mwingine, utaona kwamba kuna wale ambao wame bahatika, katika Kenya hii ndio utawakuta wana nafasi nzuri zaidi. Lakini wale ambao kidogo wako duni kiuchumi, nawaona kuwa, wana mambo mengi wame puuzwa, na hasa hii nimekuwa nikiona kwa upande wa elimu. Watoto ambao wana toka katika jamaa masikini, wame kuwa wakinyimwa nafasi nzuri sana, hali ya kuwa inaweza kuwa mtoto huyo ni mzuri sana ki-elimu lakini utagunudua, ama utakuta ya kwamba mtoto wa mtu kiongozi, ama mtu mwenywe mamlaka makubwa, ndio kwa rahisi hata kama ni mambo ya kuchangiwa anafanyiwa mchango na hata kama kwenda ngambo anaenda ngambo. Kwa hivyo tunapata mtoto ambaye angekuwa na labda talaamu nzuri mzuri sana lakini ubaya anatoka katika jamii masikini kwa hivyon tuwe na ile hali ya utamanduni ya kuwa kama Wakenya- kila mmojawetu ana haki kupatiwanafasi mzuri ya kujiendeleza regardless hali ya kiuchumi

Sehemu ya pili ni kama aina ya serikali ambayo tungependelea labda tuwe nayo. Serikali ya Majimbo mimi na ichukulia kuwa nzuri. Tunapo maanisha Majimbo, hatuko katika ile hali ya kuwa tuzushe ukabila ati labda wengine tuwarudishe makwao, lakini ni kwamba, tungetaka iwe ni serikali ambayo kila jimbo lina zingatia rasilmali zake, na kuwa na uwezo wa kuzitumia kwa manufaa ya mahitaji na jimbo hilo. Hiyo ndiyo point yangu nyingine.

Sehemu ya tatu, ni ya ugawaji, ama kusambaza mali ama huduma. Kuna system labda ndiyo inatumika zaidi kwa wakati huu ambayo mimi nimeona haifai. System ya kugawanya vitu equality yaani kama Majimbo manane hayo, wakati wa kugawanya vitu hata Central government kule juu, iwe labda kila jimbo linapatiwa kiasi sawa. Mfano mzuri sana kama nilivyo sikia katika Tume ambayo saa hii ndiyo ina shughulikia mambo ya Katiba ilisema kuna pesa ambazo zilitengwa, za shuguli hii ya kuelimisha wananchi. Lakini walitumia system hiyo ya equality kugawanya pesa sawa na ukiangalia, Majimbo hayafanani katika maeneo na labda mambo tofauti tofauti, kwa hivyo, mvumo labdha ungezingatiwa zaidi ungekuwa ni wa equity. Kugawanya labdha mahitaji kulingana na eneo, na ili hali vile ilivyo. Kwa hivyo hiyo, ndiyo ningetaka iwe hata wakati tunapo sambaza huduma zetu, na kugawanya vitu, iwe tuna tumia mvumo wa equity, wala siyo equality.

Kwa upande wa walemavu. Ingawaje serikali imekuwa ikijaribu sana kuwaangalia hao watu, lakini mimi kwa maoni yangu

nimeona kwamba wangali wamekuwa waki puuzwa kwa mambo mengi haswa katika kutoa labda michango yao ya ki maendeleo, kwa hivyo watu hawa tungeomba nao Katiba itakayo kuja iwe itawazingatia na kuwaweka sawa na wengine. Kwa sababu tunaamini wana uwezo wa kufanya maendeleo kama wengine endapo wanaweza wakapatiwa fursa hizo. Ulenzi wa Afrika – U-afrika wetu- sisi tumeingilia tomanduni za kigeni sana ambazo mimi nimezigunduwa zimeleta hatari kubwa katika maisha ya mafrika. Na endapo hatutaiweka Katiba kuzingatia tamaduni zetu, basi hata mambo ya umasikini hatutaweza kuyakabili, kwa sababu masikini wa Mafrika kwa leo hii, umetokana na hata kuingiza tamaduni nyingi za kigeni. Kwa hivyo ni lazima tuone kwamba, tutazingatia sana tamaduni zetu ambazo ni kuangalia mavazi yetu tuliyo kuwa nayo, na hata vyakula vyetu, na hiyo inge saidia sana. Asanteni.

Com. Swazuri: Asante sana Bwana Kitengelia, andika jina lako pale, tuna Chilembi Chigamba. Chilembi Chigamba

Chilembi Chigamba: Thank you very much, my names are Chilembi Chigamba. I have the following points to share with you today, and my first point is on governance our government. Our government has one problem of appointing Ministers who don ’t qualify in relation to the areas they are given. So my suggestion here is, lets have a government of technocrats - that is, have a minister in his relevant field of specialization. Two, this issue of tribalism. Kenyans are very well known in this area we are very much tribalistic; we have to look into the causes of these problems. One of it is the creation of many political parties. Let us have at least two, three strong parties, that are funded by the government. Let’s also have visionary political leaders, not leaders who themselves support some tribalistic ideas, this is creating some division among the people. Let’s also have on this, effective issues related to the mushrooming of broadcasting stations. Many of them broadcast in vernacular, and therefore, keeping on promoting tribalism. Let us have the Ministry of Information being very keen on giving licences to these mushrooming vernacular broadcasting stations. Then three, let’s look at the issue of taxation. The Kenyan employer is highly taxed. We are employed and look at your payslip, the payslip is weeping-It is crying! Much money goes back to the government for services which are not given to you. For example here, we have WCPS, Widow and Children Pension Scheme for who? Many people are widowed but they do not benefit anything. I am told Kenya in one of the highest - at least we have a good rank in taxation. Where is this money going to? We must be very very keen here otherwise the mwananchi is really in problems- because, talk to them and they will tell you: “*Do we have a government really*?” Surely, there must be something here.

Again, I will talk something about basic rights and I will talk about water. People of Kwale for example, there is water from Mareli here, and this water from Mareli does not benefit that mwananchi. It runs all the way through, to Mombasa. So, we wonder now, this water, piped to Mombasa, and there is a Nduruma here a Ndafaya from the other end, there is no water! - Dams are not there, so this government of ours, does it care for the common mwananchi? Lets have water, taken to the interior, or dams meant for the people otherwise how do we survive with water, when it is drying? We will suffer. So it is a matter of the government sacrifing and looking at this problem the Kenyan citizen is suffering from.

Basic Education; Other rights: We have being hearing of "education for all, education for all", -but is it there? Look here, very good example, whoever finished from this very school and got very very high marks, was supposed to be taken to a ational schools, but they ended here – why? They come from poor families, then the government didn't come in-chip in, take this children to see the facilities which are enjoyed in these national schools! That doesn't come in-he is now here struggling, and then in the long run, good brains are wasted, so let us have a system those children from poor families who perform well are taken to the relevant schools they have being called to; otherwise we are wasting brains down here, and then we talk of poverty eradication. How will it go? O.K. I am time barred? Thank you very much.

Com. Swazuri: Thank you for your presentation. Tumekushukuru sana. Tunataka Bwana Mucha Wamunga.

Mucha Wamunga: (Translator) Mzee Mucha Munga ana sema yeye kwamba hakusoma, lakini ana omba kwamba kwamba Katiba hii itengezwe kwamba ika weza kuwa Katiba nzuri, na pia viongozi washikane wafanye kazi bega kwa bega

Com. Swazuri: (*in Duruma dialect*) Paul Mwambire. Tulikuwa na Mwambire wa kwanza, huyu ni Mwambire mwingine? Paul Mwambire.

Paul Mwabire: Mimi ni Paul Mwabire, niko hapa kutoa maoni machache, kwa hii shuguli ya kubadilisha Katiba yetu. Jambo la kwanzo nataka kutoa jambo kuhusiana na uchumi wa Kenya, ile economy vile inavyo gawanya, naona si nzuri -hakuna equitability katika hiyo distribution kwa sababu kwa mfano, uta pata mtu ni watchman, ana kesha paleinje, ana linda pahali hatari, mwisho wa mwezi ana pata shillingi elfu mbili. Hapa pengine kuna officer wa serikali, anapata karibu nusu millioni. Wale watu wawili katika matumizi yao, unaweza uka shangaa huyo wa elfu mbili ata nunua nazo nini, na huyu wa nusu millioni atanunua nazo nini. Na wale wote wana kula kutokana na taxation ya wananchi. Kwa hivyo ile distribution si nzuri. Halafu kulingana na hiyo uchumi pia, districts zetu, ukitembea utakuta kuna districts zingine, zimesitawi sana, halafu utembee ukaone district zingine, hakuna chochote kabisa! Sasa una shangaa, hawa wako na serikali gani na hawa wako na serikali gani? Kwa hivyo distribution of the economy, as far as payments are concerned, at individual level, mishahara iko tofauti sana, halafu distribution kwenye regional districts zina kula share tofauti tofauti tu sana. Difference iko kubwa kabisa ambayo ina aibu. Solution, kulingana na mimi ninaona, Federal government ndiyo ina weza kutufaa kidogo kwa sababu ikiwa hapa kuna maedeleo yake, wata jaribu kwamba, wainuwe hali kulinganisha na zile districts zingine. Kwa hivyo Federal government, mimi napendekeza. Halafu kuna kitu ingine, tu-prohibit Kenyans from banking outside the country. Kwa sababu kuna wananchi wengi wame weka pesa zao nchi za inje. Sasa tukienda tukiomba msaada, wale watu wana shangaa-wananchi wa Kenya wana mabillioni yako huko, halafu tunarudi huko tuna omba msaada huko. Wana shangaa hawa watu, wana tuomba msaada halafu wana kuja wana ficha huku mapesa mengi? sasa ni aibu, kwa hivyo hata kama mna pesa nyingi na mna taka kula peke yenu, ni vizuri mfiche kwenu lakini mkitoa kule nje ni aibu na tuta enda kuomba kesho kwa hivyo hiyo naona watu wakatazwe kuweka pesa nje ya nchi.

Halafu, lingine, kwenye Bunge -vile watu wana report information ya bunge, ninge pendekeza kwamba iwe ina andikwa reported directly. There is a lot of distortion of information wakati mbunge fulani amesema kitu fulani halafu wakati wa reporting una sikia kitu tofuati. Ni vizuri kama information itakuwa ikipelekwa kwa wananchi vile vile ilivyo. Mbunge akisimama akisema, kama ni kwa radio, tusikie directly fulani ana ongea, siyo it is reported kwamba ame sema hivi ama sema hivi-Kwa nini hatuwezi kupata that information direct from that Member of Parliament?

Halafu land ownership. Mimi napendekeza ile hali kwamba kama mtu mmoja atakuwa na acre sijui elfu ngapi-kuambia hapa ni kwa fulani hapa, mpaka kiungoni huko-mahali pa kubwa awe mtu mmoja ni kwake. Huyu mtu alipewa na nani? Kwa hivyo kama ni mtu wa nje na ana jishamba kubwa hivyo tunaambiwa ni kwake, huyo mtu tuchukue hiyo ardhi, igawiwe wale watu hawana. Kwa hivyo mimi nakataa yule mtu kuwa na acre sijui millioni ngapi peke yake. Asanteni.

Com. Swazuri: Bwana Mwambire, kwanza mtu yeyote atakaye toa maoni yake aki maliza ni lazima aende hapa aji andikishe. Pili tuna taka kujua wewe hutaki awe na millioni kumi una taka awe na ngapi maximum? (interjection – inaudible)… lakini huja jua ni ngapi? Haya. Haya, asante sana bwana Mwambire, sasa tuna enda kwa Onesmus Kambi. Onesmus Kambi? Haya, Mzee wangu nitakupa dakika tano, na uki maliza uende pale.

Onesmus Kambi: Kwa majina Onesmus Kambi Rai, ni mkulima. O.K. Mimi yangu ni maoni tu, na pengine yanaweza kugeuka maswali. Kwanza, nina pendelea kwamba, katika marekebisho hayo yanayo endelea, wazee wa vijiji- village elders-wale ambao wana saidiana na ma-sub-Chiefs, waweze kuwekewa kiwango kama mshahara kwa sababu kazi wanayo fanya ni kubwa, hata wakati mwingine ime pita ya ma-sub-Chief wao, na ikiwa wata endelea kufanya kazi hivyo basi ni kama wana dhulumiwa-hiyo ni point ya kwanza. Pili, kuna kinywaji kimoja ambacho kiko hapa Pwani-Mnazi-Tembo. Hilo Tembo limepigwa vita sana katika sehemu nyingi lakini ukweli wa mambo ni kwamba, hata wengi wako university, wengi wako Parliament, wamesomeshwa na mnazi. Nina shangaa nikisikia ume haramishwa. Ili hali kitu kama miraa ambayo ni sawa na mnazi ina pewa hata ma-licenses. Kama ni hivyo, hata miraa hatutaki kuiona huku. Tujue serikali inagawanya vitu haramu sawa sawa. Tuna taka ihalalishwe. Ihalalishwe maana ndiyo zao la Pwani.

Tatu, tunataka serikali ya Majimbo. Majimbo tunayotaka si kwamba pengine tunataka mwingine aende kwao, ah ah! Tuna taka Majimbo tuwe na uwezo wetu wenyewe kama wa Pwani, tuwe na serikali yetu, hata kama ni dogo kuwe na ile Central Government na hii ambayo pengine tutaitaje? lakini iwe pengine tuna Rais wetu hapa. Hiyo ni report ya tatu.

Nne, ma-Chief. Ma-chifu wachaguliwe kama vile madiwani nao, miaka mitano Chief asimame tena- maana tumeona ma-Chief wengine, sio ma-Chief wengine, karibu ma-Chief wote, sasa hata uki kosana naye ana kwambia "utafanya nini mimi niko permanent wa milele mpaka nife". Sasa katika hali ile, mwananchi naye aki angalia ni kweli huyu mpaka afe ndipo aondoke -si sawa na diwani ambaye una weza kumtisha tisha umwabie angoje ifike miaka mitano ataona and I'll see.

Makaa tunaambiwa haitakikani, lakini ajabu ni kwamba kila mtu huku Mombasa anapika na makaa. Makaa, tumeambiwa sisi hatutakiwi tuchome makaa. Makaa tunayaona yanapita katika quantity kubwa ma-lorry, huku Nduruma wa kawaida amezuiwa kuuza gunia lake moja, haki iko wapi? Kama ni kweli makaa haifai, hatutaki kuona lorry hata moja likipita sasa, maana si karimu hivyo. Makaa kama ni kupigwa marufuku, yapigwe marufuku kule inako toka, si hapa ile gunia moja moja, mtu amekata kata kashamba kake amepata gunia moja anataka pesa za majengo shule apeleke mtoto wake, gunia la chukuliwa la chomwa.

Com. Swazuri: Haya, asante sana lakini ujue mzee tuna jaribu kuhifadhi mazingira kwa hivyo ile habari ya kufungia makaa ni kama quarantine ya muda nafikiri. Haya, tutampatia mzee wetu, mzee Robert Matano nafasi. Dakika tano mzee wangu, maanake tuko wengi na tunataka tuwa sikilize watu wote.

Robert Matano: Wananchi, hamjambo? Mimi nafurahia kwamba nimeweza kufika hapa hivi leo, na kusema kweli nilikuwa sioni lazima ya mimi kufika, maana nilikuwa nishazungumuza na commission hii, kule tuliko kuwa. Tulikuwa kila mahali kuwaeleza shida zenyu na shida za kila mtu hapa Kenya na nilikuwa naona sina sababu ya kuja maana nia yangu wao waijua, mambo yangu wayafahamu, na mengine tuliyaandika kwa hivyo nilikuwa naona hakuna haja, lakini wakasema ni vizuri pia nifike. Basi ndiyo maana nimefika na mimi nashukuru ya kwamba nimekuja, maana hapa hii skuli sikuiacha kuna maendeleo yamekwenda mbele, na shukuru Mungu. Basi kwanza nataka kusema ya kwamba, mimi nina asante sana kwa Commission hii iliyochaguliwa na serikali yetu, ilikuja kusikiza maoni yetu. Hili ni jambo kubwa sana, maana raia wengi walikuwa na maneno wataka kuyasema, lakini hawakujua watayasema wapi hawakujua watapeleka wapi maoni yao. Walikuwa wasumbuka rohoni, kwenda Parliament sisi Waduruma sote hatuwezi kwenda Parliament, wendao wao ni mmoja au wawili, lakini hatufiki sote kule. Kwa hivyo, ni jambo kubwa ambalo serikali imefanya, kuwa Commission hii imekuja, kusikiza maoni ya wananchi wenyewe na hata hapa vile nimesikia wengine wakisema hizi dakika chache nilizo kuja, ni mambo ya maana, ambayo wametolewa, ambayo pengine wakati mwingine hayasemwi, lakini wao wameyasema.

Basi, mimi ninataka kusema asante sana kwa Commission yetu, na tuna hakika ya kwamba wakiondoka hapa watakuwa wamepata faida kubwa kusikia wenyeji wenyewe wakisema. Jambo jingine ambalo nataka kulisema ni ya kwamba Commission imekuja kwetu, huku ni pahali kuliko na shida nyingi sana. Shida ambazo hata sijui zitakwisha lini, maana naona zaendela kila mwaka hazi punguwi. Na shida kubwa ambayo ningetaka kuisema kwa Commissioners waisikie, katika Waduruma sehemu hii ya hinterland, kitu kikubwa sana ambacho kina wakera ni maji. Maji hakuna, na wakati wa u-colony, wali jaribu kuleta maji, wakachimba visima vya maji lakini kuna shida moja; nafikiri katika sehemu hii yetu, mwamba ulioko chini, ni mwamba ambao una chumvi. Na maji yakipatikana, mara nyingine sii maji ya tamu, ni maji ya chumvi. Na hili ni jambo ambalo sisi wenyewe hatujui tutafanyaje maana ndivyo ilivyokuwa na jambo jingine ni la kwamba, kitu kikubwa tulicho nacho, ni mvua yetu, hakuna mvua ya hakika, maana tuko - - wazungu huita, tuko sehemu ambayo imefichwa na milima. Mvua ikianza kuja kutoka baharini, ya kutana na milima ya shimba, na sasa ile milima yafanya maji mvua ikinyesha, ya nyeshe upande wa baharini. Huku kwetu, ni lazima upepo upande juu, na maji yaki enda juu hugeuka kuwa mvua, na iki nyesha, ya nyesha kule

upande wa baharini, huku kwetu hatu pati mvua, na ndiyo sababu sehemu hii, ni kavu. Na kwa kuwa ni kavu, tuna shida ya wanyama wetu, hawana mahali pa kupata nyasi, maji na pia huwa ni taabu.

Basi haya si yangu mimi kuya sema, ni ya serikali yenyewe kusema, lakini na taka kuwa eleza ili mfahamu, na kuwa eleza commission ya kwamba tuna shida. Shida kubwa ni ya maji. Wanyama wetu hawana maji, sisi wenyewe hatuna maji ya kutosha, hii mashamba yetu hayana vyakula maana mvua hakuna. Kama hapa sasa samburu, sehemu nyingi, mvua sasa ya nyesha, hata Kenya nzima mvua yanyesha lakini huku kwetu bado, hainyeshi, na hii ndiyo sababu kubwa.

Jambo jingine ambalo ninge taka kuli sema, ni ya kama hayo mengine yaliyo semwa madogo madogo, mimi si-support, sipendelei, niunge mkono mambo mengine, lakini ni haki yenu kusema. Kusema ni haki ya mwanadamu yeyote. Aseme vile asikiavyo, na nime furahi kusikia wengine wasema Tembo la mnazi, Tembo la mnazi mimi la leta hasara katika nchi yetu, watoto wadogo, wakina mama, watu wazima, wakianza kuingilia kunywa pombe ya tembo la mnazi, kutakuwa hakuna maendeleo yeyote, lakini sijuu yangu kusema, nataka nyinyi wenye museme. Na mumesema, na watu wamesikia, tume sikia, kwa hivyo ni haki yenu kusema, ni haki ya Mwafirika yeyote-Mkenya yeyote kusema lile ambalo la msumbuwa. Hana haki ya kuzuiliwa, na kwa hivyo, hii ni sababu kubwa ambayo serikali yetu, ime taka nyinyi mpate nafasi ya kusema, haki ya kusema.

Jambo lingine nataka kulizungumuza hivi sasa, ambalo pengine ni shaa lisema mahali pengine, ni ya kwamba, kwa kuwa hii nchi yetu ni kavu, haina maji, nchi yetu haina mifugo mingi kwa ajili ya ukavu, tuna umasikini, na sasa ni njia kubwa ambayo tunataka kuisema ambayo ita weza kutuletea pesa, maana bila pesa umasikini hauondoki, na jambo kubwa ni pesa tuta zipata namna gani? Mimi naona pesa kupatikana kwake ni nchi yetu badala ya kukaa hivi hivi, uradhi mkubwa katika nchi yeyote, ni kutumia ile nchi ambayo Mungu alikupa-ardhi. Na sisi tukiweza kuitumia ardhi yetu vizuri, tutaweza kupata utajiri. Zamani hii Duruma ili kuwa na ngombe wengi sana. Ngome wengi, hata wengine walikuwa waki sema "*Mzee fulani ngombe zake zikitoka nyumbani, haoni mwisho wake, zatoka zikitoka, zikitoka.*" Sasa ziko wapi zile ngome? Zime kwisha. Maana kwanza hakuna nyasi, pili hakuna mvua, maji hakuna, na kwa hivyo wanyama hawawezi kuishi. Tungetaka serikali itu saidie, kuleta maji. Nilikwenda hapa Taveta, Taveta maji yatoka tu hivi hivi, sijui yatoka wapi-mengi yatoka milimani Kilimanjaro. Maji ni mengi sana, na nilisema, kwa nini serikali yetu, haiwezi kufanya bidii? Kutoa pesa, kukopa pesa mahali, maji yapigwe kutoka Taveta ambayo Mungu ametuleta maji yanatoka, kufuata hii barabara au kufuata reli mpaka huko, yawe yakitumika kwa kunywa, yatumike kwa ajili ya mifugo, na vile vile, kwa ajili ya kulima, yangetusaidia sana. Basi, mipango kama hiyo twataka iweko, ili itusaidie kwa ajili ya maji, lakini hata tukafanya nini, ikiwa hakuna maji, hakuna maedeleo. (interjection).. haya, kwa hivyo, mimi nashukuru ya kwamba nimeweza kusema hayo machache, na mimi ningetaka nyinyi mlio kuja, mseme vile mtakavyo, maana ndio tutajua mwataka nini, na ndio sababu hata nilikuwa sitaki kuja, mimi nishasema lakini nyinyi hamjasikiziwa kama mngesema. Kwa hivyo ni juu yenu sasa museme vile ambavyo mnastahili kusema, na yale mengine tushaa yasema, nimesema na Commission hii, pande nyingi Mombasa, Nairobi, nimesema nao, nimeandika. Kwa hivyo wao wajua kitu gani ambacho kinanisumbua, sasa ni juu yenu nanyinyi mseme. Basi, sina mengi. Commissioners asante sana, pia na nyinyi kina baba na kina mama ni asanta kwa kunisikiza, ningependa kuwa na wakati mwingi tuzungumze lakini sasa siyo wakati, kwa

hivyo, wakati mwingine nitakuja, tutaweza kujuana na ku - - (in Duruma), kwa hivyo nitakuja tena na tutaonana. Asanteni sana.

Com. Swazuri: Haya, hebu mpigeni makofi mzee wetu, huyu ni mzee amekuwa hapa miaka mingi, mbunge wetu, pia alikuwa kwenye ile Katiba ya kwanza ya sitini na tatu, kwa hivyo hii ni kama anaona mambo vile ni mzee anaangalia wajukuu zake. Haya, tunakushukuru sana mzee, sasa tunaenda kwa Bwana Nyamawi Chamtu. Na umesikia mzee Robert amesema useme vile unavyotaka. Haya, dakika tano.

Nyamawi Chamtu: Basi kwa majina naitwa Nyamawi Chamtu. Ni kijana ambaye nimezaliwa hapa mjini Samburu. Sina mengi sana ya kusema, lakini la kusema haswa nina unga mkono Majimbo, ambapo yakisajiliwa, itakuwa ni njia moja nzuri sana. Ni kijana ambaye ni mzaliwa wa hapa, kazi sina, niko nyumbani nalima, sasa ninaomba utetezi kama Majimbo yakipatikana tutapata e.g. hizo kazi, watoto wetu wasome baada ya hasa vizazi vingine. Kwa hivyo, ilikuwa sina mengi sana ya kusema. Yangu muhimu sana ya kusema, nina unga mkono chama cha Majimbo-yaani kipate kusajiliwa, angalao tutapumzika. Hayo tu, asanteni.

Com. Swazuri: Haya. Asante sana Bwana Nyamawi, tutamsikiliza Hussein Mangale Chidote. Hussein Mangale, tafadhali.

Hussein Mangale Chidoti: Mimi kwa majina, haswa yote matatu naitwa Hussein Mangale Chidoti. ni Mduruma na nimzaliwa wa hapa Samburu. Point yangu ya kwanza ni kuhusu ma-Chiefu. Ma-Chifu, ningependelea katika maoni yangu ya kwamba, ma-Chiefu wachaguliwe kama vile wanavyo chaguliwa madiwani. Kwa sababu ni kwamba, wakati mwingine unaweza kuwa umeongozwa na mtu ambaye pengine wewe ukimwangalia hivi, huyu mtu ana matatizo kwako, na wala hali ya kukuhudumia si nzuri, na kila ukienda anakujibu ya kwamba, "utanifanya nini, maanake mimi sikuchaguliwa kama vile diwani nimeajiriwa na serikali". Kwa hivyo, tungeomba hiyo point kwanza, ma-Chifu wachaguliwe na wananchi wote kama vile wanavyo chaguliwa wabunge na madiwani.

Point ya pili ni kuhusu serikali ya Majimbo. Serekali ya Majimbo ambayo tunaidai hapa, siyo kwamba, pengine ni kumfukuza, ama pengine kulete ukabila. Kile kitu ambacho hapa tunakizungumza ni kwamba katika maoni yangu, ni kuwe na chochote ambacho kinapatikana, kwa mfano hapa Pwani jimbo letu la Pwani, chochote kinachopatikani hapa Pwani kiwe kina tumikia Pwani na kiwe kina jenga Pwani, na mtu yeyote anayetoka sehemu ingine pia, akiwa hapa, tuna mkaribisha, na tukiwa tumemkaribisha yeye kazi yake hapa ni kuitafuta riziki na akiipata, awe analipa malipo kidogo hapa na kisha aende akajenge Jimbo la kwao.

Upande wa elimu: Point ya tatu. Mimi hasa katika maoni yangu ni kwamba ninawatetea sana walimu wa nursery. Kwa sababu, mtu yeyote hawezi kuwa mwalimu isipokuwa mpaka apitie nursery school. Na yule ndiye mtu ambaye ni mzazi wa kwanza haswa kukutana na yule na ukiangalia katika upande wa nursery, wale walimu wa nursery ni kama ambao wananyanyaswa. Mishahara yao ni midogo sana. Kwa sababu utamkuta anapelekewa kitoto pengine cha kitu kama miaka

mitatu, ama pengine miaka minne. Mtoto yule hupata dharubu naye, kutwa nzima, ajinyea, ajikojolea, mwalimu wa nursery pale ndipo atafanye ile kazi yote, lakini ukiangalia katika mshahara pato lake ni kidogo sana, ambapo wananyanyasika, ambapo yule mwalimu wa primary school, akienda akimpata yule mtoto huwa tayari amekomaa, na sasa ni kama ambaye zimetengenezwa na zimeiva, sasa bado kazi yake yeye ni kula tu, kwa hivyo upande huo nao, ningeomba serikali iangalie.

Kwa upande wa Tembo la mnazi. Tembo la mnazi katika maoni yangu ningependa lihalalishwe, kwa sababu zifuatazo. Utakuta kwamba pengine kuna weza kuwa na Chief au Police ama nani muhuduma yeyote wa serikali. Akiwa oficini anasema Tembo la mnazi ni haramu. Baada ya hapo wakati wa kazi zake utamkutua vichochoroni na hilo Tembo, Tembo hilo haramu, vile vile, lakini akiingia offisini anasema tembo ni haramu. Kwa hivyo hilo tembo ningeomba lihalalishwe kama kawaida.

Point ya tano, idara ya police, hasa kwa upande wa ufisadi. Upande wa police kuna hiyana kubwa sana. Utakuta wakati mwingine unaweza ukashikwa na police. Police wakati ule anakushika anakuzungusha hadi zile saa zake anazozikata yeye mwenyewe, ndipo anakupeleka pale na kwenda kukufungulia mashtaka. Amekushika saa mbili, utasikia amekushika saa sita za usiku, ambapo sasa unanyanyasika pale pale, ambapo sheria ni kwamba wewe ukitoka pale na upelekwe mahakamani lakini utanyanyasika pale pale mpaka utahakikisha, utamwambia "*basi mzee, angalia wazee kidogo pale ndipo halafu "nini"*. Utaona yakwamba pale unaambiwa utoe kikombe cha chai, kikombe kile cha chai utakuta kwamba umetoa karibu shillingi elfu tatu nzima simekwenda. Kikombe hicho ni kikubwa cha aina gani hicho kikombe cha shillingi elfu tatu?

Kuhusu ardhi nayo tungependa hasa tuzingatie na serikali yetu pia itutambue sana, tuangaliwe. Kwa sababu utawakuta wengine wana ardhi kubwa sana na wengine pia wananyanyasika, na ukiangalia wengine, title deed pia yeye mwenyewe hana, na ni mzaliwa wa hapo hapo na kila kitu hana. Ukiuliza utaambiwa kwamba sijui ni sababu ya bidii zako lakini ukiangalia, ni wale wenye vitumbo vikubwa ndiyo ambao wanatugandamiza sisi watu wadogo, kwa hivyo, tungependa swala hili la ardhi, ikiwa pengine ni kutengenezewa maximum, ikiwa pengine ardhi ikubali maximum, kila mwananchi apate kama ni acre kumi kumi, acre kumi kumi, na kama pengine acre ishirini ishirini kila mwananchi apate hizo hizo acre ishirini ishirini, na kwingine zitakazo bakia, zitumikiwe kwa upande wa uma. Kwa hivyo maoni yangu ni hayo, asanteni.

Com. Swazuri: Utasubiri kidogo bwana Hussein, kuna swali kidogo hapa, ngoja kidogo.

Com. Bancy Baraza: Rudi hapo ninataka unielezee kitu kimoja. Umesema kwamba unataka serikali ya Majimbo kwa sababu itawawezesha kutumia mali yenu ya hapa kama munapata mali hapa, unataka ibakie hapa. Unataka kiasi ngapi, kiasi gani cha ile hayo ambayo Coast ina-produce, ibakie hapa Coast? Na unataka kiasi gani iende kwa Central government?.

Hussein:

Com. Nancy Baraza: Sawa, tukikupatia, - - tukiwapatia wa-Coast 75% tuseme economy yenu tunawapatia, hii itakuwa sawa? Itakuwa mzuri? Itakuwa vizuri?

Hussein: 75%? Ni vizuri.

Com. Swazuri: Haya, asante sana, sasa tunataka Bwana Bobson Ndolo? Bobson Ndolo dakika tano.

Bobson Ndolo: Mimi jina naitwa Bobson Ndolo. Ninataka kidogo nitoe maoni. Maoni yangu ni juu ya kupanda kwa vitu yaani kupanda kwa vyakula. Vile ninavyo elewa mimi ni kwamba, wakati mimi nikiinuka, kulikuwako na controlled price serikali wakati wa Budget ikisema kwamba vitu hivi vina bei tofauti tofauti, lakini zikipandishwa, huwa zina pandishwa, na ile bei ifuatiliziwe, lakini ajabu ni kwamba, vitu hivyo, pengine serikali wakati wa Budget imesema kitu fulani kimepanda kwa shillingi mbili, sasa wewe katika - - pengine kwa mfano mwananchi wa kawaida akienda kule - -kununua kile kitu, bei utakuta zika tofauti tofauti. Leo una ambiwa kitu kile ni shillingi thelathini, halafu ukienda kwa duka lingine una ambiwa na shillingi hamsini, na pale zamani (interjection) - - mahali ambapo mimi ninataka ile sheria ile ya zamani ifadhiziliwe, kwa sababu utakuta kuna watu ambao walikuwa wakitembea kuangalia mabei za maduka, na mtu kama pengine kwa mfano amepitisha, ameuza zaidi ya dururu moja, anashtakiwa, lakini sasa hiyo hakuna. Sasa mimi najiuliza ni kwa nini hii kitu haifuatiliziwi? Mwananchi anaumia. Yangu mimi nafikiri ni hayo peke yake.

Com. Swazuri: Asante sana Bobson. Tunaenda kwa Hamisi Nyamwai. Hamisi Nyamwai?

Hamisi Nyamwai: Mimi kwa jina naitwa Hamisi Nyamwai Njemo. Ni mzaliwa wa hapa hapa, nimezaliwa (inaudible) ndiyo kwetu. Neno langu la kwanza, ni kuhusu hawa watu wa serikali kama police ndiyo ambao wananisikitisha sana, na masikitiko yangu, wao unaweza kuwa na ndugu yako wewe amekosa…… sasa yeye atafungiwa pale, na yule mwenye kosa ameondoka hawamjui aliko. Hilo ndilo kosa langu la kwanza. Hilo linanisikitisha sana kwa sababu yule mama atateswa, ateswe, mpaka atakapo kuja yule mtu pengine asije, awachiliwe wandugu sasa wamepambana, huna kitu wewe unaenda ukauze kuku wako, uende pale, na wao hawatataka kitu kidogo, kitu kidogo chao, ni wale "wazee" pale watosheke, kama utatoa shillingi elfu mbili, hizo, zinaenda za bure, na wewe hata hilo kosa hulijui. Mimi naona hapo, wanakosa kidogo. Kwa hivyo hilo kosa litazamwe.

Pili yangu: Mimi ni kama mtu mwenye kijiji. Kijiji kile tunapambana, nakutembea, kuzungumza kama tuseme mikutano, wewe ndie ambaye unatembea, na hupati hata kitu kidogo pale. Ukifika nyumbani ni wewe peke yako, huna kitu ambacho mtoto anaweza akasema baba amekuja na kitu. Hasa ile kazi, ni kama ambaye tunatengezea watu wengine, sisi hatupati lolote. Hiyo ni kazi ama nikumfanyia mtu? Kile - -huko kwa hiyo huko tumeona mwingine, ikiwa kazi itaendelea namna hiyo, hiyo kazi haitafanyika tafadhalini: na tunataka kazi, kila moja naye apate kitu kidogo pale.

Neno langu la tatu. Hawa wenzetu hawa, ma-askari, unaweza ukaenda ukamuona mtu ameanguka pale, pengine ameshikwa na

ugonjwa, wewe ukienda ukisema, basi yule mtu atakuwa ni wako wewe ni wewe na njia mpaka itakapo kwisha akikishe kabisa wewe yule mtu hukumtengeza ajali hiyo. Hawa watu siku hizi, huo msimu tunaenda huo, maoni yangu, ikiwa itakuwa namna hiyo, hiyo si sawa kwa sababu ukienda ukikuta kitu, ukipeleke - - huwa wanasema upeleke kwa serikali na ukipeleka kwa serikali, hiyo sasa utakuwa wewe hufanyi kazi kwako nyumbani, ni kesho hapo, kesho kutwa ni hapo, sasa jamani, hawa watu hawa? Eh! Mbona wamezidi?

Neno langu la mwisho, ni hii County Council: hii County Council na hapo itokako, ni wanyanganyi hao hao ama ni nini? Maana sasa wewe mwenye ardhi pale, watu watachukuwa ploti pale, wewe hutapatiwa chochote, na vitu yako inatumiwa na watu. Mimi naona hili kosa hili, huo msimu ambao tunaenda ikiwa tutaenda namna hii tena, mimi sina naye hiyo, maana sasa, watu ambao wanakuja hapa ni wale wenye vitumbo, ndio ambao watachukuwa, zile plot, wewe hutapata kitu na ardhi ni yako. Jamani, haya mambo haya naona itazamwe sawa na huko ambapo tunaenda. Sina mengi sana yangu ni hayo.

Com. Swazuri: Sasa tunaenda kwa Mohammed Galgalo. Mohammed Galgalo? Halafu yeye atafuatiwa na Jacob Munga Mumo awe tayari.

Mohammed Galgalo: Mimi naitwa Mohammed Galgalo Arero kutoka Taru location. Mchango wangu ni kwamba serikali ya Kenya ibandilishe shaeria iliyoko kwa kitabu- kwani sisi bado tunatumia sheria yua Ki-kolni ambayo inaittwa "Acts" – sheria ya Ki-koloni. Utapata kuwa idara kama vile Police, Railway,K.P.A.- hawa wote wanatumia "Acts – hata universities na hii sheria ya Act inatuumiza sana kwa maana ni sheria ngumu. Hilo ndilo lang la kwanza.

Neno la pili ni upande ya elimu. Sisi tuko na vijana, tunachoma makaa, wenyewe tunauza pombe ya mnazi, tusomesha vijana wetu. Wanasoma wanafika form two form three, fees inatakikana. anakuja kufukuzwa kutoka shule. Sasa akifukuzwa shule, mwenyewe kwa akili yake hakushindwa kusoma lakini kwa uwezo, ameshindwa kosoma. Inatakikana serikali isaidie, itufanyie mchango au itukopeshe pesa ili tusomeshe mtoto amalize form four yake, kama akili yake inasukuma, ajisukume mbele mpaka university, atusaidie kesho.

Neno ya tatu. Inasemekana wasichana wasiolewe. Sisi tunataka wasichana waolewe lakini kuwe na wakati wao. Kijana kama hawezi kuoa, hawezi kuwa mtu tena, hawezi kupata mtoto mwingine, mwisho atakwishia hapo. Sisi tushaoa na tukapata vijana na wasichana. Wasichana wanasemekana wasiolewe, na vijana wanasemekana wasioe. Kwa hivyo inatakikana watu waolewe na waoleana, wasichana na vijana.

Maneno ya tatu, tunataka upande ya kidini. Waisilamu tunataka tufanyiwe sisi siku kuu kama Kenya yote. Mfano kama siku kuu ni ya mfungo, ya *Ijil Haj,* kuwe kama ni siku mbili, mpaka upate siku za Jumaa, na upate nafasi. Kama watoto wa shule, wanapaswa kusali. Hiyo ndiyo maneno yangu, asanteni sana.

Com. Swazuri: Mzee Munga. Munga, halafu mwingine ajitayarishe Ali Nasoro, ajitayarishe. Munga Mumbu. Jacob Munga Mumbu.

Jacob Munga Mumbu: Kwanza kwa jina langu, naitwa Jacob Mumbu Munga na mimi ni mzee wa kijiji wa sehemu ya Mwimbili, location ya Matope, tena ni Pastor wa kupewa na Mungu mwenyewe. Kuhusu habari ya mageuzi ya Katiba, mimi ningetaka ya kwamba, hayo ninapendezwa, yeyote ambaye atakubaliana na Jimbo ambalo ninakaa mimi katika Pwani, tushirikiane na Katiba hiyo ambayo imewekwa. Siyo kwamba nitapata Majimbo ya kukuonea wewe kwamba uende wapi au nikufukuze Katika Jimbo langu. Ila tu, ukubaliane na Katiba ambayo itawekwa na jimbo hilo.

Pili. Mimi mwenye Jimbo hilo ambalo lina msingi wa kuweka Katiba hiyo, kuna kitu kinacho zorotesha katika Majimbo yangu ya Pwani. Mimi ni Mpwani baada ya watoto wetu tunao wasomesha, na anaye fanya bidii kwa kupata points zinazofaa, hapa kuna mwingine, ambaye amejifundisha uchawi, halafu anaroga yule mtoto aliyefaa, hilo jambo linazorotesha maendeleo ya jinsi nilivyo taka kupokea Katiba hii au jimbo hili. Uchawi inastahili hivi ikiwa tumehakikishia Katiba iweko, iondolewe katika Jimbo hili, ili watu wazidi kupata manufaa na kila mmoja apate kufaidika na elimu aliyo nayo, na mwenye bidii afaulu kwa Mwenyezi Mungu. Uchawi umezorotesha Pwani hatua kubwa ambayo ingawaje tunatarajia kupata mageuzi mazuri ambayo tutajitawala wenyewe, tusipo ondoa jambo hilo, tuta dodomea zaidi. Basi, sio sina ya kwamba pengine nitajivunia kwamba Katiba hiyo ambayo nitaiweka hapa Pwani, au Jimbo, kwamba litakuwa na chuki au maneno machafu kuhusu Katiba hii, mbali wao waliyo kuja katika jimbo langu na kuketi pamoja nao, basi tutashirikiana katika upendo huo huo, ijapokuwa yule muovu tu, ndiye nitamwambia "uovu wako ondoka nao".

Ya Pili tu, ikiwa tutapatana na jimbo hili na sote pamoja tukiwa na moyo moja, na Mungu yule yule, na upendo ule ule, na kuondoa uchafu wa kuzorotesha maendeleo, sote tutakuwa na amani na umoja kulingana na democracia yetu tuliyopokea uhuru kutoka mwanzo. Tutafurahi, na tutaona kila mtoto anayesoma na kupata marks makubwa makubwa, ataendelea na tukiwa na umoja wa kuelimisha watoto wetu.

Com. Swazuri: Asante sana Mzee Munga. Sasa tuko na Bwana Ali Nasoro. Ali Nasoro na Ali Saidi naye ajitayarishe.

Ali Nasoro: Salaam Malekum? Mimi maoni yangu kwanza ni kuhusu habari za utawala. Mimi napendekeza kwamba utawala, ama hii Katiba ya wakati huu, tunataka itungwe na kuwe na usawa kupatikane usawa katika kuwatumia matunda ya uhuru ili matunda haya waweze kuyafikia mpaka wale watu ambao ni wa hali ya chini na hali hii haiwezi kupatikana ila kupatikane serikali ya Majimbo. Kwa hivyo mimi pendekezo l angu nasema kwamba, tuwe na serikali ya Majimbo ili kuweze kupatikana usawa wa kuweza kutumia matunda ya uhuru.

Pili, kuwe na Bunge ambalo kwamba Bunge hili litakuwa ni Bunge la taifa, halafu katika hili Bunge, kupatikani wawakilishi wa kila district. Wawakilishi hawa ili waweze kuwakilisha katika zile sehemu zao. Jambo jingine, pia ninapendekeza ya kwamba,

ma-hospitali, matibabu yawe ya bure. Halafu kitu kingine ambacho ningependa kupendekeza, ni kuhusu usimamizi wa vitu kama maji, moto, na mambo mengineyo. Mambo haya ningependelea mimi, yaweze kuridhishwa kwa serikali. Serikali iweze kusimamia vitu hizi kwa sababu kwa hivi sasa kwa mfano, katika company ambayo inasimamia kuhusu mambo ya maji, kuna unyanyasaji mwingi sana. Utakuta katika ile company, inapata share mara mbili au inalipa serikali halafu nayo lazima itafute share yake, kwa hivyo mwananchi ndiye ambaye anaumia zaidi. Kwa hivyo haya mambo ya maji au mambo ya moto yakisimamiwa na serikali, naona mwananchi atakuwa anapata unafuu.

Kitu kingine ni kuhusu elimu. Mimi napendekeza hii elimu irudishwe kama ile ya zamani. Darasa la saba, form one mpaka form four, halafu watu waende form five mpaka six, halafu mtu aende university. Kitu kingine ni kuhusu mambo ya soko huru. Mambo ya soko huru ningeomba haya mambo ya soko huru yaondolewe. Serikali iweze kusimamia kuhusu mambo ya hii biashara, kwa sababu hayo mambo ya kuwa kila mmoja ajiwekee vile anavyotaka ama auze vile anayvotaka ndiyo inalete unyanyasaji mpaka inaleta kwamba hata yule mtu wa chini, anakuwa anashida kubwa sana. Kwa hivyo ningeomba usimamizi wa hili soko huru uondolewe, na haya mambo yaweze kusimamiwa na serikali.

Kitu kingine kuhusu habari ya maaskari. Maaskari kuna tabia moja ambayo kwamba, mimi naona siyo mzuri. Askari ametumwa kukufuata wewe raia lakini akija pale badala ya kukuuliza kwa njia mzuri, hawezi kueleza kwa njia mzuri, mbali anakushika juu juu, hujui kosa lako ni nini, wewe si mwizi, hujui kwamba, - -yaani unashikwa, yaani wewe unakuwa kama mtumwa. Kwa hivyo ningeomba jambo kama hili katika hiyo Katiba, iwekwe kwamba askari yeyote yule atakaye kumshika mwananchi, kinyume cha uwanadamu, basi huyo askari adhibiwe.

Kitu kingine, ni kwamba seli zetu ambazo watu wanafungwa, au mtu anashikwa anapelekwa pale seli, kosa lilioko ni kwamba mtu anawekwa pale, mahali anapowekwa ni mahali ambapo ni pachafu. Analetewa ndoo ya kukojoa hapo hapo, anasikia choo anawekwa hapo hapo, huu si ubinadamu. Huyu mtu ikiwa ana makosa mimi naona nikuchupuliwa na kuletwa pale ili kupatiwa ama kufundishwa adhabu, lakini siyo kuwa mtu ameshikwa aletwe pale kwa askari kuja kuteswa. Serikali kazi yake ni kumfundisha mwanadamu, siyo kumutesa. Kwa hivyo ningeomba, jambo hili serikali liangalie sana, maana yule anayeshikwa ni mwananchi wa hiyo serikali. Kwa hivyo, anaposhikwa, awekwe mahali pazuri. Kuwe na utaratibu ya kwamba akifika pale, alale mahali pazuri kama zile serikali zingine. Kwa hayo, mimi nafikiria nitasimamia hapo.

Com. Swazuri: Haya, Ali Saidi? Ali Saidi. Ali Saidi hayuko? Mpaka uandike lile jina la tatu, sasa Ali Saidi.. Ali Saidi nani? Haya, Ibrahim Nyamawi. Bwana Ibrahim Nyamawi? Yuko?

Ibrahim Nyamawi: My name is Ibrahim Nyamawi, I am a student at this Coast. I have afew points to mention. First, we need free education up to the university level, The second point, free water and medicine to be provided to the public. Third point, the government should return the old education system, 7-4-2-3 and the last is that the Federal government to be established in this Nation. Thank you.

Com. Swazuri: Haya, asante sana Bwana Nyamawi for being very very brief and focused. Sasa tunataka mtu anaitwa Sachebe. Sachebe? Is that the correct way? O.K. Sachebe nani? We want the second name. Bebaya. Haya. Sachebe Bebaya. Dakika tano tafadhali usizidishe.

Sachebe Bebaya: Kwa majina kamili ni Samuel "Sachebe" Bebaya. Na nitazungumza machache tu. Kwanza ni kuhusu mambo ya Majimbo. Hili neno Majimbo naliunga mkono sana hasa kwa upande wa Makasi. Ukienda upande wa Pwani uko utakuta mara nyingi wanaofanya kazi ni watu wa bara, na kwa kuwa serikali ya Majimbo haijaanza, huwezi kumfukuza. Kwanza utakwenda mahotelini utakuta kama ma-beaches kule, kuanzia Managers mpaka mwenye kukata nyasi, ni mtu ambaye ametoka bara. Swali ni kwamba je, hata kama sikusoma, hiyo kukata nyasi siwezi? Hayo ni mambo ambayo yataka tuyarekebishe na hayatakuwa, isipokuwa mpaka Majimbo ipitishe.

Pili ni upande wa mnazi. Pombe la mnazi ni kitu muhimu sana ijapokuwa kuna watu ambao hasa penginepo si halali lakini lingekuwa lihalalishwe. Kwa mfano utakuta tu, huo mnazi katika Pwani ndiyo watu wanautumia kama kupata pesa zao, kule kule kwa wenzetu juu, kuna vitu kama "kumi kumi", kuna vitu kama "muratina", utakuta ukifika Nairobi, wanakunywa kama soda, lakini wewe ukipatikana na mnazi, kitu cha kwanza ni kushikwa na police, na kupelekwa ndani na kufungwa nyororo. Hiyo bila shaka ni uoenefu katika jimbo letu la Pwani.

Pili, tukiingia katika mambo ya ufugaji ama ukulima, utakuta mara nyingi sana sisi tunanyanyaswa haswa upande wa ukulima. Kwa mfano kuna vitu ama ma-factory, kama ya Korosho, Ramisi, halafu na ya maziwa kama Mariakani. Hizi vitu ni vitu ambavyo vinasikitisha sana watu wa Pwani, na hatuwezi kufanya lolote isipokuwa mpaka hii serikali ya Majimbo ifanyike. Kwa hivyo utakuta kama Ramisi, utaambiwa kwamba kulikuja mtu fulani kutoka huko Bara akisema kwamba mchango ulioka sasa hufai kupanda miwa. Kitu ambacho kilisikitisha sana Wapwani mpaka sasa, miwa yote ama sukari zote zatoka juu. Swali ni kwamba, kama kwao wanapanda minazi, ama kwao wanapanda miwa, na mchanga ni ule ule, sisi tumeonewa vya kutosha na, lingine ni kwamba uonevu kama huo ukome.

La pili, ama nikiendelea ni upande wa Administration. Hii serikali bila shaka huanza kwa mzee wa kijiji mpaka kwa Rais Moi. Ajabu ni kwamba yule muanzilishi wa serikali ambaye ni mzee wa kijiji, hapati hata shillingi anapata pesa wakati ambapo kesi imeenda mpaka mbele halafu ya reieshwa nyuma. Kwa hivyo ningeonelea mzee wa kijiji alipwe mshahara, na baada ya kulipwa mshahara penginepo serikali itaona pesa ni nyingi, kuna wengine hapa katikati kama Chief na Sub-Chief, waweza kuangalia nafasi nyingine wakafutwa lakini yule mzee wa kijiji apate haki yake. Siweki kusema ni Chief wala ni sub-Chief, lakini moja wapo ambaye amekaa na hana kazi pale katikati, aondolewe na wazee wa kijiji wapate mshahara. Hiyo ni upande wa administration.

Pili, kuna hawa watu ambao ni maaskari pia, wazee wa kijiji. Huyu ndiye mtu ambaye amebaki kubembeleza mwananchi,

mpaka afike kwa mzee wa kijiji. Na hapa ndio utakuta wale ambao ni watu wa administration police ama police yeyote hawa police ni watu ambao hawafanyi kazi kulingana na raia anayvo taka. Utakuta mtu amekuja yeye ni mkaaji kwanza, na hataki kujua tumekosa nini, mpaka familia yako, ama bibi yako hajui unapelekwa wapi, maana utatolewa raba raba moja kwa moja mpaka kituo cha police, na hapo katika kituo cha police kulingana na sheria ya Kenya, bila shaka inatakikana siku ya pili upelekwa mahakamani. Hapo utalazwa karibu siku tatu, siku nne, wakingojea "chai" kutoka kwa ndugu zako. Huyo pia ni uonevu ambao uko.

Tukimaliza kabisa, nakuona nikimaliza kabisa, ni upande wa elimu. Elimu pande huu wa kwetu kusema kweli huwa iko chini, na siyo ati iko chini kwa sababu tunataka elimu iwe chini, mbali ni wale wapangaji wa elimu ndio wanatunyanyasa. Utakuta katika mkoa wa Pwani, hakuna hata university moja sijui ati, hatuna mahali pa kujenga, ama ni serikali yenyewe haitaki kujenga Pwani, kwa hivyo tunaomba kama Katiba itabadilika, kitu cha kwanza tupate elimu naiwe itapitia kwa university. Asante.

Com. Swazuri: Menza Kengo? Menza Kengo.

Menza Kengo: Kwa majina naita Menza Kengo, Mkulima. Mimi, kwanza naishukuru Katiba ile ya mbeleni kwa sababu ndiyo ambayo imetufanya mpaka leo tuko uhuru. Isipokuwa tu, mambo fulani fulani ambayo binadamu sikamili, kuna mambo mengine ndiyo yanatuumiza. Ya kwanza, ningetaka serikali yetu ijao iwe ya Majimbo: na sababu. Ugawaji wetu huu wa jungu kuu Nairobi, wengine watuumiza. Nitaweza kuchukua mfano mdogo tu, kwamba mimi hapa nilipo, nimekuwa kama chairman wa Jua Kali, hapa Chengoni lakini ukienda Nairobi, utapata wenzetu wamejengewa vizuri sana wako ndani wanafanya kazi ya Jua Kali na hiyo ni kama kujisimamia, kazi tumetafuta tumekosa. Utakuta mkubwa anakuja mpaka nyumbani anakuuliza matatizo yako akiondoka ni basi, anaenda kabisa unasahauliwa kabisa. Mimi nataka serikali ya Majimbo kwa sababu hata ningetaka kuwe na waziri mkuu, sababu, viti fulani fulani vikiwa na mtu moja, na watu walisoma huku nyuma mtu naye anataka nafasi ya kazi mtu fulani amepewa viti vitatu, vitano vyote anapokea na huyu mwananchi mwingine ambaye naye amesoma amendangana hajui ataenda wapi, ambapo wangegawanya zile viti, nafasi, - -kazi zingeenda vizuri sana, kwa sababu ukipewa ili kazi moja na ndiyo unakula wewe unakimbilia - - kukicha unaiangalia ile kazi, lakini hata kama una bidii lakini ukiwa na nafasi nne, mbili utazitaka, zile tatu utazisahau. Nataka zile nafasi zingine zipewe watu wengine,mambo yaende sawa, kila mwananchi wa Kenya aonje matunda ya uhuru siyo mwingine yuko sawa mwingine analia. Yule mwenye viti vitatu yule na anapokea mishahara mitatu, tutakuja duka moja, mimi nanunua mfuko wa unga naye ananunua mfuko wa unga, sasa unajiuliza, yule mtu ambaye anakaribu millioni mbili mshahara, na anakuja kwa mimi Jua Kali ambaye hata pengine mali yangu nimefanya na sikuuza, twanunua pamoja, usawa uko wapi?

Tena utaangalia, hawo wenzetu, pengine mtu ana kahawa, ndiyo rasilmali ya shambani kwake. Sisi tumepanda mnazi, mnazi unaambiwa ni haramu, na huo ukiuza ndio wewe wajisaidia hata school fees. Ninachotaka tena, nataka serikali yetu isimamie mambo ya maji kwa sababu maji ni uhai wa binadamu. Ikiwa sasa kama hili shirika ambalo lilipewa maji, utakuta raia wa kawaida umewekewa bill million moja, utapata wapi? Hiyo billion moja utaipata wapi mpaka ukalipe upate maji?

Wakati serikali ilipokuwa ikisimamia mambo ya maji, ilikuwa ikizidi ni elfu moja, mia saba, mia tatu, mwananchi naye hata anaweza kujifungulia maji akauza akapata chakula chake, lakini kwa sasa, kazi zikipewa haya mashirika, kwanza nataka ule aliondoa ile control yule, alifanya vibaya sana, kwa sababu control ija kula ikisimamiwa. Mwingine akijaribu akishtakiwa, mwingine ata sahau pale. Lakini unaambiwa uza vile unataka, uza vile unataka, uza vila unataka, na mwingine yuko pale chini anakanyagwa na hawezi kujulikana pale anaumia. Mimi nataka mambo yawe sawasawa, Katiba hii ambayo tunaendelea nayo tukiiunda, - - kwanza nashukuru vile mwananchi kama mimi nami nivyopewa nafasi nitoe maoni yangu, maoni yangu ni hayo, sina mambo mengi lakini nataka serikali iwe ya Majimbo.

Com. Swazuri: Mzee Menza, tuna swali moja tunataka kukuuliza.

Com. Nancy Baraza: Asante sana kwa mchango wako. Na usicheke Kiswahili changu, ninajaribu. Umesema mnazi ulikuwa ukiwasaidia nyinyi watu kulipa fees? Na hiyo school fees ukisaidiwa kwa njia ingine kulipa, halafu uchumi ya kodi, ya hii mnazi, utakuwa na haja ya mnazi?

Menza Kengo: Kama tutakuwa na elimu ya watoto wetu ya bure mpaka ya secondary school, tutakuwa mambo yale yote yanayotuumiza yote yamekuwa yanagaramiwa na serikali, nitakuwa sina haja.

Com. Nancy Baraza

Menza Kengo: Ramisi pia kama itafufuliwa - - (interjection)… yote hiyo nitakuwa sina maneno, lakini napiga makelele kwa sababu ya uchumi wangu hapa Pwani umeenda chini kudidimia.

Com. Swazuri: O.K. David Wakori? David Wakori? Halafu mwingine ajitayarishe, Maso Mwarua, awe tayari.

David Wakori: Kwa majina naitwa David Franca Wakori Wekesa. Haya ni maoni yangu. Ya kwanza ni citizenship. Tumeona kulingana na uongozi mbaya wa serikali, siku hizi wananchi wanasumbuliwa sana wakati wa vitambulisho. Kwa hivyo naomba ikiwezekana zile sheria walizoweka, ambazo zinanyanyasa sana wananchi ziondolewe, kwa maana mtu akizaliwa Kenya anajulikana, na awe Mwanakenya bila masharti mengi. Kuhusu vitambulisho naona inafaa, kwa vile vijana wengi wako katika secondary, zile forms za vitambulisho ziletwe form one, mtoto akimaliza form form, ile form ana-fill anapata kitambulisho anatoka bila kusumbuliwa badaaye.

Political parties. Tuna vyama vingi sana Kenya mimi naona, vyama vingi vinapotosha sana wananchi hawajui watoka wapi wanaenda wapi. Maoni yangu nilona viwe vitatu peke yake. Na pia kuongezea pale, wakati wa campaign, hivi vyama vitumie pesa yake, visichukue pesa za serikali, kwa maana hizo pesa zinachangiwa na wananchi, wanataka wajiendeleze. Kwa hivyo hao ndio wanataka uongozi, watafute njia yao ya kupata pesa zao.

Upande wa kiongozi presidential term. President yeyote, anatakikana awe na miaka mitano peke yake, hata kama wananchi wanamtaka, nafikiri asichaguliwe tena, na hapo awe na certificate ya ku-sign kwamba naapa leo kwamba nitatumikia hii nchi yangu ya Kenya, miaka mitano peke yake, kwa maana term ya miaka mingi, huwa anaanza mbinu zake na kuharibu uchumi. Kwa hivyo miaka mitano imetosha.

Upande wa walimu. Siku hizi kuna walimu wengi sana na shida pia ziko nyingi wanafunzi ni wengi, mambo mengine pia mengi, kwa hivyo, wakati tuko shuleni, kuna hawa walimu wakike huwa wanapata leave pengine maternity leave. Na pengine huwa wakichukuwa miezi mitatu. Pale shuleni wakati ameondoka, wale watoto wanapata taabu sana, kiwango cha kuwa amalize leave yake, syllabus ya mtoto iko nyuma. Mzazi amelipa pesa, hakuna chochote. Kwa hivyo napendekeza, Constitution itakayo undwa, kila shule iwe na walimu wawili wa relieving, kama relieving officers katika departments zingine, ili sasa syllabus ziwe covered.

Freedom of worship. Wakati Constituion ilikuwa inaundwa kitambo, walisema wawe freedom of worship ili waafrika mila zao pia zitambulikane lakini hivi sasa, tumekuwa na worship ingine ambayo hatupedelei kuna devil worship inaendelea. Kwa hivyo naona ile sheria ipunguzwe, ili tuwe na dini ambazo zinajulikana. Kwa maana sasa tunapoteza watoto wetu, kwa ajili ya dini ambazo hatujui. Mtu anatoka kule Ngambo ni mwizi, anakuja leo ni Pastor, hatujui. Kwa hivyo sheria, iondolewe tuangalie tena.

School girls. Ni ajabu kwamba, mwalimu akiguza mtoto wa shule anajulikana. Akipatikana mnazi, hata kama hawakukunywa mwalimu ako pale anatajwa. Sasa mimi naona hivi, mtoto wa shule msichana, kutoka nursery, secondary, college mpaka university ni mwanafunzi. Na kwa vile hao ni ndugu zetu, dada zetu, ni heri tuweke sheria ya miaka saba mtu akipatikana na mtoto kama yule awekewe ndani miaka saba. Awe mwalimu, awe daktari awe Rais awe nani.

County Council. County Council sioni kama inafanya kazi kwa maana hata kama hapa tulipo saa hii, tuna councillor, lakini hatuoni kazi yake hapa. Kwa hivyo mimi naona, badala ya kupeana mamlaka County Council, ku-ran rent kila mahali, nafikiri wangeweka Ward zenyewe, kama hapa Ward ya Samburu, chairman awe ni Councillor na wale wafanyi biashara wa hapo, ili ile pesa mahali zinakwenda zijulikane zinakwenda kutumika namna gani. Ikiwa anapeleka pesa kwa County Council, na hazifanyi kazi, wawe na ruhusa ya kusimamisha zile pesa kwanza, wajue zinafanya nini ndiyo wa wape kwa maana saa hii, zinapelekwa na hakuna huduma tunapata hapa. Choo zimejaa, kila kitu.

Constitution yenyewe ambayo tunashugulikia saa hii kusema kweli saa hii ni kama tunatafuta kutengeneza gari ambayo hatujaiona. Kwa maana hatujaisoma ile ingine inasema nini, yatoka wapi hatujui, lakini tunajaribu kupambanya tu. Sasa naona itakuwa vizuri, hii Constitition ikishaa andikwa iletwe shuleni, walimu waifunze watoto wajue ipelekwe kwa social services, wazee wafunzwe ijulikana, ili sasa tujue, hii Constitution inasema nini na inahusu nani na kivipi: kwa maana saa hii, mtu ambaye

anaijua sana ni police, judge na lawyer peke yao lakini mwananchi wa kawaida haijui.

Haya, summary ni kwamba, kuna marriage responsibilities. Siku hizi watoto wanaoana kama wana miaka kumi na mbili, kumi na tatu haja jua kazi ya kuoa ni nini, kwa hivyo ingewezekana, wakioana wawe na miaka kama ishirini na tano, ishirini na sita at least watakuwa watu wazima, na pia hapo, sheria ambayo tunataka kuiondoa imetilia maanani kuhusu mama, mtoto, lakini baba, Kenya serikali haijatuambia baba atafanya kazi gani, kwa maana saa hii mtoto akichapwa na baba, makosa mama akichapwa na baba makosa, je, mzee atafanya kazi gani? Ndiyo hatujui, kwa hivyo serikali inataka ituelezee kinaga naga, baba naye kazi yake ni ipi? Asanteni.

Com. Nancy Baraza: Mimi nataka kukuuliza kitu, umesema kwamba kazi ya baba na kuchapa bibi ya watoto sasa imetolewa hana kazi au? kwa shamba, wakijua kazi ya kuchapa watoto na mama, baba ata kazi ya wakulima si ndiyo? Ndiyo tuinue Ki-colony.

David Wakori: Ah, Ah tunataka tujue, kule kumuchapa, ana namna gani. Kwa maana amekuchapa tu, na kufungwa tu, lazima tujue kwamba, kwa nini anamchapa.

Com. Nancy Baraza: Anaweza kukuchapa vibaya na watu wataongea, halafu kama hiyo ndiyo ilikuwa lazi yake, sasa vile tunasema, tuachane kuchapana, sasa hiyo wakati na nguvu, iende kwa shamba sindiyo?

David Wakori: Ah, Ah! Siyo hiyo.

Com. Swazuri: Haya, tumekuelewa. Merso Mwarua? Merso Mwarua, mwanafunzi

Merso Mwarua: My names are Hamisi Merso Mwarua, I am a student from this school. I have the following views to read out here. The first one is that we should adopt the Prime Minister and Federal system of government, where the President is just there to represent the government but has less powers. The Prime Minister should be the final decision maker in the country. The second thing is that powers of the President should be minimized he should be the Commander- in-

Chief of the Armed Forces, he should not be above the laws. He should be displaced from office if he does serious mistakes like corruption and murder of other political leaders. The third thing is that street children should be provided with free basic needs, for example, food, education and shelter. That is, a school should be provided where all the street children from different places in the country are taken and education is provided there.

Another thing is that the government should provide loans to people like prostitutes to enable them earn their living from legal

sources to minimize the AIDS infections because, I don't understand why there are commercial sex workers while the government is saying that we are trying to control AIDS infection That is awkward. We should adopt laws that are nature-made. If you say that commercial sex workers should be given licenses to continue with their jobs, then that is very bad. That is - - it is legal not according to God and all Kenyans will have a lot of that sin in front of God, for saying that should be

Another thing is that natural resources should be owned by citizens in that Province. Something else is that primary education should be free, while secondary ones should be cheap that is, fees should be reduced. It should be the government responsibility to provide relief food to the poor or during any emergencies. Something else is that salaries to teachers should be reasonable because the immediate salaries is not good to them, it is not reasonable to the work they do because they are very important people in the country. Something else is that the government should provide water to all rural areas and build tarmac roads. Also electricity should be provided to rural areas. Something else is that a free working anti-corruption authority should be formed where the Attorney General can't control it unlike the other that was formed and was dissolved by the Attorney General because I think many of those corrupt leaders are their friends and these people are the same people that have made we Kenyans be the way we are. Thank you.

Com. Swazuri: Tumeshukuru sana kwa huyo kijana mzuri sana. Sasa tunasikiliza Mutsami Nkuuza. Mutsami Nkuuza? Halafu Mama Rukia Keya jitayarishe, baada ya huyo ni mama Rukia Keya.

Mutsami Nkuuza: Jina langu naitwa Mutsami Nkuuza, muzaliwa wa Tari. Maoni yangu ya kwanza ni elimu. Elimu ndiyo muhimu katika Kenya yetu lakini kumefikia kiwango ambacho kiwango hiki kinaonekana sisi wananchi wa kawaida hatukiwezi. Tumefikia kiwango ambacho mtu kama mimi, mtoto wangu awe amepita kwenda skuli za Alliance huko na atakwenda na atarudi hapa hapa. Tuataka kile kiwango chetu, katika mwananchi wa kawaida ni kwamba pato lake liko chini na kwa hivyo tuataka, awekewe kiwango cha kipimo cha vile alivyo, kwa sababu, (interjection). Ile karo vile unavyoona kama ikiwa mtoto wangu kama mimi nitalipa kama na mtu ambaye huyo ni mtu wa kuruka ruka kwa ndege, sasa, itakuwaje yeye aende akasoma na mimi nashinda kule porini?

Ya pili, ni matibabu. Matibabu inaonekana imefika kiwango sisi wananchi wa kawaida, hatuwezi kutibiwa kwa sababu billing imekuwa hali ya juu sana. Sisi watu ambao mapato yetu inaonekana ni ya chini, kuwe hospitali ziwe kama bure ama tuwekewe kipimo sio sawa na watu ambao wanaruka na ndege.

Tatu, ni idara ya usalama. Idara ya usalama sisi wananchi tunashida ikiwa shida zetu ni kwamba kuna sehemu ambayo huwa iko mbali na kambi ya ulinzi. Sasa maharamia wakifika kule wananchi huwa wanashida, na twataka kambi iwe karibu na hawa wananchi lakini wakiletwa hawa walinzi, wananchi watajenga wao wenyewe, au hii ulinzi inakuja kupewa nyumba ya kukomboa na hii ndiyo serikali ambayo sisi wananchi wa hapa Kenya, ndiyo tumetegemea. Twataka kama tumeletewa watu wa ulinzi, serikali ije iwajengee, hata kama wananchi wataanzisha lile jingo, lakini wakishaa anzisha na hawa wakiletwa, serikali

yenyewe ichukuwe kwa nini tuna endelea?

Ya nne, ni ndovu. Hawa ndovu wanakula mimea yetu na sisi watu wa hapa hatulipwi, na hata ndovu ikiuwa mtu, haifikiriwi kama imeua mtu. Huyo mtu halipwi. Katika area hii ya hapa kwetu Pwani, ninataka kama Katiba hii yetu ya sasa, ikiwa mtu kama mimia yake imeliwa na ndovu, awe atalipwa. Ya mwisho narudia, katika hii idara ya ulinzi, kama mtu anakufa huko ndani porini huko, amejifunga kamba huko, police inatoka hapa, zikaenda zinamchukuwa yule mtu. Wakimpeleka kule hospitali, kumurudisha, hawamurudishi, wewe sasa utamurudisha wewe mwenyewe. Tunataka arudishwe. Ikienda ikimchukuwa yule maiti na umurudishe hapa.

Com. Swazuri: Haya. Rukia Keya?

Rukia Keya: Mimi kwa majina naitwa Rukia Keya Ali kutoka hapa Samburu. Kwanza, maoni yangu ya kwanza ni elimu. Elimu Kenya hii nataka iwe ya bure mwanzo wa nursery mpaka university kwa sababu wazee wengi ukiangalia hasa huku kwetu Pwani, hawana uwezo na hatuna chochote kile ambacho kinatufanyia kama cashcrop ni korocho mitambo yenyewe hakuna kama ni mnazi ndio huo hautakikani uliharamishwa na enzi za u-colony mnazi huu ulikuwa umewekewa mabana license pia zilikuwa zikipewanwa kwa wanauzwa mnazi, na mnazi ukawa umehalalishwa wauzwa, lakini katika hivi sasa, mnazi huu umeharamwisha, umefanyikana kama ambaye si kitu cha muhimu kwa mtu wa Pwani, na ndiyo cashcrop kubwa Pwani hii.

Pili, ni haki za wanawake. Sisi wanawake kwa kweli wa Kiafrika tumegandamizwa na wazee. Wanawake sisi, ukiangalia sana mwanamke akiamuka asubuhi yeye huamuka saa kumi usiku kulala ni saa tano. Kazi zote zimemgandamiza. Mwanamke huyu hana hata wakati wa kupumzika, na ukiangalia mzee atakwenda huko atalewa akirudi nyumbani ndio huyu amechoka, amelewa, hakuleta hata mfuko wa unga. Mwanamke itambidi atafutie watoto wake chakula, mzee akija kule, akija akikuta chakula alichowekewa ni kidogo anamtandika makonde mwanamke huyu. Ukimpeleka polisi mwanamke umefanya makosa. Ukiwa unalilia haki yako.

Sasa, ningependa tuwekewe haki zetu kwamba sis wanawake tuwe na haki sawa kama vile vile wazee. Mzee akileta mfuko wa unga, na mimi nikileta mfuko wa unga, tugawanye hizo kazi sawasawa na mtoto wa kike, elimu yake pia naye, iwekwe sawasawa na mtoto wa kiume kwa sababu, mtoto wakike huyu, akielemishwa, huwa mara nyingi akipita, kama mmepitisha watoto wa kike, wawili wako shule moja ni wakiume moja ni wa kike mtoto wakike huyu hataruhusiwa kwenda secondary kama yule mvulana amepita na wote wamepita. Mtoto wakike huyo atagadamizwa aambiwe “wewe baki nyumbani utaolewa”. Sasa, kwa nini sisi wanawake tuwe nyuma? Watoto wakike wawe na haki sawa. Pia mambo ya kurithi, mtoto wakike naye apatiwe urithi wake na mzazi wake hata kama ameolewa. Kwa sababu watoto wakike wamegandamizwa, mtoto wa kiume akioa, hataambiwa wewe una mke wako ah, ah! Baba akifa, mtoto wakiume atagawanya, lakini mtoto wakike akiolewa, mtoto wakike yule ameenda zake huku si kwao tena. Umesahau kwamba pia yule mtoto wakike ni mtoto wako. Kwa hivyo, tunataka haki za watoto wakike na wakina mama ziende sawasawa Kenya hii.

Pili, serikali za Majimbo. Nataka tuwe na hii serikali ya Majimbo, na siyo kusema serikali hii ya Majimbo niyakuwafukuza wengine kutoka Majimbo mengine la! Lakini, tukiwa na serikali ya Majimbo kila jimbo, zile rasil mali zinazopata zimiliki wenyewe. Kama ni 95% iende huko mbele, zile zingine zote kibaki hapa, na kama hiyo serikali kuu huko mbele itagawanya, na sisi pia kidogo tupate turudishiwe.

Pili, tunataka sisi huku serikali ituletee maji ya bure kwanza maanake hatuna pesa ya kuwambia maji nao - - maji yenyewe huku kwetu ni shida. Ardhi. Tunaomba ardhi zetu serikali yetu iangalie ardhi yule mtu mwenyewe ambaye amezaliwa pale. Kama ni mtu wa Samburu, aangaliwe mambo yake ya ardhi yake, na wazee wako ambao wanajua hiyo mipaka ya sehemu zao, kwa hivyo serikali iwape mamlaka wale wazee mababu zetu wale ambaye wanajua mipaka ya nchi za ardhi zao wamiliki ardhi zao.Hospitali ziwe za bure.

Uchaguzi. Uchaguzi mwanzo wa maChiefu wachaguliwe kwa miaka kama wabunge na madiwani, kwa sababu Chief akiajiriwa na serikali anaenda majivuno "mimi mtanifanya nini? Niliajiriwa na nili-apply mwenyewe". Kwa hivyo, tuwachaguwe pia maChiefu, wazee wa vijiji pia tuwachaguwe na walipwe mshahara. Sina zaidi.

Com. Bishop Kariuki: Mama nina swali. Nimependezwa sana na mazungumzo yako. Umesema haki ya kina mama. Nilifikiria ungesema juu ya haki za kina mama katika Bunge.

Rukia Keya: Katika Bunge pia tunahitajika. Ningeomba kina mama katika Bunge, kila mkoa na wilaya utoe mwanamke moja ambaye atawakilisha, kama ni kwa wilaya, mwanamke wa wilaya hiyo iwe na wanawake ambaye atawakilisha, kwa mkoa, kila mkoa utoe mwanamke ambake atawakiliha bungeni bila kura. (interjection). Itakuwa sawa pia, maanake sisi pia tunataka haki zetu ziwekwe Kenya hii.

Com. Swazuri: Asante sana mama, mama Rukia, unaandika majina yako hapa. Mama njoo kidogo, tunataka kukujua zaidi pale. Sasa tunaenda kwa, nafikiri ni Bwana Keya Ali Mwavau. Naona kuna Rukia Keya, na Keya Ali, sasa sijui - - utatwambia uhusiano wao! Haya!

Keya Ali Mwavau: Kwa jina naitwa Keya Ali Mwasavu, natoka hapa hapa Samburu, ni Mduruma, ni Mchanda. Mengi yamezungumuzwa, ni kama kurudia rudia tu. Mimi kikwangu kusema kweli, nilizaliwa kutoka 1939. Mkoloni namjua utawala wake. Na tulipopata uhuru 1963, mpaka sasa, najua uhuru uko kivipi. Sasa kwa uchungu wangu mimi ikiwa mtanifunga ama mtanifanya nini lakini mimi ninasema vile ninavyoona. Katika mkoloni, alikuwa anatesa lakini alikuwa akifuga. Tulikuwa tukiteswa kwa kodi, lakini kwa vyakula tulikuwa tukipewa vyakula vizuri sana. Niliwahi kula sima ya mkoloni ya bure, kupewa unga, matibabu ya bure, madawa, haya yanakuja, yaani ilikuwa ni raha isipokuwa ikiwa wewe hutatoa kodi, basi hapo utaona taabu na mkoloni. Lakini sasa, uhuru ni wetu. Mimi najisikia bado sijapata uhuru bado nko hali ya utumwa. Siwezi nikajivunia

nikasema mimi ninauhuru. Sinauhuru kwa sababu kila nikiangalia, ati ninawekewa Chief. Chief yule anataka kuninyanyasa mimi. Hanifanyii kazi yangu kwa maringo. Anaringa. Mimi kusema kweli, ikiwa nikuchaguwa, tuchaguweni kutoka maChief, Asistant Chiefs, wazee wa miji, wananchi wenyewe wahusike na huo uchaguzi, sio watu waandike barua eti application huko anataka uChiefu, wakapite milango yao ya nyuma wapate. Sasa wakipata huo uChiefu, anakuja jilipiza kwa wananchi.

Nyingine, ni masomo. Yashaazungumuzwa lakini ni kama kutilia mkazo. Masomo zamani tulikuwa tukisoma rahisi. Mimi nakumbuka nilisoma na shillingi kumi na tano tu! Nilipokuwa secondary na nini, ilikuwa zamani inaitwa intermidiate. Nilisoma kwa shillingi kumi na tano kwa mwaka! Ninapata uniform, ninapata kitanda, ninapata godoro yaani kila kitu hata sabuni ya kufulia, nachakula ninakula, kwa mwaka mzima, kwa term nzima ninakula tu. Lakini sasa, ninaambiwa elimu ni ya bure. Mara ukifika shule primary, "oh, kuna pesa ya majengo", shillingi mia sita kwa mwaka, kila term, mia mbili ukitaka kufanya nini, vitabu vinatakikana una nunua. Tunataka vitu viwe vya bure. Elimu iwe ya bure, na afya pia iwe ya bure, wagonjwa watibiwe bure. Maji yawe ya bure. Kwa sababu yatoka hapa mzima spring hapa hapa. Hayana gharama yeyote. Na mengine yatoka Marere kule. Utaletewa jibili eti kwa mwezi moja na watu ume tumia maji ya elfu tatu! Sisi tunataka bure bwana!

Kwa hivyo, rais pia afanye kuchaguliwa kama hivyo anavyo chaguliwa. Rais asiwe na uwezo mwingi sana, upunguzwe uwezo wake. Asiwe na Cabinet sijui ni mbili huko, mara wabunge wazungumza akitoka hapo Bunge anazungumza na Mawaziri nje huko. Kila kitu kizungumzwe kinaganaga hapo bunge. Na heshima iweko. Aheshimu wabunge wake, aheshimu Ma-ministers. Waheshimiane. (interjection) Katika utawala ujao? Ni kulingana na provinces vile vilivyo. (interjection)… katika mawaziri, wako zaidi ya ishirini. Kulingana na mkoa vile ulivyo. Mikoa ilivyo. Kila mkoa uwe na waziri wake, kila mkoa uwe na waziri wake, kila mkoa uwe na waziri wake. (interjection) Eeh, eight ministers.

Nyingine, ni haki za ardhi. Haki za ardhi zimilikiwe ni wenye ardhi. Simtu kutoka huku akishafika amechukua pahali anasema ni "kwangu hapa". La! Wananchi wenyewe wawe na haki ya kutoa ardhi na kumiliki wenyewe. Nyingine, hatukubali kuwa ma-squatters katika hii nchi yetu ya Duruma katika Kwale district. Tunataka tupate title deed kila Mduruma awe na kibali chake cha kumiliki ardhi yake.

Uraia: uraia upewe yule mtu ambaye alizaliwa hapa hapa ambaye ni Mduruma safi apate uraia. Vitambulisho viwe hivi hivi, vya bendera ya Kenya, si za kawaida. Kwa hivyo, ningesema mengi lakini time imekwisha. Nitampa hiki kijitabu ambacho kilikuwa kina maswali na nimejibia humu humu ndani, mwende nacho huko, mka-refer.

Com. Swazuri: Hiyo tunaichukuwa mzee kama ni memorandum, kwa hivyo utai-record hapa na uandike jina lako hata kwenye hiyo memorandum halafu sisi tutachukuwa. Asante sana mzee wangu, umefanya kazi sana. Mbui Rumba? Mzee Rumba? Mbui Rumba? Haya, yuko pale.

Mbui Rumba: Kwa jina Mbui Rumba. (in Duruma). Masikitiko yangu, ni kwamba tunaona mzee wa kijiji ambaye kwamba

anaanzia karibu miaka ishirini, na hana kitu apatacho. Sasa, kulingana anaanza kazi toka skuli, anaendelea nayo mpaka kumalizika. Arudiye tena mpaka hospitali, mpaka kumalizika. Arudiye tena, mpaka ofici ya DO, ataingilia ofici ya Chief, nayeye anaambiwa si mtu wa serikali. Sasa, ninaomba kwa serikali ambayo ni hii ya Katiba, kuwe inawezekana, mzee wa kijiji, akuwe anapata mshahara kulingana na wale wafanyao kazi akasema anapata mshahara. Neno langu la kwanza ni hilo.

Pili, nitazungumuza kwamba, maneno yanayo sikitisha tena ni kwamba hivi, nina ona kama wanawake sasa, wanaendelea kama kwetu hapa kituo cha police cha Samburu, sasa mwanamke, agombane na bwana yake, aende moja kwa moja mpaka police, akifika polici anampokea. Akimpokea, anangoja bwanake, akifika pale, bwanake kuwa hana pesa anatiwa nyororo. Serikali yetu sasa inataka kitu ile ifikiriwe. Mwanamke kama kuna wezekana, huwa hakutoka damu kwa bwananke hakupigwa, arudie kwa babake ndiyo aichukua mali. Hiyo kitu, kwa maoni yangu, naona kama iendelee namna hiyo, na ikizidi sana, pengine arudie nyuma kwa wazee wa kijiji, azungumze ili maneno ajulikane ni kwamba anateta na bwanake usiku. Asiende akenda polici. Ninaomba serikali yetu, hapo ichunguzwe. Sina zaidi mambo yangu ni hayo tu, basi. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya asante sana mzee Mbui. Naona leo tumebarikiwa na mvua, labda ni kwa sababu ya Tume imekuja hapa. Haya, sasa tutamsikiliza bwana - - huyo alikuwa ni Mbuyu Rumba? Sasa ni Samuel Rumba. Hiyo ni baraka ya Tume, naona Mungu ametuletea tumepata mvua. Samuel Rumba? Samuel Rumba hayuko? Haya, kama Samuel Rumba hayuko, - - Samuel Rumba yuko? Haya.

Samuel Rumba: Kwa majina nikama ulivyosikia kwamba ni Samuel Rumba. Yangu ni machache. Cha kwanza, ni kuhusu wazee wa miji. Ninahuzunika kwa ajili ya wazee hawa wa miji, ikiwa leo mzee ndiyo anafanya kazi, usiku, mchana, mzee wa miji huyu halali, mzee wa miji huyu anateseka, kufanya haya na haya, lakini leo, mzee huyu wa miji, anakuwa anafanya kazi kuonyesha kwamba, anamfanyia mtu mwingine, akaweze kubarikiwa. Ikiwa Katiba hii ingaliweza kwenda sambamba na neno la Mungu. Inasema ya kwamba mfanyikazi astahili posho. Ni kwa nini huyu mzee anayefanya hizi kazi nyingi, usiku tunamwendea, wakati tumekuwa na shida, hata wakati tumeuana tunamuendea mzee wa miji, na mwingine pale anasima hiyo kazi si yangu kwanza iende kwa mzee wa miji. Leo mzee huyo wa miji, hana chote ambacho atalipwa, ni mtu wakuhangaika, kumfanyia mtu mwingine kazi, na yule asema ya kwamba . Ikiwa wananchi, Katiba hii inaweza kuwa nzuri, kwanza iangalie mzee wa miji, huyo mzee wa miji kama ni mshahara, aweze kuanzwa yeye, ndiyo yule mwingine apewe mshahara. Hayo ni maoni yangu.

Pili, nashukuru, ikiwa Kenya yetu, kuna uhuru wa kuabudu, Muislamu anahitajika aombe, Mkristo anahitajika aombe. Na kila dini ina mipango yake. Leo tunasikia kwamba, ati viongozi wametoa mabarua Makanisani, kwamba watu wasikeshe kwa Makanisa, maana wasichana wanapewa mimba katika hiyo kesha yao. Nashangaa, ikiwa leo watu wanakoma madisconi, huko madisconi wanafanya mambo yao, lakini hiyo mambo ya madisco hayazungumuziwi, inazungumuziwa habari ya Makanisa. Naomba Katiba hiyo kama kuna uhuru, tuweze kumuheshimu Mungu. Chapo unacho chako pale uliko, lakini usijaribu kuingilia mipango ya Mungu, maana Mungu ndiye kwanza ambaye amekufanya uwe na hiyo kazi. Katiba hiyo iandikwe, kutoka leo,

kama hiyo Kanisa haifai, unasikia unashida, wewe kiongozi, ita yule Mchungaji, zungumza naye vizuri, kwamba kuna hivi na hivi, na urekebishe yule Mchungaji, siyo kusema kwamba watu wote makanisa, wasikeshe na mikutano yao. Wajua wanafanya nini katika kasha yao? Naomba kiongozi pale ulipo, hiyo mipango haitaendelea, si sisi. Wahubiri hatutakubali kwamba, tufungiwe mila. Basi, nikimalizia, kama serikali ya Kenya tuna Katiba, tumuogope Mungu, ndiposa Mungu naye atatubariki. Ni hayo, Mungu awabariki.

Com. Swazuri: Halafu kuna mama tena, Rukiya Kufa Mwero. Rukiya Mwero. Karibu dadangu mpatieni nafasi, pata matone kidogo ya mvua lakini ufike. Usiogope sana. Mwingine ajitayarishe ni John Gatoka awe tayari, John Gatoka? Haya, pole pole mama, pole, pole. Rukia?

Rukia Kufa Mwero: Jina langu kama mlivyoambiwa naitwa Rukia Kufa Mwero, kwetu ni kule Secheni. Nimekuja hapa kutetea haki ya mayatima. Mayatima waweze kupewa haki zao sawa na watoto ambao wanawazazi kuanzia majumbani hadi shuleni. Kwa mfano, misaada yao isitumiwe ovyo ovyo na viongozi ambao wanakula pesa ya mayatima kwa sababu mayatima hao hao huwa hawana njia nyingine zozote za kupata elimu au kitu chochote. Sasa kama wewe ni kiongozi una kula ile pesa ya sima unataka yule mtu ambaye hana uwezo au ni yatima unataka afanye nini? Ni kama ambaye unamdhulumu hata kwa Mungu haifai.

Jambo la pili ninateta haki za wanawake wasidhulumiwe wakati ya mahari ya watoto wao mbali wawe katika wazee wanaopanga mambo hayo. Tena, wasirapiwe na wanaume kwa mfano, baada ya wazee wao kufa, si lazima mwanamke arithiwe na bwana mwingine, mbali wazee hao, wanahaki za kusaidia wale watoto ambao ni familia ya baba yao, au ni kakazao, lakini siyo kungangania yule mwanamke. Mimi sina mengi, nimeongea hayo tu, mfikirie juu ya watoto hao wa marehemu wanaoachwa, maana huwa wanashida sana.

Com. Swazuri: Asante sana dadangu pale, sasa tutamsikiliza John Gatoka. John? Ndiye huyo? John Gatoka.

John Gatoka: Mimi kwa jina ni kama mmesikia kwamba ni Councillor John Gatoka wa Makamili location. Ninayo tu machache ambayo nitayazungumza kwa sababu mengi yamezungumzwa. Ya mwanzo ninaongea kuhusu Tume hii ya Katiba. Tume hii, maoni yangu ni kwamba ninataka ipewe nafasi ya kutosha kwa sababu hiyo ndio roho ya sisi Wanankenya. Sasa unakuta wanaendeshwa mbio kwa sababu watu wa Bara wameshaa faidika, wamekula vya kutosha, huku unaambiwa marupurupu ya mwisho. Tume ipewe ruhusa ya kutosha. Hiyo ya mwanzo.

Pili, Bunge liangalie liwahifadhi pesa za kuhudumia hawa kwa sababu kuna walimu ambao wanapeana elimu huko manyumbani, hawalipwi chochote. Kwa hivyo, Tume hii ipewe hata pesa pia. Hiyo neno langu la pili. Kwa sababu ya wakati, ninaenda kwa Bunge. Bunge mimi ninashangaa wakati wa uchaguzi, wananchi wanachagua watu watatu. Wanamchagua Rais, wanamchagua Councillor, pamoja na Mbunge. Lakini unakuta wakati mambo yakimalizika, wabunge wanajiweka juu, wanawachwa madiwani

huku nyuma, ndiyo maana tunatukanwa saa yote. Wanaenda kupanga pesa tunakula huko. Ninalotaka sasa mimi, Bunge lijalo, mimi Professor Gatoka, kwanza, hii tambia ya wabunge kujipangia mshahara wao kwa wao iondolewe mbali. Hiyo ya mwanzo.

Pili, wakati kama chama kilicho piga ni cha KANU, cha DP, wizara ya mawaziri igawanywe sawa sawa kwa sababu mtu wa KANU amechaguliwa na mwananchi, mtu wa DP amechaguliwa na wananchi, kama ni waziri wa KANU, wa DP nayo waziri, kila mtu awe namna hiyo so that, kama wewe waziri wa DP umekula pesa vibaya, si utashitakiwa na sheria? Kule kubaguwana na taka sasa kuondoke. We should be equal.

Halafu nakuja kwa local government. Sisi macouncillor tunapatizwa taabu sana ndiyo maana tunapigwa vita. Vita vyetu vya kwanza; tunapochaguliwa, huwa sisi tuna bunge letu kule. Unakuta wale makarani wa hali ya juu, Clerk na Treasurer, wanatumwa kutoka Nairobi, na ndiyo wao ndiyo first controllers, hao ndio wanasimia pesa zile za baraza. Sasa unakuta pesa zinatandikwa hapo ndani, baadaye ukikundua, pesa hakuna. Mwananchi wewe unangoja huduma, ule huduma pesa zimemalizika. Kwa hivyo, tunataka macouncillor wajao, wawe na uwezo ya kumunandika Katibu wa baraza na Treasurer akifanya makosa wamuondoe.

Wawe na uwezo kumchagua - - Chairman wetu wa baraza kama anamakosa, ama Diwani mimi nitagundua haraka, “Chairman wewe umfisadi ondoka” ninaweka mtu mwingine. Halafu, ninakuja kwa DDC. Kutoka ’84 mimi nikiwa councillor kulikuwa kuna madiwani wanao wakilisha DDC, na kulikuwa wakati pesa zinagawanywa, zinagawanywa unajua Samburu inapata pesa hizi kwa dispensary, hii imepata hizi lakini sasa kumeingia ufisadi ambao haueleweki. Madiwani hawaruhusiwi kuingia katika DDC. Nataka Bunge lijalo, kuwe na macouncillor, hata kama sio wote tuko wengi, lakini kuwa kunawakilishe, wanaojua kuzungumuza kama Gatoka niingie ndani kwa DDC, nione pesa za mwananchi ziko wapi. Hiyo ya mwanzo.

Pili, kuwe na mwananchi pia ambaye anachaguliwa kama muakilishi wa DDC aone kwamba barabara ya kutoka Kinango mpaka Silaloni imepata million 1.5 ajue, aje aambiye wananchi hapa, siyo wabunge kufanya mambo ya vyama vyao, bado wanataka kuchezea wananchi hapa. Nani ambaye hatoi kodi? Mimi ninamiwani ni kodi, nimevaa kofia yangu ni kodi, viatu ni kodi, sasa kwa nini sisi tunaumizwa hapa? O.K. Hiyo hii mambo ya DDC. Nikiendelea kumalizia, ni kwamba, pesa ambazo zinakuja za wafadhili, zihakikishe wazi zinaingia kwa watu wa Coast Province. Tukitaka usawa. Mukifanya hivyo, hakuna maneno, lakini ikiwa pesa zinakuja, zinasemwa huko, unasikia kiwete fulani wametoa millioni hizo, sijui shule gani - - sisi hawatupi chochote, tunaambiwa maharambee, kuchangisha tu, kuchangisha tu, na hatufanyiwi lolote. Niko na mengi, kwa hayo machache ni asante.

Com. Swazuri: Haya, huyo ni councillor, na unawasikia sauti zao hao, lugha yao hao, haya, mtajua wenyewe. Haya, Salim Kiwo. Ambaye atajitayarisha baada ya Mzee Salim ni Jawa Nyanje, awe tayari. Haya, huyo mzee ame-register memorandum. Kwa hivyo tunakwenda kwa Jawa Nyanje. Halafu Mama Beatrice Jandaa naye ajitayarishe.

Jawa Nyanje: Kwa jina naitwa Jawa Nyanye, ni mzaliwa wa hapa Samburu, naongea kuhusu Katiba yetu ya Kenya. Hapo wakati mimi nikizaliwa, kulikuwa na mabadiliko makubwa. Lakini hivi sasa, kufikia sasa pale mimi nimefika, naona mabadiliko mengine makali sana katika uongozi wetu wa Kenya. Sasa yale nitakayoongea, ni ombi. Pale zamani kulikuwa kuna vilimo vizuri, lakini hivi sasa, tumeingia ukame. Ukame huu, tuko tofauti na watu wa Bara. Sisi tunaukame mkubwa. Tunaomba serikali itujue na itutizame watu wa Pwani, ijue kwamba tuko na taabu ya vilimo ni vikavu, hatupati mvua, lakini tukipata kitu kama maji, tukitengezewa kama maji, maji haya yanayopita kutoka Mzima, angalao serikali ituweke bill ya chini hata yule mnyoge naye, awe anauwezo wa kulima angalao kishamba chake acre moja, mbili, tatu, apate mavuno, apeleke sokoni afundishe mtoto wake. Sasa hivi tunashindwa na masomo huku Pwani, kwa sababu ya ukame, hiyo serikali ilichunguze sana.

Lingine, sisi niwakulima. Zamani kulikuwako kuna mifugo, tuna dip, ngombe zetu hazishikwe na kupe, lakini hivi sasa, sisi wafugaji wa Pwani, hakuna ma-dip, ukiuliza kwa watu wa veterinary, unaambiwa dawa ununuwe mwenyewe, tena halafu uje utibiwe ngombe yako, tutakuwa sasa hapa tulipo hatuna usaidizi kutoka kwa serikali. Ninaomba serikali iwe kama pale zamani, majosho yaweko, na pia, ukulima urudi kama ule wa zamani, ma agriculture officers wafanye kazi yao kama kawaida, tuonyeshwe hata sisi pia tunaomba, sisi wakulima tufundishwe ili tuelimike zaidi, ndiyo taabu yetu itatuishia.

Lingine, kuhusu elimu. Elimu irudi kama ile ya zamani. Tunaambiwa ya kwamba, elimu ni ya bure, na ukipeleka mtoto wako shule, unaambiwa sijui kuna shillingi mia tatu, kuna shillingi mia nne, mia sita, hata hujui utazitoa wapi kwa sababu ya kulingana na ukame vile ulivyo. Ninaomba serikali hii elimu, iwe kama ile ya zamani, ya bure. Watoto wetu watoke kutoka nursery mpaka secondary, mpaka university ndipo tujue sisi wananchi wa Kenya, tuko uhuru.

Tatu, tunataka tujivunie, na matunda yetu ya Pwani. Bandari yetu tuko nayo hapa lakini hatujivunii sisi watu wa Pwani. Majimbo tunataka yarudi ndio mtu wa Pwani ajivunie mavuno yake ya Pwani. Tuwe kama vile watu wa Bara. Fikiria, sisi tunajiuliza, kwa nini bara? Iko na mabarabara, iko na moto, iko na maji, lakini sisi watu wa Pwani, hatuna maji, hatuna moto, imekuwa sasa ni taabu, moja kwa moja. Tukiuliza hivyo watu wa Bara, tunaambiwa "Ah, nyinyi hata hamjui masomo. Nyinyi hamna masomo yeyote ambao mnashika". Sasa hawa watoto wetu tutawasomesha na nini? Wenzetu kule, wana rasil mali zao kutoka Kahawa, hiyo inapitishwa, kutoka Majani, hiyo inapitishwa. Serikali inabeba mikono miwili, lakini huku sisi, rasil mali yetu ni mnazi. Mnazi tunategemea ule mnazi tukipanda mnazi kwa shamba letu kwa vile hali ya ukame imetuzidi mnazi unaendelea, tunapata, tunavuna nazi, dakika ya mwisho tunatafuta hata mnazi pale, ndipo mtoto wetu - - tuna muanzia kutoka nursery, mpaka secondary, pia hapo ikifikia university, serikali nayo initizame pale ambapo nimefikia. Lakini, ombi langu (interjection). Kwa hivyo kwa hayo machache, ni asante sana.

Com. Swazuri: Aaah, kulikuwa na swali kidogo, mzee Nyanje, kidogo utaulizwa swali hapa.

Com. Nancy Baraza: Asante sana kwa maoni yako. nataka kukwambia kwamba, kuna pahali kwingine kama huko

kwetu hakuna stima, hakuna barabara, sio huko pekee yake. Sasa ninataka tuongee kama Wakenya, tunaweza kujisaidia namna gani? Kule mimi ninatoka kule bara yetu, hakuna hata chochote

Jawa Nyanje: Ni sawa, ombi langu ni la Kenya nzima, tuwe sote tunajitawala kwa kisawa sawa.

Com. Swazuri: Haya, asante sana. Beatrice?

Beatrice Njangaa: Kwa majina yangu ni kama mlivyo yasikia, Beatrice Njangaa kutoka makamini. Niko hapa mbele yenu kuwaletea maoni ya wamama. Hasa kwa wakina mama. Jambo la kwanza kabisa, tunge - - wamama wangependa urithi na utamaduni. Wamama wapewe uwezo wa kumiliki mali katika boma zao. Utakuta mara zingine, mzee pale nyumbani ndiye mwenye uhuru wa kila kitu ambacho kiko pale nyumbani. Utamkuta kama pengine ni kuuza ngombe, hata hainahaja mama ashauriwe ni kwa nini tunaiuza hiyo ngombe. Kwa hivyo, tuwe na uhuru na sisi.

Ya pili, tunahitaji, ama kuozwa mapema kwa watoto wakike. Watoto wetu wakike kwa mara nyingi wanaozwa mapema. Utamukuta mtoto bado hajahitimu ule muda, ama ile miaka ambayo anataka awe ataolewa, ama mwenyewe kupenda, mzee tayari ameenda kuchukua mali kwa mzee mwenzake anamwambia “wewe sasa, utaenda huko uolewe na yeye”. Hatutaki. Hatutaki tena sana, na hiyo kama itawezekana, ikome.

Nyingine ni miundo wa familia. Utawakuta wababa zetu wa Kiduruma wanaoa zaidi wa mke mmoja. Akisha muoa yule wa kwanza, wapili, watatu, basi, yule wa kwanza ni shauri yake. Hamuangalii masilahi yake tena, amepata ile kitinda kile cha mwisho sasa, ambaye kwamba anaitwa kiboma yule wa mwisho. Wale wengine wote wameachwa pembeni, manguo ni wenyewe, mahitaji mengineyo ni wenyewe, mzee amefuata yule. Yule wa mwisho, ambaye kwamba sasa ….ianze sawa kwa yule wa kwanza hadi yule wa mwisho. Nikiongezea, ni elimu ya wasichana wa kike. Utawakuta sana sana watoto wakike wananyimwa elimu. Majumbani utawakuta hawa ni wao wanang’agana na kazi ati wanawasaidia wazazi wao ndio ni haki usaidie mzazi lakini mtoto apewe nafasi yake ya kusoma nayeye, kwa sababu ni yeye atakayekuwa manager kesho yake.

Halafu, nikiongezea hapo, kama vile yalivyosema na wenzangu, utawakuta watoto hawa, ni wawili nyumbani, wamepita mitihani vizuri lakini anayeangaliwa sana ni yule wa kiume kwa sababu mwenyewe anasema “ni ngao yangu hili”. Ni ngao yako na akija akioa bibi yake tayari umesha achwa wewe baba na mama hapo hiyo ngao imekusaidia kweli? Kwa hivyo elimu iwe sawa kwa watoto wote pale nyumbani na pia kazi ziwe sawa. Nikiongezea, kwa ugonjwa huu wetu wakisasa wa ukimwi, tunataka madawa yaletwe karibu na vijiji, tena kwa bei nafuu. Iwasaidiye watu wataka o kuwa wameshikwa na hayo maradhi. Tena, tunahitaji serikali iwasaidie mayatima waliowachwa na wazazi wao waliokufa kwa ugonjwa huu wa ukimwi, na ikizidi, wazee ama watu wote ama wananchi, wazidi kuelimishwa juu ya hatari ya ugonjwa huu.

Kabla sijatoka, kuna hii hali ya watoto wa shule kutiwa mimba. Tunataka mtu yeyote atakaye mtia mimba mtoto wa shule

ahukumiwe kifo hasa! Kwa sababu amemuharibia maisha yake, eh! Mtoto umemtia, umemtia mimba! Halafu pengine yeye ndiye atakaye kuwa daktari wa kesho yake, leo ummetia mimba na mzazi naye huku akimuona mtoto ametiwa mimba tayari ni mzini. Haya, akiwa kule nyumbani kweli atasoma? nataka hao wafungwe kifo kabisa.

Haya, nikipitia, kuna kule kunajisiwa kwa watoto wadogo. Utawakuta wazee wengine, wananajisi watoto wao ama watoto wadogo, waingilia watoto wao wa hadhi. Tunataka sasa, mzee yeyote ambaye atafumaniwa amemunajisi mtoto, adhabu kali tena sana! Kwa sababu hiyo ni aibu, hata wengine ni watoto wao wanawafanya hivyo. Si ni aibu hiyo? Kwa hivyo hiyo ikome tena sana. Hao wapewe adhabu kali wafungwe kabisa wafungwe kifungo kile kikali jamani!.

Haya, nikiongezea utawala. Wamama haswa wanataka hali hii ya utawala iwe ya kupiga kura, maChief wapigiwe kura manaibu wao, wapigiwe kura, na, mshahara upewe wazee wa vijiji kwa sababu hata mkutano huu ni wazee wa vijiji wametangazia wananchi. Kwa hivyo, naweza nikasema sioni kazi kwa hawa watu. Kazi yao ni ku-sign mara nini, sijui barua, halafu basi kwa hivyo wazee wa kijiji wapewe mishahara. Ninayo mengi lakini sasa, naona wakati umeniyoyoma. Asanteni.

Com. Nancy Baraza: Hamjambo watu wa Samburu? Mimi nimesikia haya mambo ya mama na kile kina nisinya kwa ubongo, ni kwamba, watoto wa Mji Kenda wako na shida namna hiyo hapa? Iko? Na mimi nataka kuwaeleza kwamba hii dunia ambayo inakuja, hii Katiba mpya tunategeneza, tulikuwa tunataka watu ambao wamesoma, wameelimika ikiwa ni wasichana, wafulana ndiyo waiingie kwa madaraka. Mumeelewa? Na nyinyi mkinyanyasa watoto wasichana namna hii, si mtaendelea kubakia nyuma? Ehee! Mukifanya hivyo kwa watoto wadogo, mnawaoza kama ni wadogo, hawaendi shule, sasa mta-compete namna gani? Si mtaachwa nyuma? Kule mimi natoka iko opportunity, equal opportunity, eh! Mmeelewa? Hakuna mtu atatushika tuolewe, au baba aende achukuwe mali ya mwingine hapana! Mimi nimeenda university yangu, niko na sisters saba, na sote tuko na degree na masters kwa sababu tunapewa hiyo opportunity. Sasa serikali ikitaka watu ambao wamesoma si tutaingia? Na nyinyi mume - - watoto wenyu wadogo wakipata mimba, wameolewa, mta-compete kweli? Na mimi nitarudi hapa hapa nikimaliza hii kazi nitarudi, tuongee haya maneno ya watoto wasichana. Mumeelewa? Oh yes, I will come back. They have to compete, na sasa mnawaacha nyuma namna hiyo, pia nyinyi mtaachwa nyuma. Hata mkilia “sisi Pwani tumesahaulika na serikali”, lakini kama hakuna watu ambao wanaweza kuchukuliwa wawekwe huko mbele, tutapeleka nini? Eh watawawekekea au walete hawa Waluhya ndio wawafanyie nyinyi kazi, na mimi nitakuja niwafanyie kazi, mumeona?

Com. Swazuri: Haya kina mama, ni wazee wamesikia. Kwani hawa wazee, hakuna wanawake wakubwa wazee wanafuata wanaendea watoto au ni nini? Hawawatoshi wanawake wakubwa?

Audience: Eeh!

Com. Swazuri: Mpaka akalete wa miaka kumi ndiyo uone raha? Haya, kwa hiyo kina mama wametuambia, lazima

tubadilishe. Haya. Maangale Nyamawi. Yuko Mzee Maangale? Haya. Halafu atafuatiliwa na mzee mwingine Mazira? Zemazira Mary? Haya uwe tayari. (interjection). Salama Salama, dakika tano mzee.

Maangale Nyamawi: Haya, mimi naitwa Maangale Nyamawi kutoka hapa Samburu. Tuna msemo ule tunasema ya kwamba "mwacha mila ni mtumwa". Inaonekana sasa tutarudia utumwa sasa. Ikiwa mzazi wa kiume hatakuwa na sauti katika boma lake, nafikiri hapo tutakuwa - - eh! Kumalizwa ni kweli nafikiri. Au wazee munaonaje huko? Tusipojitetea, ni wakati wetu sasa kwa sababu wewe boma lako hii kuna wasichana, kuna wavulana, na mama anakutupia tu yale madhambi yote anakwambia kwa baba yenu huko, kwa baba yenu huko. Sasa wewe unajikuta kumchapa msichana huwezi, kwa sababu mama amekutupa kwako, ndiyo! Ama sivyo? Kwa hivyo sasa maoni yangu ni kwamba, mimi nimezaliwa miaka ile arobaine na sita, na yale ambayo tumeyasikia sasa, tunaona mabadiliko kidogo lakini ni maendeleo pia.

Siyapingi wamama lakini tusijaribu kuweka mkazo sana maana tutanyongwa sisi maana naona kivumbi hicho kimezidi turudi kidogo, tupunguze hata mzazi naye, aweze kula kajama zake kule wakati msichana amekosa. Ikiwa mtoto ukimchapa, hakuna, basi utampiga fine nani? Hapo ndipo naijibu ile maswali ya wamama naona kama wanataka kufanya hata sisi pia, tusile kajama maana kumchapa humwezi, anakupeleka polisi unawekwa nyororo, sasa hapo utapata wapi cha mtoto?

Basi maoni yangu mimi, ni wale ambao tulifanya kazi, na ma-file yetu yote yako Nairobi. Na jiji letu la Pwani lingekuwa limepata Majimbo, naona itakuwa fit yale yote zile file ambazo wale watu walienda retire, badala ya kusafiri mpaka Nairobi, ingerudi hapa naomba hali katika serikali hii yetu ya Majimbo kama itaingia. Hilo ni pendeleo yangu ama maoni. Tupunguzwe kuingia Nairobi maana kutakuwa kule ni kivumpi cha wanaume. Akikuona kule anakuuliza "*ulikujaje wewe na wewe ulizungumza Majimbo kule kwenu*?" Maana kule nako pia kuna wanaume kama vile nyinyi mnajisikia hapa. Nimekuwa huko Nairobi, siyo kazi kidogo. Kuingia na kutoka na pesa zako ati wataka cheti kule, wenda ukakosa kutoka nayo wewe. Hayo ni maoni yangu pia.

Na ningeuliza katika wabunge ikiwa Majimbo imekuwa, tungetaka tuwe na uwezo wetu, kama vile wakati wa ukoloni, tulipopata uhuru tuliamua wabunge tuwachaguwe katika kila sehemu, ili awakilishe wale watu wa hapo. Na tulipo ajiriwa kazi, tulikuwa ukifika mpakani unaambiwa ufutwe kazi kwa sababu umeingia jimbo lingine. Sasa siyaoni sasa kwa sababu ya pesa. Maana officer pale atauma kitu, inakuwa "hawa watu kushajua kazi waendelee" kazi waendelee. Na hiyo ndiyo ikaharibu kuwa mpaka Wapwani mumekosa kazi. Mimi siwezi nikasema ni serikali ni sisi wenyewe wafanyikazi, ndio tuliharibu, kwa sababu ukipewa kitu utasema huyu mtu anajua kazi, na niuongo, si elimu, ama siyo ujuzi ni kile kitu uliweka kwa mfuko. Hayo ndio ningeweza kusema maoni maana nimefanya kazi mimi.

Ningependa ikiwa ni Majimbo, basi tufanye kazi, ukiajiriwa unafanya kazi katika jimbo lako. Ndio sababu unasikia Wapwani wataja Majimbo, Majimbo, ni sababu hiyo tu, maana wanasikia wananungunika kidogo. Nani hiyo tu, ndiyo inafanya hivyo. Wamama mujaribu msikuwe tight sana kwa wanaume wenu, maana hizi talaka mtazifanya nyingi, mtazidisha manyumbani kila

mzazi apate shida wasichana wote wamerudi nyumbani, kwa sababu ya kukataa kusikia. Ndiyo hayo sina mengi.

Com. Swazuri: Haya, mzee wangu ukae hapo hatutaki talaka ziwe nyingi, tunataka maelewano nyumbani na watoto wasome wote. Haya, Mzee Mazera? Mazera Mary? Haya, na halafu mwingine ajitayarishe, mtu wa mwisho kabla hatujapumzika, anaitwa Gwama Festus, awe tayari.

Mazera Mary: Mimi ni Ngumbayo Waba, ni Mazera wa Mary. *(in Duruma dialect)*. **Translator**: Huyu mzee anasema kwamba, yeye alipozaliwa kulikuwa mambo ni mazuri, alikuwa anaweza kutoka hapa mpaka Manjewa kwa gari la moshi ambayo ilikuwa inatumia kuni wakati huo, na nauli yake ilikuwa chini sana; lakini kwa sasa mambo yamekuwa magumu, nayeye ana watoto wake ambao anataka kuwafundisha, lakini hana fedha za kuwafundishia, akipiga makaa, ama akipiga tando atengeneze makaa ya kuuza, anasumbuliwa na polisi. Hapewi nafasi ya kufanya kazi ile ya kuuza makaa, ili kwamba akapate fedha za kufundisha watoto wake, na yeye anasema ana watoto watano, mmoja wao ameolewa huko Baluhyani.

Mazera Mary: Moja, kusema kweli, moja yuko wapi? Yuko Taita, shaasikia? Moja ashaa maliza ako sehemu za wapi? (interjection). Mambo yangu, kule kusema kweli, hayo ni maendeleo. Huyo ni maendeleo lakini ikiwa huna uwezo ya kuendelea na kazi, basi usaidiwe. Sasa ikiwa mali yangu yote inakimbizwa nitafanyaje mimi. (interjection). Nataka nisaidiwe (interjection). Kivipi makaa, makaa tena inakuja kuchukuliwa na serikali, nitafaidika na nini? (interjection). Si nipate msaada, na mimi msaada wangu ni kupiga makaa watoto wangu waendelee Nipewe msaada wakusaidia wale watoto wangu. (in Duruma).

Translator: Yaani unaomba kwamba upewe nafasi ya kutengeneza makaa?

Mazera Mary: … Makaa yapigwa, lakini waanza kuyaficha sasa. Sasa tukiyafisha itanunuliwaje? (in Duruma)… nyororo unaanza kupigwa! Hata Chief hajajulikana , unafikiri haji. Basi kilio changu ni hicho. Kulima nalima lakini wale watoto wangu kweli kuna taabu pesa hazipatikani.

Com. Swazuri: Haya (in Duruma dialect). Gwama Festus? Gwama Festus halafu ambaye atajitayarisha baada ya hapo, Benjamin Mwamumba awe tayari. Gwama enda pale, dakika tano.

Gwamba Festus: Kwa majina naitwa Gwama Festus, na pendekezo langu ni kwamba, katika serikali hii ya leo, kunazo sheria zingine ambazo zimetufanya sisi tusitumie kikamilifu ule utajiri ambao ni wa nchi. Kwa mfano, kulikuja kukatokezea ukame, ambao ukame ule ulifanya hata stima iwe Ilipofikia wakati ule, kunao watu fulani ambao walitoa mawazo yao ya kwamba, stima hii, hapa Kenya tuna maji mengi ya kututosha kwa mfano Ziwa Victoria, na mito megine mengineyo. Kwa nini tusitumie sehemu hizi, ama maji haya kuzalisha ule umeme ambao tunauhitaji hapa? Lakini kukaja kukatokezea ya kwamba, kunazo vitengele fulani katika sheria za Kenya, zinasema ya kwamba maji yale - -ilisemekana kwamba yasitumike kwa sababu

yakitumika, kule sehemu nyingine kama Sudan, Egypt, - -kwa hivyo, mimi pendekezo langu ni kwamba, sheria hizo, ziondolewe na yale maji ambayo yanapatikana kwa wingi, hata kama serikali haiwezi ikapatiana mfereji katika sehemu hizi zetu kila mahali pa Kenya, ichimbe mitaro kama vile ilivyo fanyika sehemu za kule Yatta. Serikali ya ukoloni ilipoona kwamba kuna maji mengi mahali fulani, na haikuweza kuweka mifereji, kulitengenezwa zile man-made rivers, na maji yakapitia kule. Watu wakatumia yale maji kufugia mimea yao, pia vile vile wanyama, na pia vile vile katika maji ya kunywa. Kwa hivyo maji kama haya ambayo yako hapa ambapo panatajwa hapo Mzima na wapi, kama serikali haiwezi ikatuletea mfreji, kuchimbwe hizi man-made rivers, zifikie sehemu ambazo ni kame, na tutaona kwamba wanachi wanaweza kusaidika. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, Benjamin Mamumba?

Benjamin Mamumba: Kwa jina mimi naitwa Benjamin Zuma Mamumba, ni mzaliwa wa hapa. Mimi nitazungumzia - kwanza ni price control. Vile ninavyo elewa mimi, kutoka ile miaka ya nyuma, tulikuwa tuna price control. Yaani baada ya budget kusomwa, huwa tunapata price control ya kisawa sawa. Lakini kwa sasa, utakuta kina mama, kina baba wenye biashara, wanajipimia mikopo yao ya ½ kilogramme, wengine wanapima kwa kilo, mikopo ndiyo inatumika. Hiyo haifai. Kilo zitumike kisawa sawa.

Halafu tunakuja kwa Majimbo. Mimi nachangia- maoni yangu, Majimbo iweko kwa mwaka unaokuja. Sababu ya kusema hivyo ni kwamba, kila jimbo liwe na Rais wake vizuri, na tuwe sisi wenyewe tunajipatia mapato yetu, maanake tunaelewa kabisa kwamba, mapato tunayo yapata hapa katika Coast Province, jimbo hili la Pwani, na tunaelewa pengine hata ni zaidi ya 45 billion, zinaenda kwa serikali kuu. Kwa hivyo tunaonelea iweji, ile percentage ambayo itatoka katika kila mkoa, kama ni 25%,- 75% ibakiye hapa hapa kwetu tuzitumie sisi wenyewe; na katika hayo Majimbo maoni yangu nasema hivi. Huyu Rais, tayari atakua ni wa hapa, Ma-DC's, Ma-DO's wote, Ma-PC's na Ma-Chief wote, yani kila - Ma-DO's wote wawe wa Miji Kenda, sisi wenyewe. Na kusema hivyo si kwamba ati watu wa Bara warudi kwao, hapana, sisi wenyewe tunataka tujitawale sisi wenyewe.

Nikirudi kwa education, education ningependa kutoka kwa primary level mpaka secondary, wapewe elimu ya bure, na kwa wakati huu kama tunavyo elewa, tunaelewa kwamba primary schools zingine zinapewa chakula, zingine hazipewi tunataka zote zipewe chakula. Asante sana.

Com. Swazuri: Haya, asante sana Bwana Benjamin. Sasa tuko na Joseph Mathenge. Joseph Mathenge?

Joseph Mathenge: Mimi naitwa Joseph M. Mathenge, mfanyi biashara katika tarafa hii, Makinoni road market. Sasa mimi kwa maoni yangu, nina bahati nimekaa kwa kila province, na nimekaa na kila kabila katika Kenya na mimi najua zile shida zote ambazo tuko nazo katika Kenya. Ziko - - hazina toafauti hata kidogo. Mimi ningetaka kwa upande wa elimu ningetaka iwe ya free, kama vile mzungu alikuwa anasomesha watoto wetu kutoka nursery, mpaka university. Na pia ningeongeza kidogo

ningesema ya kwamba, tuwe katika primary schools, katika kila location, watoe kama primary school moja ambayo mtoto ataanza shule kutoka nursery school, mpaka form four, ambayo atafanya mtihani ndiyo aingie form five na form six katika shule zile zingine, za secondary school.

Halafu ninasema, katika hospitali, yaani huduma ya medical services, tupate bure kama vile mzungu alikuwa anapatia sisi bure. Na mimi nakumbuka ya kwamba wakati tulipewa uhuru, tuliendelea kwa muda wa miaka fulani tukipata huduma ya hospitali ya bure, na elimu ya bure. Turudishe hapo hapo. Hata ingawa ni sisi tutalipa kodi, lakini tutaitishwa kodi, halafu tutalipia, na yule masikini ataweza kupata huduma kwa sababu, hakuna haja ya harambee tena. Za kufanya nini harambe akwenda Samburu kwa mtu fulani, na unataka kwenda kukaa huko ukiwa kama citizen wa nchi hii, ni lazima ukubaliwe na wakaaji wa hiyo pahali unaenda kwanza, kabla hujaenda kwa immigration officer. Halafu, hawa wageni ambao wanakuja pia, ni lazima wawe ni wale watu wanakuja kufanya ile kazi ambayo hatuwezi kupata mtu kutoka kwetu, wa kufanya hiyo kazi. Na kila mwananchi wa Kenya, awe na haki ya kuwa anaweza kwenda na akakaa, hata akienda Kisumu, akienda wapi, na akafanya biashara zake, akalima, na akarudi, ikiwa ataelewana na wakaaji wa pale pahali anataka kwenda.

Na kila mwananchi, ni lazima serikali, iongoze watu viongozi wetu, watuongoze kuwa wazalendo, siyo kugawanya sisi. Maana tukitoka hapa tutakula pamoja, lakini kiongozi anaweza sema hawezi kwenda hiyo hoteli, kwa sababu kuna kiongozi ambaye yeye hawapendani, lakini sisi tunaenda kokote. Hata ukiwa wewe ni wa chama gani, hata ukiwa ni gani, sisi hatuna kuchaguwana. Kwa upande wa siasa kuwe na vyama tatu, badala ya kuweka kila chama, ambayo kila kuweka kila chama, kuna sabotage ingine inaingia, maana kama mimi ni the sitting MP, anaweza kusimamisha watu wengi na chama nyingi, akijua yeye ndiye atapata akiwa ana uwezona kuna watu wengi wamejipatia pesa nyingi sana wanaweza kufanya hivyo.

Sasa kutokana na hapo, mimi ningeomba, upande wa kuchagua Rais, wasimame, wote watakao, wakubaliwa hata hamsini, lakini yule atakayepita, ni yule atapata 55% kwanza. Akipata 55%, huyo mtu amekubalika na Kenya mzima kwa sababu hatuwezi kuwa 55% kutoka kwa Mkoa moja. Basi, sasa, basic rights. Maji, education, shelter, na nyumba, ni lazima serikali yetu ipate kila mtu amefanya hivyo. Nasema hivi, nikiwa karibu kumaliza. Katika mtu alipo umbwa na Mungu na pahali aliwekwa, kuliwekwa hata na wanyama na sote tuajua hivyo. Hawa wanyama waliwekewa yule mkaaji wa hapo. Imekuwaje Mwanakenya akiweza kuona game, watoto wetu ni lazima alipe pesa akaone ile game? Na hali sisi ndiyo tunalipa kodi, yule askari analinda hiyo game?. Hali sisi ndiyo tunaweka mtokaa ile wanazunguka nayo petroli au ndege. Kwa hivyo, indigenous nasema, indigenous, akubaliwe kuingia kwa game kuona wanyama bila malipo yeyote.

Upande wa tourism. Wale watu wameenda Ulaya hapana wale wameenda maofficer, kubebwa na gari, kupelekwa ile office anaenda nasema wale watu wemeenda Ulaya kwa hiari yao, wakakutana na wananchi wa Ulaya, wanajua kweli, tourists, wanakuja kuona wananchi. Hawaji kutembelea wazungu kama wao. Hawaji kutembelea matajiri, wangetaka kuona vile mnakaa. Lakini akijaribu kusema anataka kuona nyinyi, anapewa “X” anaulizwa extra payment, halafu toursim inakuwa bei ghali sana, kwetu hawawezi kuja kama vile kunatakiwa.

Nataka kusema, tangu tulipata uhuru, ni miaka mingi sana. Hakuna Mwafrika ana industry ya kutengeneza shindano ya kushona nguo kwa mkono. Hakuna katika Kenya. Ni kwa sababu hatujapewa opportunity. Kuna pesa zinaletwa, zinatoka Ulaya zinasema ni za small industries small scale businessmen. Lakini zikifika hapa zinapelekwa kwa bank kama Standard Bank, zinapelekwa Barclays Bank, na hamutaziona, mpaka muwe na title deed. Na hizo pesa, sisi ndio tunalipa. (interjection). Kidogo tu, just that one.

Natural construction. Ningesema - -nina moja tu nataka kuuliza, please for your kindness. Hiyo sikuandika vizuri hapo. Nasema - - nataka kuuliza serikali yetu, katika '60's, walitengeneza - - kwa construction ilikuwa inaitwa national construction co-operation. Ikatengenezwa na Act of Parliament. Lakini kwa sababu ya - - ilikuwa imesaidia Waafrika constructors, kama yule anayejenga hapa, akipata tender hapa anaenda hako anapata loan, halafu hawa shule wanalipa direct kwa yule, pesa zinakatwa zile alipewa, halafu anapewa zile zingine. Waafrika walikuwa over 300 constructors in Kenya today indigenous constructors. Today, (interjection). Pole. Today, we have only two tuko na two contructors indigenous, Waafrika, hakuna wengine wote waliisha. Wakati corruption iliingia, pesa za Mwafrika zikawa ni nyeusi kama yeye hakuna mtu alizipenda. Waafrika wakaisha in the construction industry. Thank you very much.

Com. Swazuri: Haya, asante sana Mzee Mathenge. Haya, tunamtaka Bwana Harrison Mataza Councillor? Na atafuatiwa na Bi Josephine Ngoa, ajiweke tayari.

Cllr. Harrison Mataza: Mimi kwa jina ni Harrison Nguja Mataza, na mimi ndiye councillor wa hapa, kisha mimi ni mwana kamati katika urekebishaji wa Katiba. Kwanza nitakwenda haraka haraka kwa sababu points zangu ni nyingi. Kwanza nataka serikali iwe ya Majimbo. Mapata yanayopatikana katika serikali hii ya Majimbo ikiundwa mwaka ujao, asilimia thamanini ya mapato yanayopatikana hapa, yabaki Pwani, kufanya maendeleo ya Pwani. Asilimia tisaini ya wafanyikazi katika kampuni za Pwani, wawe wananchi wenyewe wa Pwani.

Ardhi. Ardhi zote katika Pwani ziwe chini za wazee. Zisiwe chini ya County Council ama watu wa lands. Kwa sasa, DC akiingia leo, huwa ni chairman wa ardhi tayari. Kwa hivyo, hiyo iondoke na ibaki uwezo kwa wazee wa sehemu hiyo. Tatu, maChief wapigiwe kura. Ma-sub-Chief hawana kazi pale abaki Chief na mzee wa vijiji. Uteuzi wa DC, PC na MPs, uko mkononi wa Mtukufu Rais. Utoke katika sehemu hiyo, na uwe katika tume maalumu, huko Bungeni, kwa sababu kama mimi ndiye Rais, nitachaguwa mtoto wa shangazi, mtoto wa mjomba, mtoto wa mamangu mdogo. Kuwe kuna tume maalumu, waandika barua na kuomba kama anataka kuwa PC, DC, MD, aandike barua katika Bunge, na akaliwe afanyiwe interview aonekane huyu atosha, awe PC, awe DC.

Elimu. Elimu iwe ya bure kutoka darasa la kwanza mpaka kidato cha nne. Na iwe ya lazima kama hupeleki mtoto wako shule upelekwe mahakamani. Maji: Serikali ipeleke maji kila pahali bure. Usalama. Mwenyekiti wa usalama kwa sasa katika mkoa

ni PC, katika wilaya ni DC, lakini ningeomba serikali ijao, mwenyekiti wa salama awe DPO, maana yeye ndiye anajua kushika bunduki. Mwenyekiti wilayani wa usalama awe ni OCPD, na katika tarafa awe ni OCS na siyo DO. hajui kushika bundiki kwa nini awe mwenyekiti wa usalama?

Bunge. Kabla mbunge ama diwani hajachaguliwa, kwanza akaguliwe utajiri wake aliupata wapi. Tunaweza kuwa tunafanya makosa, tunachaguwa wengine ni wezi. Kwanza atangaze utajiri wake ili akubalike kwamba ni wa halali si wa wizi. Kisha, mbunge ama diwani apimwe akili kwanza tunaweza kuwa sisi madiwani ama wajumbe lakini wengine hawana akili za kitimamu. Mtu apimwe na daktari ndiyo akubaliwe kusimama kuhudumia wananchi.

Elimu ya mbunge, iwe degree level, na Councillor awe form four lakini wale waliyokuwemo zamani, kama walikuwa Councillor zamani waweza kuwa hata kama hukusoma, lakini wale watu wanaingia sasa, hawajui council iko vipi, awe ni form four na awe na degree.

Com. Swazuri: Hapo wajitetea bwana. Sasa, kama ni form four, wote wawe ni form four. Sasa wewe unasema form four wale wa zamani waruhusiwe, itakuwa sheria gani? Haya, Josephine Ngoa. Josephine Ngoa ako? Haya. Duncan, Kanato Duncan. Kanato Duncan?

Kanato Duncan: My names are Kanato Duncan, I am a student of this school, I am in form three. I have got just some few points here to analyze and first of all, I would say that our province is lacking even a single university, so, I think it would be much better if there would be a university installed in our province at least to minimize transportation cost, and also to minimize the resources which are scarce.

Second, in Coast Province, you find that most people - - we would like that if possible, the number of employees should be about 65 from the coast province while the 35% is from the other provinces, due to the fact that resources are so limited and we cannot afford to travel farther for jobs. We find that most of our people even we as students, after secondary level, are unable even to acquire employment due to the fact that most of the people are from the other provinces, they just come here to seek employement while here even We are lacking water, and also we are lacking capital whereby we cannot start our agricultural development project.

Another point is about religion. We have being stressing on religion, especially the Pastors and Preachers, to this area in our country, it seems that we are not bothered so much about religion even though it is foreign to us, but we have to adhere that God is - - at first, we used to worship other objects, sacred objects, but now we know that there is a true God. Why should we stress on for example witchcraft or just to go to medicine men while our pastors are ever struggling so that religion can be adhered to in our country? You find that even it is sworn. Most of the kids used to get lost and we didn't know, where they were going to? This was the fact that there are some religions which worship but they are against the two religions that are

known in the world. We know that there is Islamic and there is Christianity but in some, it means that there are some religions against this two, so, I wish that the government should adhere just these two religions to be availed to everybody in this country apart from the others.

Another point is about the police force. We find that in our area, the police are taking all the law in their hands. You find that even somebody has stolen something, that is not the court if he is in the hands of the police, he is thoroughly beaten. One day, I witnessed another guy who had had comfrontation with other people, and was drunk at that time; the police beat him up but when the case come to the courts, we heard that he had died before spending even a week in the police cell. The police station is not a court; They are just here to offer security but not mistreat the citizen.

Another point is about land grabbing. You find that most of our land is jut grabbed by most of the people. What we would like to do what we would like we as citizens as we have our rights, we need our land to be controlled, we need everybody to have a title deed at least we will have a security towards our land. You find that even other prominent leaders, are just coming to grab the land because they are claiming that we are not educated, most of our fathers are just illiterate so they can do nothing to them.

Finally, drugs. Drug abuse has being a common problem to us, especially we students; but to the government, I think this is not taken seriously. As we know if a student takes drugs, he might even engage in other things. You find that prostitution and street boys. Particularly street boys are there due to the fact of drugs and the resources which they cannot be provided with. So I would like to say that if possible the government or, at least our prominent leaders who are able, to provide even a school for the city boys at least because they also need education but due to the fact that their parents cannot afford enough resources for them to be educated, we find them in the street and sometimes we commit mob justice against them claiming that they are thieves. They are not thieves, but due to the fact that they are lacking some essential needs, they will have to participate in such activities. Thank you.

Com. Swazuri: Karisa Kafisi Kalume? Ndoro Lidonde? Haifanyi kazi? Ndoro Lidonde? Haya, nitaanza tena basi. Fredrick Ndaigwa? Hayuko. (inaudible). Haonekani. (inaudible). Zuma Kafisi Kalume? Na ndugu yake Karisa Kafisi Kalume.

Harrison Chifui: Kwa majina naitwa Harrision Chifui KANU Chairman kutoka location ya Taru. Kwa maoni yangu nasema, kwanza tuwe na Majimbo, sababu zifuatazo. Kwamba kila wakati tuwe tunapeana tukiwa tunachagua mtawala wa nchi wakati huu uwe mkoa huu, wakati mwingine, uwe mkoa ule. Hata kama wewe ni mzuri aina gani, lakini kila moja naye aonje vile vitu vya juu maoni yangu kwa serikali ijao ya Majimbo. Pili, ninasema, elimu. Kama wasemaji walivyo sema mwanzoni, kutoka mbeleni, wale ambao kwamba waliondoka, watu walikuwa wakipeana elimu ya bure. Kwa nini serikali hii yetu isiwe inatoa elimu ya bure? Basi.

Number tatu. Ardhi iwe ya mwanachi. Mwananchi huyu awe na uhuru wa kuitawala. Katika ile location kuwe na kamati ambazo kwamba ni wenyewe watakuwa wakipanga, wawe wakipewa title deed. Leo hakuna mwananchi kila Mduruma leo yeye ni squatter, anaambiwa sehemu yake yeye ni shamba lake, na mahali ambapo yualima, na mahali ambapo kwamba mtu wake ashaakufa azike futi sita, akiendelea mbele anaambiwa mahali hapa ni pa serikali. Kwa hivyo serikali ijayo, itambuwe kwamba, kila mwananchi apewe uhuru wake kamili. Ninashukuru kiongozi wa nchi aliyependa kwamba hii Katiba irudiwe, yaandikiwe tena umuhumi namshukuru sana. Mukimuona mpe pongezi, kwamba wananchi wa division ya Samburu, wanakushukuru kwa vile ulivyo penda kwamba Katiba irudiwe wenyewe wachaguwe. Mungu akubariki sana, kiongozi wa nchi.

Nne, ningeliomba, kwamba wenzangu waligusia habari ya ma-Chifu. Hatuwezi kusema ma-Chiefu wachaguliwe kwa sababu tutakuwa na mlolongo wa kutoka Bunge, kutoka Councillor, basi tutakuwa mwananchi anapata taabu. Tungeliomba hawa ma-Chifu, wawe wananchaguliwa na tarafa. Tarafa yenyewe itakuwa ina viongozi. Kama tarafa yetu hii itakuwa ni kuna ma-chifu wanane, basi tutakuwa na kama kila Chifu kutoke watatu watatu, waje wamchague Chifu yule, badala ya yule Chifu awe akapigiwa kura. Mimi ninasema tutakuwa na kazi nyingi.

Basi, nikizungumza ni kwamba, mwananchi haonekani kama ni bora kuliko ndovu. Ndovu akiuwawa hapa magari utayakuta lolongo. Watu watapigwa location mzima mpaka wasimame. Lakini mwanandamu huyu ambaye ameuwawa na ndovu, utakuta tu, mwanandamu huyu halipwi. Na tumeuliza tukaambiwa ati kiwango ya juu, ni shillingi elfu ngapi? Thelathini. Naomba serikali ijayo, imtambue mwanandamu ili aweze kulipwa. Serikali ya zamani watu walikuwa wakilipwa ma-elfu na ma-elfu leo hakuna. Mtu akipigwa, basi utadai, udai, udai.

Ningelishukuru hii kamati ya ardhi, iwe itapewa uwezo zaidi, kwa sababu ardhi ndiyo kitu muhimu. Ningeliomba serikali yetu ituletee matingatinga kila location tingatinga tatu ili tuweze kupata ulimaji bora, na tuwe na chakula hata kama ni kulipa, tuwe tutalipa baadaye, badala ya mwananchi ambaye yuko hapa, na hana nguvu. Kwa hivyo naomba serikali ijayo Majimbo kwanza itambue kwamba umuhimu ni chakula. Mimi nisemaye hapa, nina mtoto ambaye amefika university na mimepata gharama, ningeliomba serikali ya Majimbo, itambue kwamba elimu ndiyo muhimu. Basi, kama wenzangu walivyo sema kwamba tungeliomba, hayo mengine yatajileta yenyewe. Majimbo yatakapo kuwa tumeyapata, tumesema themanini kwa mia, awe ni mwananchi, hayo ni bara bara sawa. Majimbo haitamzuia mwananchi yaani ambaye anafanya biashara hapa, ama ambaye yuko yuko ndani ya kazi, mtu hataondolewa katika Majimbo haya ya Pwani. Majimbo haya yatamuacha yule awe mwalimu wetu, amfundishe yule ambaye hajui, ili apate daraja baada ya siku zijazo. Majimbo ya hapa Pwani hatutafukuza mtu hata kidogo maana tutakuwa ni kama vile kulima shamba na kukosa kuilinda. Huwa lile shamba litaliwa. Kwa hivyo mimi msemaji ninaye ongea, ninasema kila mwananchi aliye hapa, ambaye hana kazi awe bara bara. Naomba. Asanteni.

Douglas Ngao Ngua: Mimi naitwa Douglas Ngao Ngua, na nimesikia mambo ya serikali yakiombwa. Mimi ni mtumishi wa

serikali, niliyestaafu na utaratibu wa serikali, ambao mpaka sasa kidogo nina kumbukumbu, maanake nikilinganisha serikali ya ukoloni, na serikali ambayo tunayo sasa, kuna toafauti kweli. Mimi niliajiriwa katika utumishi wa serikali na wizara inayoitwa public works pande wa kusimamia majengo ya serikali, na kama kwa barabara na nini na nini. Niliajiriwa mnamo mwaka wa sitini na nne, tarehe tatu mwezi wa nne, na nikastaafu tarehe thelathini mwezi wa September, mwaka wa tisini na nne. Tukihesabu moja moja, nimetumikia hii serikali jamhuri ya Kenya kwa miaka thelathini na moja. Kwa hivyo yote hayo yaliyozungumzwa kuhusu serikali ya Kenya, ingawaje mimi si mjuuzi wa haya na yale, lakini utaratibu kabla sijaendelea na haya maoni ambayo ninaendelea hapa.

Kitu kinacho tuua hapa, na kila siku tunakizungumuza, na kimekuwa kama ugonjwa wa ukimwi, ni ufisadi, ufisadi umezidi, na ndio umezorotesha uchumi wa serikali mpaka inafanya serikali mpaka hata hivi sasa mtumishi wa serikali ninavyo kumbuka sisi miaka hiyo ya nyuma manaake mwaka wa sitini na nne ilikuwa bado ni ukoloni serikali bado ilikuwainasimamiwa na ukoloni. Maanake tulipata jamuhuri mwaka wa sitini na tatu. Mwaka wa sitini na nne mimi tarehe tatu mwezi wa nne ndipo niliajiriwa na serikali ya Kenya. Na nikweli. Tunataka elimu ya bure. Tunataka kitu cha bure, lakini tumesahahu kwamba, uchumi wetu ni citizen ushuru. Huu ushuru ambao unatolewa kutoka kwa mashirika, huu ushuru ambao unaoutolewa kwa wafanyi biashara wa - - maanake wakati wa ukoloni, nasema wakati wa ukoloni tulikuwa tunatolewa kodi. Kweli mkoloni alikuwa ni mlevi, lakini pia vile vile alikuwa anatunyoyora, maanake alikuwa anatutoza kodi, lakini wale walikuwa wanajua kuhifadhi mapato yanayo patikana. Hawakuwa wafisadi. Unaona? (interjection).

Kwanza, maoni ya kwanza, halafu niendelee na hayo mambo mengine. Haya mambo ya maChief. (interjection). Ooh. Ninayotaka ni kwamba, ule uchumi wa serikali ambayo unapata kutoka kama haya malicenses yanatolewa kwa maserikali kuwe kuna tume maalumu ya ufisadi ichunguze sana, na yule ambaye atapatikana ni mfisadi zaidi, achukuliwe hatia ya kinidhamu. Akiwa ni officer aachishwe kazi wakati huo huo with immediate effect! Si abembelezwe kwa sababu huu ufisadi ndiyo umefanya uchumi wa serikali umezorota. Tunataka hatua ya watu kama wale, mfisadi, achukuliwe hatua siawe ni mtoto wa shangazi ama mtoto wa nani. Kwa sababu ndiyo wanaotuua. Ni kama ukimwi! Rushwa. Ndiyo tulinde huu uchumi wetu wa serikali ya Kenya.

Maoni yangu mengine ni yale ambayo wenzangu wamepitia na nikama kuongezea tu, kwamba, maChiefu wachaguliwe ka kura, kama kawaida. Wanapo - - jambo lingine, mimi sikuja kitambo sasa sijui kama wenzangu waliyotanguliwa wamelizungumuzia ama vipi. Pia, hata huo muda kama ni miaka mitano ama ni miaka mingapi. Iwapo, huo uongozi wake, kabla kile kipindi hakijamalizika, tunaona haya ni maoni. Ikiwa na ile chokochoko yake yakutaka tutafuna haraka kuwagandamiza wananchi, kuwe kunakifungu cha kulinda wananchi kwamba, wananchi wapewe uwezo wa kulalamika kwamba, huyu mtu uongozi wake anatuumiza. Asimamishwe na achaguliwe mwingine hata kama ule muda hujafika. Ikiwa kazi yake itakuwa iko sawasawa, na wanasambamba na wananchi vile wanataka, hata kile kipindi kikimalizika, hata kama kuna uchaguzi tena mwingine, na kazi yake ni nzuri, wananchi wamurejeshe tena lakini si ati ni mwiaka mitano, halafu yeye bado ana(Duruma dialet) watu kwa miaka mitano. Hata kama ni mwezi moja, hata kama ni mwaka mmoja, na amefanya makosa, asimamishwe. Kifungu hicho tunaomba

kiwekwe. Si ati akae tu, miaka mitano tu kwa sababu amechaguliwa miaka mitano. Awe mbunge, awe diwani, awe Chiefu, awe nani. Wazee wa miji pia wafanye nini? Wapewe kiinuamgongo wanafanya kazi kubwa sana, maanake hizi kazi za kukusanya wananchi pamoja kama hivi, ni sawa.

Lingine, (interjection). Eh, O.K. Lingine ni mambo ya ardhi. Mambo ya ardhi, uwezo wa kamishena, uondolewe. Uwezo uwe wa wananchi wenyewe na wananchi wawe wenyewe wako katika mbari toafauti. Kila mbari iwe inasimamia sehemu yao ya ardhi. Nambari hiyo hiyo ichaguwe kamati yake ambayo kamati hiyo, ndiyo itakayo simamia ardhi na kuhakikisha wale wanakamati waandikishwe, waoroteshwe wawakilishe majina yao kwa kamishena wa ardhi ajue huyu ni nani na huyu ni nani. Na huyo huyo atakayekuwa amechaguliwa, na uongozi wake awe yeye ni mfisadi anataka kitu, anataka kiinuamgongo, aondolewe. Uwezo wa kwamba mtu hafai, hafai. Haina kungoja hata kipindi kiishe. Aondolewe hata kabla ya mda wake. Muda ni mfupi, nataka kuwapatia wenzango hivyo, lakini haya mambo ya ardhi, na mambo ya Majimbo pia, ni hayo hayo vile wenzangu wame

Com. Swazuri: Haya, Josephine Ngoa? Josephine Ngoa nasikia amekuja. Ndiyo huyo mama? Ndiye huyo? Haya.

Josephine Ngoa: O.K. Thank you. I am a student here, my names are Josephine Ngoa and I have the following views. My first point is about inheritance. Although this point maybe has being pointed out by many people, I'll just emphasize on it.it is inheritance, I think is possible especially for girls. You may find for instance that a mother has given birth to may be six children – all of whom are daughters and there is no boy. In a such a situation you find most people believe that inheritance should go to a boy. However, I want to emphasize that even if a mother has given birth to daughters only they should inherit for inheritance belongs to the children not just for boys.

My second point. Incase of nomination, we find that in many institutions or organization or in Parliament, the women are given less chances; for example we find many Councillors are men, in Parliament we find that almost all the members of Parliament are men, in Parastatal organizations you find that all those who hold the high positions are men. So, my point of support is that when a woman has given out herself that she is standing for a certain post, she should be appointed because I know men although men will see that you are fighting for gender equality, but a woman can stand out and everybody can know that she has the possibility of becoming a Councillor or a Member of Parliament so that chance should be also given to women. Also there is this point of socialization especially may be in Kwale district and also the surrounding area here. We find that most of our parents it is not that they are illiterate but some, have gotten education, you find that there is a problem. May be a parent can see his or her girl walking with a boy and that is interms of education, so you find that maybe when a parent sees her girl walking with a boy, may be she will start telling her some nasty words. This maybe will make the girl feel so hurt which may make her get a poor performance in school, so I would like to urge that the parent should try to understand. Although that many parents may say that the children of these days are being influenced by the Western civilization, we agree with them that there is

Western civilization but they should understand that incase that it is on education purpose, they should give their girls a free chance to socialize with the boys so that they can have a better performance.

Also another point is that the government should help girls in education especially for those in poor families. You find that in Kwale district, there is a problem. You find that in these days we are fighting for girl child education, but now, there is this problem that a girl might have the morality of going to school, but you find that maybe that she has the problem of school fees, so for the girls to continue with education, I would urge the government to help this girl so that they should continue with their education.

On my last point, I would talk about the Coconut tree. Although we have being told that the mnazi is an illegal brew at the Coast and to me I think a Coconut Development Authority should be established because when we go onto the tree itself, we find that the tree has some importance. The tree itself can be used to produce wood, it can be used to produce whisky the coconut it can be we have thatching materials like makuti, we have the coconut, which can be used to make some oils like kimbo margarine, instead of importing some oils from Asia, that is all.

Com. Swazrui: Asante sana. Thank you very much. Now we want to hear from Dorcas Thiru. Dakika tano mama, halafu atafuatiwa na Bwana Omari Kambi, ajiweke tayari.

Dorcas Thiru: Basi niko mbele yenu kutoa maoni yangu, na nitaanza na vilema. Sisi kama wakina mama tulionelea kwamba, vilema wapewe elimu sawa na wale wengine wazima, na pia wapewe kazi waajiriwe kwa kazi zile wanazoziweza. Kazi yenyewe ni kama vile ukarani, na ku-operate a telephone operator, na walimu wa vipofu. Kilema asiyeweza kusimama, kazi hizo anaweza kuzifanya. Kwa hivyo waangaliwe kwa njia hizo.

Haki za watoto. Kila mzazi aone mtoto amepata elimu, amepelekwa shule, vitu kama ajira ya watoto, ifutiliwe mbali, kwa sababu haya ni mateso, kwa mtoto uliyemzaa, leo unamtumia kama chombo cha mapato.

Rape cases kwa watoto. Mtu yeyote atakayepatikana amemtendea jambo hili mtoto, anastahili kushtakiwa, na kufungwa kifungo cha maisha. Mzazi atakaye mnajisi mtoto wake, anyongwe tu! Kwa sababu anaonekana hatosheki kwa mama, basi huyu anafaa kutolewa maisha yake. Haya, kuhusu wakina mama, wamesema wakina mama hawafurahishiwi na mtindo wa wazee waliyonao, wakuolewa wakina mama wanne, watano, sita, kwa hivyo hii ichukuliwa kwamba, ni mama moja, kwa baba moja zaidi ya hapo, wafikishane mahakamani. Wakina mama, wasipigwe hao si vyombo visipokuwa na maana. Kwa hivyo, kuwe na mahakama itakayokuwa ikitatua matatizo ya wazazi nyumbani lakini si kupigana, kwa sababu baba akikosa, mama hampigi.

Hati za umilikaji. Bibi aandikishwe katika kile cheti cha umilikaji, kisiwe “Mr. So, and So,” lakini jina liwe “Mr. So, na Mrs. So

and So". Mabibi, tunasema pia katika hali ya usawa wakina mama Bungeni safari hii kwa Bunge tunaloenda, nusu wawe wakina mama na nusu wakina baba. Katika madiwani, wawe nusu wakina mama na nusu wakina baba na hatutaki nominated MPs na councillors, hawana maana huko, hakuna kazi wanafanya. Wanatetea wakina nani?

Tunaenda kwa uhuru wakuabudu. Wakina mama tulisema, katika nchi yetu kuna madhehebu ambayo wanajulikana kwa siku tatu Ijumaa, Jumamosi, na Jumapili. Katika siku hizi za kuabudu, zitengwe, na iwapo kuna muajiriwa yeyote ambaye kwa siku hizi huwa ni siku yake ya kuomba, asiende kazini. Apewe ruhusa yake ya kuenda kuabudu, kwa sababu Mola ndiye mkuu. Halafu, swala la maChiefu na manaibu wao, tukasema wasiwe na haja ya kuchaguliwa na waajiriwe, na ikiwa ni kuchaguliwa basi waanzie tangu PC, DC, DO achaguliwe, Chief achaguliwe na naibu wake achaguliwe. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, tuko na, - - au bado? kuna wengine tulikuwa tume wataja na hawakuja. Omari Kambi? Halafu Mama Abiba Zero ajitayarishe.

Omari Kambi: Mimi kwa jina naitwa Omari Kambi Mwachilungo, ni Mduruma na mzaliwa hapa Samburu, na nimezaliwa mwaka wa thelathini na tisa, ni mzee ambaye nina mika sitini na mitatu. Kwa hivyo, nitaanzia mambo ya elimu. Mambo ya elimu, tunataka kusema kwamba, tumesikia maoni hayo yametoka kwa wingi lakini tunataka mwalimu wa nursery huyo mwalimu wa nursery alipwe na serikali kwa sababu huyu mwalimu wa nursery anafanya kazi ngumu sana, kulingana na yule ndiye mwalimu wa malezi. Na kwanza, mtoto hawezi kusoma mpaka apitie nursery, na hii mambo ya nursery ndiyo inawacha watoto wengi hawasomi, kwa sababu watu wanaogopa skuli ya pesa. Mtoto akikuwa na deni, akifika kama mia mbili mia tatu anatoa mtoto wake anamrudisha nyumbani. Kulingana na watoto wa nursery, ndiyo wanaanza kupungua pale, kwa hivyo tunaomba serikali iandike walimu wa nursery, kuanzia kila primary school.

Vile vile, nitarudi upande wa ufugaji. Upande wa ufugaji, Mwafrika amekuwa masikini. Miaka ya mkoloni, kulikuwa kuna ngombe kwa kila Mwafrika, lakini sasa Mwafrika amekuwa dhaifu kabisa kwa sababu ya uchumi wa ufugaji umekufa na umeanzia kufa, serikali imesahau wafugaji. Iliposahau wafugaji nao ufugaji ukawa umekufa, na anafikiria miaka tuendao, watatoa ngombe Ngambo kuleta kwetu kuja kula nyama kwa sababu ufugaji umesahauliwa kabisa. Kwa sababu mtu anakimbia shamba, tunasema ni ufugaji ukulima, ni ufugaji, lakini mbona kuna ile mifugo yenyewe, hakuna katika Kenya? Viwanda vyetu vya maziwa vimekufa. Kuanzia sisi tumekuwa tukipeleka maziwa kila kiwanda, sasa hivi maziwa inatoka sijui Limuru sehemu yote maziwa haina viwanda. Tunakuwa sisi masikini. Sasa tunataka viwanda virudishwe; vile vya maziwa, kama Mariakani, kama mahali popote zirudishwe, maziwa yetu tuuze karibu. Na tunataka mikopo, ya ufugaji. Tuwe tunanunuliwa hata kama ni ndama tutalipa na maziwa. Huo ndio uchumi wa Mwafrika awe sasa amerudi pale kwenye uchumi wake. Kwa hivyo, hayo ni maoni kwamba serikali isaidie mfugaji kwa sababu wazee wamekuwa masikini. Wanakimbilia wenye maduka kuwakopesha, na wenye mashamba kuwakopesha, mwenye mfugo hakopeshwi. Hiyo ndiyo shida moja. Na sisi tu wanadamu sote.

Lingine, ni kuhusu madawa. Serikali tunataka hawa wabunge mishahara yao kabisa. Wanunue madawa na watu wasaidike kwa sababu madawa yamekuwa ghali masikini anakufa. Hana pesa za kununua dawa. Tajiri ndiye anaendelea, masikini anakufa. Kwani huu masikini ataishi nchi gani ikiwa hakuna cha kununua dawa? Kwa hivyo madawa iwe bure, na mishahara irudi chini, wagawanye mishahara ya madawa. Kwa hayo machache ni asante sana.

Com. Swazuri: Mama Habiba Zero? Habiba Zero? Ndiyo wewe? Haya, na Reverend Peter Katana awe tayari.

Habiba Zero: Mimi jina langu naitwa Habiba Zero ni mzaliwa wa hapa. Mimi nilikuwa nataka kwa maoni yangu kutetea haki za wanawake. Kwa mfano, kuna wanaume ambao wanawanyanyasa mabibi zao, na wameajiriwa na serikali. Sasa mwanamume kama ule, kama kungekuwako kuna sheria ya kuwa yule mshahara wake anaopata ukatiwe yule mama awe anapata kiwango ili aweze kuangalia watoto wake na yeye mwenyewe.

Pili, katika uchaguzi, tunataka hata Vice President pia tuweze kumchagua wenyewe kama vile tunavyo wachagua wengine. Kama Councillor, MP na President, pia Vice President ikiwa tunaweza kumchagua wenyewe. Tatu, kuhusu elimu. Tunataka elimu iwe ya bure kuanzia pre-primary mpaka university na huyo wa pre-primary hawa wote wanalipwa - - walimu wote wanalipwa na serikali lakini, ajabu ni kwamba, huyu wa pre-primary hadhaminiwi kamwe na yeye ndiyo mfanyikazi mkubwa. Hapa Kenya, kama mnavyojua uchunguzi umefanywa, ama pre-primary hapa Kenya inaongoza kwa utunzaji wa watoto mzuri sana, na sisi waalimu wa pre-primary hatudhamini kamwe. Hatujulikani tunapata nini, kile tunachojulikana ni kufanya kazi tu, kwa hivyo tunaomba serikali yetu ya Kenya, ikiwa itawezekana, waalimu wa nursery waajiriwe, na wapewe mshahara kama wale wa TSC.

Com. Swazuri: Haya Rev. Peter J. Katana, atafuatiwa na Mwanzige Karui.

Rev. Peter J. Katana: Majina yangu ni kama mulivyo yasikia Rev. Peter John Katana. Oni langu la kwanza ni kwamba, Katiba yetu ya Kenya iwe na utangulizi, kama Katiba nyingine kwani Katiba iliyoko, haina utangulizi, haionyeshi kwamba hiyo ni ya watu wa Kenya wenyewe, ama imekuja kutoka wapi.

Pili, Katiba hata baada ya Katiba kutengenezwa na kuundwa upya, tunaomba kwamba, ikaweze kufundishwa, baada ya Katiba kutolewa, ifundishwe wananchi, ili kwamba kila mmoja, akaweze kujua haki yake ni ipi, ama sheria ambayo anapaswa akaweze kuifuata ni gani.

Jambo la tatu ni kwamba, Wabunge, kuwe na kitengele, kwa hawa viongozi. Kama anaonekana either ni Mbunge, Diwani, ama kiongozi yeyote yule, kabla wakati wake haujafika, na wananchi wameona kuna makosa, kuwe na kipengele kwamba, anaweza akatolewa, siyo tu aendelee kukaa pale, kwa muda mrefu, na bado kuna walakini hapo. Jambo lingine ni kwamba, Wabunge, madiwani, hawa wasijipangie mishahara yao wenyewe, kuweze kuwa na tume maalumu, ya kufanya hayo; wala si wajipangie

marupurupu na mishahara yao wenyewe.

Ugawanyaji wa rasil mali. Tunaomba kwamba, ama ni pendekezo langu ni kwamba kuwe na ugawanyaji wa kirasil mali katika mikoa. 75% ubaki katika mkoa huo, na 25% iweze kwenda katika serikali kuu, ili kwamba, hiyo 75% inaweza ikasaidia katika mipangilio ya mikoa hiyo.

Usalama. Serikali ikaweze kulinda wananchi wake na mali yao, kwani kuna shida sana kwa wakati huu usalama haupo. Ni usiku, unahangaika, kama wewe unafanya biashara, roho jiko mkononi, kwa hivyo serikali ituhakikishie usalama wa raia wake na mali yake.

Mawaziri na Rais wapunguziwe pia mishahara, ili kwamba mishahara hiyo mikubwa mikubwa, watakapopunguziwa, badala yake, pesa zile zinaweza zikaenda zikawapatia hawa watoto mayatima wakaweza kusaidika kwa sehemu nyingine, vile wanavyo zitumia. Pia, kuwe na ugawanyaji wa mamlaka. Tunajua ya kwamba, Katiba ndiyo taksisi ya hali ya juu ambayo, inatunga taksisi zote. Bunge Serikali kuu na Mahakama, hivyo kila moja akaweze kugawanywa mamlaka ya sawa. Mwingine asimuingilie mwingine, na mwingine asimuingilie mwingine kila moja akaweze kuwa na mamlaka yake ya sawa.

Jambo lingine, kuna zile Katiba za kinyumbani. Kila jamii katika Africa, kulikuwa kuna miongozo ambao walikuwa wanaongozwa na hizo na ziliweza kuwaongoza tangu jadi, mpaka sasa. Ziangaliwe ili ziwekwe katika Katiba yetu. Wabunge maalumu, na madiwani maalumu, hawa hawana kazi, hawamuakilishi mtu yeyote yule. Kwa hivyo waondolewe, kwani hata wanafuja ule uchumi pesa zinaenda bure na basi mambo yanaharibika. Hiyo ni kuharibu rasil mali ya nchi. Asanteni kwa maoni hayo.

Com. Swazuri: Mwanzige Karui. Yuko? Haya, mzee wangu haraka haraka kidogo, na yeye atafuatiwa na Nyawa Ntusma. Nyawa Ntusma pia naye ajiweke tayari.

Mwanzige Karui: Mimi (inaudible) Mwanzige Karui **(*in Duruma dilect*).**

Translator: Mzee anasema, hii Katiba ilikuwako lakini sasa tunataka kubadilisha Katiba.

Mwanzinge Karui: ***(in Duruma dialect)***

Translator: Zamani kulikuwa na Majimbo lakini Majimbo yakamezwa, sasa tumeshangaa

Mwanzinge Karui: Sasa hivi, tunataka ile Majimbo irudi. Eh, irudi ile Majimbo na ikirudi Majimbo, naona sasa hii nchi ndiyo itakuwa mzuri kwa sababu sasa naona, sasa watu wote sisi hatukusoma lakini watoto wetu wote wamesoma. Watoto wetu

wote wamesoma. Sasa kweli sisi tunaweza kushindwa ni Majimbo? Hivi Majimbo iendelee. Ndivyo nitakavyo. Sasa, ya pili, vile vile Majimbo ikiendelea, tuchaguliwe wale wakubwa ambao wataendelesha hii Majimbo, ndivyo tutakavyo. Si kukaa hivi bure hapana! Serikali inataka namna zake, maana hii itakuwa serikali ya Majimbo.

Com. Swazuri: Haya, asante sana Mzee. Nyawa Ntsuma. Nyawa Ntsuma? Ndiyo wewe? Haya. Haraka haraka kidogo, time ndiyo hiyo. Nyawa Ntsuma atafuatiwa na Julius. Julius Neko. Julius Neko? Haya.

Nyawa Ntsuma: Kwa majina naitwa Nyawa Ntsuma kutoka Samburu division. Mimi ninazidi kuponda ufisadi. Nikiongea hivyo, nasema hivi ufisadi ndiyo umerudisha nyuma maendeleo, na kila kitu. Kwa sababu utakuta mtu, anafanya kosa na nikosa kabisa ambalo linastahili mtu achukuliwa hatua ya kisawasawa lakini huyu mtu, utakuta baada ya kuwa amefanya hiyo kosa, mambo yatachukuliwa tu juu juu, na mwishowe ukute hakuna hatua ya maana imechukuliwa. Sasa, ningependa kuwe na usalama wa kamili wa huyu mtu anapofanya kosa, ichukuliwe hatua ya kisawasawa hata kila mtu aone huyu mtu ameadhibiwa ya kutosha.

Pili, ninaongea kuhusu hawa wahalifu. Muhalifu sikatai achukuliwe hatua ya kufungwa. Kufungwa mtu ana haki ya kufungwa kama amekosea, lakini utakuta yule mtu, amefungwa na ameacha bibi na watoto nyumbani. Amehukumiwa, amefungwa jela miaka mitatu, minne, amefungwa. Sasa, hapa nyumbani kunaachwa wazi na hakuna mtu ambaye na wala hakuna mtu ambaye atawaedeleza kulingana na yale maendeleo yao walikuwa wakiendelea. Kama ni bibi, kama ni watoto walikuwa wanasoma, hakuna mtu atachukua lile jukumu. Kwa hivyo ninaomba serikali, huyu mtu anayefungwa na ameacha familia nyumbani, hasa watoto, kuwe kuna kitu fulani ambacho kinaendelezwa na ile jamii iliyoachwa pale nyubani, badala yaku - -(interjection),- - vile maendeleo yao yanavyoendelea, waendeleze vile vile, badala ya kuwa yeye ni muhalifu, alikuwa ni mtu moja sasa hapa nyuma wanatesa watu wengi ambao hawana hatia.

Tatu, kuhusu kesi za mashamba. Ningeomba kuwe kuna uamuzi kamili au utatuzi wa kisawasawa kuhusu hizi kesi, maana hizi kesi za mashamba ndizo zinaleta uadui mwingi hata watu wanakosana wanachukuliana hatua za kindani. Hata mapanga watu wanakatana, kwa sababu ya kesi ya kutatuliwa tu hivi hivi juu juu bila kuchukuliwa ule usawa. Kwa hivyo, sina mengi ambayo nitaendelea nitakomea hapo, nipishe wenzangu wengine. (interjection). Kesi hata Chief, ama naibu wake, na wazee wake, waamue hayo maneno kwa njia ya haki sikusema kubadilishwa kwa uamuzi, lakini waamue kwa njia ya haki. (interjection) Hee.

Com. Swazuri: Tutamupata Julius. Julius Neko. Julius Nema? Haya, follow the steps. Halafu yeye atafuatiwa na Daniel Lewa ajiweke tayari.

Julius Neko Nema: Kwa jina naitwa Julius Neko Nema, kutoka Ndwiga, Samburu. Nimekuja hapa kuzungumza kuhusu mambo ya Katiba. Kwanza, uwezo wa Rais, katika jamhuri ya Kenya, upunguzwe. Kwa sababu, Rais ni mwanadamu, lakini

Rais hapa Kenya amechukuliwa kuwa Mungu anaweza kuhukumu mtu kuuliwa. Pili, naingilia kuhusu wizara ya afya. Wizara ya afya, sasa imeenda pahali ambapo hata sijui tunaelekea upande upi. Ikiwa inaweza hata kutilia maiti, mtu amekufa katika mortuary, tena badaye mwenye mtu anakuja kuchukuwa maiti yake tena anaambiwa alipe bill hizo za mortuary. Sisi hapo tunafikiri Katiba hapo, irekebishwe hiyo.

Tatu, kuhusu hizi ministries, Kenya ministries. Kulingana na uchumi wa Kenya, umezorota sasa. Kwa sababu wizara moja unaweza kuikuta ina mawaziri wawili watatu. Tusema kama ofisi ya Rais, ofisi ya Rais ina mawaziri wainne. Nafikiri sasa tumekaa kwamba uchumi umezorota. Walimu wamekosa mishahara. Kwanini kusiwe wizara moja, waziri moja, ili zile pesa zikipatikana zipewe wale ambao wana mishahara midogo midogo?.

Nne, ningependekeza ya kwamba, mwanamke yeyote, asichaguliwe katika nyadhifa za uchaguzi ikiwa hakuolewa. Mwanamke yeyote katika jamhuri ya Kenya, asichaguliwe kuchukuwa nyadhifa yeyote, akiwa yeye yuko peke yake ikiwa hana bwana. Kwa kuwa atakuwa sasa atakuwa anakulisha viti. Mtu ambaye hana bwana nyumbani atakuwa si sawa, atakuwa akichukuliwa kama kiruka njia - - - wachaguliwe vikao viwili peke yake. Ikifika miaka kumi, anapendwa, hapendwi, iwe ni final, arudi nyumbani, apishe wengine.

Kuhusu Majimbo, nafikiri Majimbo - - tunapendekeza Majimbo kwa sababu jamhuri yetu ya Kenya, kila kitu kina mikoa yake, na tunataka kila mkoa ujiamulie mamlaka yake wenyewe. Nafikiri sitaendelea mbele kwa kuwa cut. Asante.

Com. Bishop Kariuki: Si unafikiri unabagua ukisema mama hawezi kuwa MP au kupata kazi kwa ajili ni mmoja. Na ikiwa mama bwana amekufa au wameachana kwa nini asiwe na uwezo wa kupewa kazi?

Julius Neko Nema: Akiwa mama bwana amefariki, hapa hakuna makosa isipokuwa ni Mungu mwenyewe amechukua ni bwanake. Lakini akiwa huyo mama hakuolewa kutoka A mbaka Z, asichaguliwe. Asichukuliwe kwa njia ovyo.

Com. Swazuri: Na yule Bwana asiye na bibi?
Julius Neko Nema: Bwana asiye na bibi pia hanauwezo pia. Asichaguliwe pia ikiwa hana bibi.

Daniel Ndewa: Kwa jina mimi naitwa Ndewa. Mimi ni fundi. Kitu kinachonitatiza ni elimu. Elimu nyakati za nyuma ilikuwa ni kitu chenye msingi sababu kilikuwa kimegawanyika kimafungu. Kuna elimu ya kutoka class ya kwanza kufika class ya nne, mtoto hawezi kwenda class ya tano, isipokuwa ni mpaka awe amepita mtihani wa darasa la tano. Sasa hivi, elimu imefikia mahali mtoto kutoka class ya kwanza kwenda mpaka class ya nane, na tukimuangalia mtoto yule hata ukimuandikia masomo ya kisasa, anakuwa anashindwa na mtoto aliyesoma zamani. Kwani elimu ya zamani ilikuwaje, na elimu ya sasa ikoje? Kuna onyesha elimu ya sasa ina mabadiliko makubwa sababu ule utaratibu wa mtoto kuelewa, serikali inaonyesha haijali, inamusukuma tu, aende aweje, awe hivyo hivyo; lakini kungalikuwa na utaratibu sawa wa serikali, kungalikuwa ule uchunguzi

wa mtoto kuangaliwa kutoka ngazi ya chini mpaka kufikia class ya nne kule kulikuwa kuna ile elimu ya kwenda mpaka kufikia class ya nane, halafu mtoto anachaguliwa pale kwenda form five na form six, ndiyo sasa aingie university kwa hivyo hapo kidogo kwa upande wa masomo ninaona kidogo hapo kuna hitilafu yake.

Pili, upande wa police, police wanafanya kazi zingine ambazo kwa sisi wananchi wa kawaida tunaziona zina utofuati. Kazi ile ambayo anafanya, police atakushika, badala ya yeye aende nawe kortini ili azungumuze kulingana na mashtaka ambayo amekushikia, anawekewa court prosecutor akusomee kile ambacho kilifanyika, na hapo hapo unachukuliwa tayari kupelekwa jela. Hiyo kidogo naona kidogo tunaonewa sijui ni mipango gani ya kiserikali lakini hapo kidogo tunaonewa.

Tatu, kuna hii mambo ya Majimbo. Majimbo, tunayataka sababu Majimbo yatatuelimisha sisi hapa watu Pwani. Watu wa Pwani tupatapo Majimbo, serikali tunaiomba, kuna vyombo fulani vya baharini ambavyo hufundishwa watu wakafaidika kulingana na jimbo lao. Sasa sisi hapa Waduruma hata ukimuangalia mvuvi ni yule ambaye anaendesha dhow peke yake, lakini vyombo vingine ya umuhimu wa baharini huwa hawekwi katika line ile, na nikwa sababu hakuna mafunzo. Hakuna skuli yeyote ya kuweza kuonyeshwa mwangaza mwananchi huyo, kuweza kuzitumia vyombo hivyo. Kwa hivyo tunaomba serikali itufungulie skuli ya kuweza kuelewa vyombo kama hivyo vya baharini.

Nne, kuna ufugaji. Ufugaji ni kitu ambacho Mduruma hasa wa kawaida, alikuwa akiwafuga ngombe wa kienyeji na ndiyo waliokuwa wakimfaidi kwa kuuza maziwa kwenye ma-dairy. Lakini sasa ufugaji huo, nchi imekauka na ni wajibu wa serikali kuangalia kila district ikiwa pengine ni Kwale, ni sehemu gani zinazomstahili mfugaji huyo kupata vifaa vinavyofaa? Kitu ni kwamba, taabu ya hapa ni maji. Maji hayo, serikali inawajibu wakutozuilia hata kama ni mto moja yaani tupate maji mengi ya kutosha ili tuweze kuwafanya wanyama wetu nao waridhike kulingana na mahali wanapokaa. Lakini kama hakutakuwa na miradi kama hiyo ya kuzuia maji, tutategemea mvua itakuwa ni shida ya Mduruma ya miaka iende miaka irudi. Kwa hivyo tunaomba serikali itakayoshika uongozi wa Majimbo, ikiwa itawezekana, izuie mto fulani ambao utakuwa uko katikati ya district utakao shibisha maji katika sehemu fulani fulani tunazoweza kufuga wanyama wetu wadogo wadogo. Hiyo naona, kwangu yalikuwa ni maoni hayo machache kwa hivyo ninashukurani ninapisha mwenzangu mwenye anayefuata. Asanteni.

Com. Nancy Baraza: Asante sana Mr. Lewa. Sasa namuita Fatuma Kazo. Fatuma Kazo?

Fatuma Kazo: Kwa jina naitwa Fatuma Mwambeni. Nitasoma tu maana yangu ni mengi, kwa hivyo itanibidi nisome tu in summary. (Interjection). O.K. It is for the disabled of this area. Provision of appliances for disabled persons to be free of charge and should be accessible to the said persons. Provision of facilities to be barrier free e.g. lifts, ramps, , slippery floors in all government and private sectors. To be given job opportunities we suggest ten percent government and private sectors and we should be considered for promotions provided they are qualified for the job.

To be a responsibility of the government to take care of the very disabled as a way of irradicating beggars in the streets.

Representation of disabled persons in the Parliament, civil seats, at least two in Parliament and five in civil. They should be considered equal to any other citizen and should have a right to marriage and family life. The government should offer free training for sign language to enable deaf and dumb people to communicate with relatives and friends. Funds to be set aside for disabled men and women to do elections and campaign they want to get some seats in the parliament.

Insurance cover to be opened to disabled. Bursary funds to be put aside for disabled children to cater for all their education. Isolation of disabled children to be stopped. Instead be treated equal to any other kid. The government should tarmac all roads in our Kinango constituency to enable disabled persons travel from rural to urban centres. Incase a man impregnates a disabled woman, he should be forced to take full responsibility of the child till the child reaches 18 years.

Special schools, especially primary schools should be free in order to provide basic education for disabled persons and open doors for employment for them. The constituency should create a ministry for gender and women affairs, specific department dealing with disabled women and girls. A severe punishment to be allocated to a corrupt leader who relies on disabled funds from government and some NGOs funds for his own benefit after a through investigation has being done. funds should be allocated to disabled persons in the Jua Kali sector. The government should also offer seminars for business seminars for business manangement as well as helping them to market their final product to improve their living conditions.

Disabled men and women should have a right to inheritance. Incase of parents death, family members should be forced to take care of them until they can take care of themselves. The government should offer special buses and matatus to transport disabled during rushing hours in towns. The constitution requirement of literacy should consider or recognize brail language as literacy. Ones a disabled person has being proved guilty and is being taken to prison, he or she should retain his walking aids, asanteni.

Com. Nancy Baraza: Thank you very much Fatuma, you sign there and leave the memorandum we shall make use of it. Yule anayefuata ni Hamisi Munyaka. Hamisi Munyaka? I give you five minutes Hamisi.

Hamisi Chilaga Munyaka: Asanteni. Kwa jina naitwa Hamisi Chilaga Munyaka, mwenye kuandika kidogo amekosea lakini hakuna neno, tunaenda. (interjection. Hamisi Chilaga Munyaka. Nafikiri tunasema hakuchi lakini kumekucha. Sisi tuko hali ya kubadilisha Katiba, na ikiwa tunabadilisha Katiba, Katiba yetu ni kwamba iangalie haki, wala sikupigana. Ikiwa serikali itakayochukua kama Majimbo, basi tutakuwa tayari nayo, mahali ya uongozo wote. Kwanza, ningeomba serikali itakayokuja, iwe mtumishi wa serikali kama askari, baada ya miaka mitano, awe anapimwa akili. Sababu fikiria, mtu ameandikwa kazi, naye leo anabeba madawa ya kulevya. Kwetu ni haki? Tunaomba serikali itakayokuja ya Majimbo, iangalie haki baada ya miaka mitano askari anapimwa akili. Na utakapo patikana na hatia, basi wewe huna budi kufutwa kazi, sababu utakuwa unawaonea hata wasiyovuta madawa ya kulevya. Mtu unamshika, hana chochote mfukoni, unambandikia, madawa ya kulevya, kwa kutaka hongo, ama kwa kutaka aende akafungwe. Raha yako basi, umeridhika.

Nikirudi, ya maajabu. Ujue, kuna ugonjwa wa akili. Wewe umehukumiwa, ama huja hukumiwa, lakini unaingizwa jela, unaambiwa "*wewe ni mlemavu, siyo? Sawa; lakini tutajua ulemavu wako. Kwanza hizo fimbo zako weka huko*". Sasa, miguu imevunjika, mulemavu yule atatembea vipi? Lakini anajikokota na mikono, mpaka gerezani, na tena ameshikwa na askari mwenye akili timamu. Basi ningeomba serikali yetu iangalie jambo hili kwa walemavu.

Tukifuata upande wa elimu, utakuta watoto wengi ambao wako nyumbani ni watoto wa walemavu, ni watoto wa wazee vikongwe wote wanastahili elimu, lakini kwa ukosefu, ni kwamba haiwezekani nafasi hakuna. Ningeomba serikali yetu iweze kusimamia mambo ya wazee pamoja na walemavu pia na wayatima.

Sasa, kitu ni kwamba, upande wa ma-plot yaani ardhi. Tunaomba serikali yetu itakayokuja, iweze kuachia uamuzi wananchi wenyewe Ili tuweze kujua ukweli uko wapi na uwongo uko wapi. Dakika hii uongo unafanywa mwingi sana. Unapata plot, plot nakwambia, elfu tatu mia sita ulipe. Na hali hujui unalipa kwa nini. Unaambiwe County Council imechukua. Imechukuwa, na babu yangu ametoa ngombe moja, na kajama, mbona sipewi kwanza hii kajama ndiyo nikalipe hizo elfu tatu? Basi - - (interjection) Bado. Ninaaga hivi. Basi nina mengi ya kuzungumza sababu nina machungu lakini nimeambiwa nafasi imekwisha. Na kweli tuko wengi na saa zimeenda, kwaherini.

Com. Nancy Baraza: Asante Bwana Munyaga, tumeelewa maneno yako, tutayatumia. Yule anafuata ni Nicodemus Balala. Nicodemus Balala? Kama hakuna Nicodemus, Emmanuel Chengu? Emmanuel Chengu? Dakika tano.

Emmanuel Chengu: Mimi kwa majina naitwa Emmanuel Chengu, naona leo tumekuja hapa kulingana na mambo ya Katiba, kuzungumzia mambo ya Katiba. Na nitazungumzia mambo ya elimu. Kuhusu elimu ni kwamba twasema elimu iwe ya bure kutoka shule ya msingi. Elimu iwe ya bure kutoka darasa la kwanza mpaka la nane. Pili, serikali irudishe ule mtindo kutoa cheti, vitabu vya kuandika kwa wanafunzi yaani exercise books, na vitu vinginevyo. Mzazi aachiwe tu ujenzi wa shule. Elimu ya msichana izingatiwe zaidi. Elimu ya upili, yaani secondary school, itengewe hazina maalumu, kwa wasiyojiweza, yaani bursary.

Health facility yaani hospitali. Garama kwa mgonjwa. Cost sharing iondolewe irudi kama zamani. Walemavu wapewe usawa kama mtu mwingine wapewe elimu, watengewe hazina maalumu kufungua biashara ndogo ndogo.

Serikali za mitaa. Mayor asichaguliwe na wananchi. Mayor na mwenyekiti achaguliwe vipindi viwili. Mabaraza yaendelee kufanya kazi chini ya serikali kuu. Madiwani wapewe uwezo kati yao na maofisa. Diwani awe na kiwango cha darasa la nane. Mitihani yao ya lugha ya udiwani inatosha. Diwani awe na tabia nzuri na asiwe na sifa mbaya na mwenye kuunganisha wananchi kimaendeleo. Diwani arejeshwe nyumbani kulingana na mienendo yako mibaya. Mishahara na marupurupu yaendele kutoka kwa wizara ya serikali za mitaa. Madiwani wateuliwa waendelee kuwako. Wananchi wafahamishwe wakati mabaraza yanapovunjwa.

Vyama vya kisiasa. Vyama viendele na kuhamasisha wananchi. Katiba ieleze uundaji wa uwongozi na tabia za vyama vya kisiasa. Vyama viwe viwili tu vya kisiasa Kenya hii. Haki ya ardhi na mali. Jamii ya mahali pale ina haki ya kumiliki ardhi. Serikali haina haki kutoa ardhi ya mtu binafsi kilazima. Serikali ya mitaa isiwe na uwezo wa kuthibiti uumilikaji ardhi. Serikali ina haki kushugulika wakati mtu au mkaazi amekufa. Kusiwe na kiwango cha juu kumiliki ardhi. Wasio raia, wasimiliki kiwango cha juu cha ardhi. Utaratibu wa umilikaji wa ardhi ni uharakishwe.

Wanaume ama mwanamke - - mwanaume na mwanamke wanahaki kumiliki ardhi, yaani bwana anapokufa. Watu wa Pwani wamiliki ardhi yao kikamilifu. Kuwe na vizuizi katika (interjection). Basi, mimi nitabakia tu hapo. Nasema asanteni kwa yale machache, lakini mengi tunayo hapa. Asanteni.

Nicodemus Balala: Mimi kwa majina naitwa Nicodemus Balala kutoka Makamili location, Samburu division. Maoni nitachangia kwanza kuhusu utawala, na nitaanzia namna hii. Wazee wa vijiji, wachaguliwe kama ilivyo kawaida kwa kura, na iwe namna hiyo kwa watawala wengie wote, yaani Manaibu wa maChiefu, maChiefu, ma-DO, ma-DC na hata Wakuu wa Mikoa. Pili, Rais achaguliwe na wananchi, na asiwe na uwezo wa kuchaguwa Mawaziri, Mabalozi, na Wakuu wa Sheria kazi hiyo ifanywe na wabunge pekee. Rais akiwa anaiongoza nchi, achukuwe tu nafasi ya kuwachagua majeshi, na askari wale wengine. Rais akikosa, apelekwe kortini na wala asiwe juu ya sheria.

Uraia. Raia wa Kenya ni awe amezaliwe na wazazi wa Kenya na kuandikishwa kama Mkenya. Mamlaka ya nchi. Kazi ya bunge iwe na masaa kama ilivyo ama iwe na vipindi kama vile ilivyo kwa wakati huu. Mpigaji wa kura nayo iwe na kiwango. Miaka kumi na minane na zaidi. Mbunge na Rais awe ana umri wa kuanzia miaka thelathini na kuendelea. Mtu atakaye ubunge, awe amekaguliwa ama kama vile inaendelea, apendwe na watu. Mtu achaguliwe hata kama si tajiri, bora tu awe anaweza kuongoza watu. Wazee wawe na uwezo wa mtu ambaye amechaguliwa basi wananchi wenyewe wachague mtu mwingine hata kama hajamaliza miaka mitano. Mbunge akitaka kurejeshwa, ni maoni ya wananchi. Mishahara ya wabunge uwe huo huo, pasiwe na marupurupu, na kisha kuweko na tume maalumu, inayosimamia mishahara ya wabunge. Kusichaguliwe Mbunge maalumu wala Diwani maalumu. (interjection) O.K.

Haya, nitamalizia moja. Serikali iwe ya Majimbo, na kila mkoa uwe na Makamu wa Rais, kuwe na Waziri Mkuu, mamlaka ya Rais yakapunguzwe, na kazi yake kubwa iwe tu kuangalia na kuendesha mipango michache ya serikali. Hayo tu. Asante.

Com. Nancy Baraza: You present ukija kutupatia maoni usirudi huko bila ku-sign hapo jina lako. Wajua tunatengeneza historia, sasa uandike hapo jina lako itakuwa hapo milele. Simeon Ngaluka? Simeon Ngaluka. Nyawa Mbandi. Wewe ni Simeon? Na Nyawa uwe ukifuata. Five minutes sir.

Simeon Ngaluka: Mimi ni Simeon Ngaluka, ni mzaliwa wa hapa Samburu ninayo miaka sitini na mitano ni umri wangu nikiwa

hapa. Katiba. Mambo ya Katiba hii mpya ambayo inatakikana kubadilishwa, ni vizuri sana kwa sababu sisi tunataka tuwe na mafunzo baina ya Waduruma hasa tunaoishi sehemu za Kwale ama Kinango, pamoja na Pwani nzima kwa jumla. Tukizungumzia mambo ya Katiba hii nina anza na Majimbo. Majimbo yaweko katika hapa Pwani lakini madhumuni ya Majimbo siyo kwanza tutawafukuza wenzetu walioko Bara. La sivyo. Majimbo tunayotaka kujivunia, kwanza tuna bahari hapa, ambayo hutuletea mazao yasiyojulikana, lakini pesa hizo utakuta ni moja kwa moja zinawafaidisha wenzetu, ambao wako huko bara na huko wanauza makahawa. Hii ni dhahabu yetu wenyewe, tumepewa na Mwenyezi Mungu, tuweze kuitumia. Ninavyo zungumza hapa, mimi sasa nina watoto kumi ambao wamemaliza form four, na wawili wakiwa university. Sikuweza kupata msaada wowote kutoka kwa serikali hii, ikiwa Majimbo yanapata pesa zaidi ya billion ambazo zinapatikana hivyo. Kinango, tukiwa tuko hapa, Katiba mpya kuwe na waziri, hilo ni ombi langu.

Pili, ikiwa tumepata mashamba yetu kuyamiliki, zao letu hasa ni mnazi. Mnazi unapozaa nazi, iuzwe kwa bei inayofaa, waziri wetu ataweza kutusaidia. Ikiwa hatuna waziri huwa hatuna msemaji. kwa hivyo tunaamua kwamba atakaye chaguliwa kama mbunge au MP, awe amemaliza university, ndio aweze kuwatetea wananchi ambao wako nyuma, aweze kuwasaidia.

Kusiwe na mtu wa kiwango cha miaka, wa class cha nane, ati anapigania Kinango, hii ni aibu kubwa hiyo iandikwe hiyo. Councillor awe form four, kwa sababu tumetembelewa na wageni kutoka nchi zingine, wakifika hapa tuna miradi mingi, wao wanacheka tu kwa sababu yanayo zungumuzwa hawawezi kujua. Kuwe na mtu qualified ambaye amesoma, akizungumuziwa kitu anajua.

Mazao. Ikiwa tunataka watoto wanaweza kusaidiwa na serikali, ninaunga mkono kwamba serikali iwachukuwe watoto kutoka nursery, mpaka form four kwa sababu shida hiyo mimi niliiona. Nimemaliza ngombe zangu kwa niaba yenyu. Nikimaliza ni kwamba wenzetu ardhi wamegawanyiwa huko kwa title deeds, na sisi pia tunataka kila Mpwani, awe na kipande chake ambacho anaweza kumiliki. Tukiwa na dhahabu hapo chini, iwe ni mali yetu, isiwe ni mali ya uma. Yangu ni hayo. Asanteni.

Com. Nancy Baraza: Asante Bwana Kaluka, Nyawa Mbandi? Nyawa? Muchenga Kabindo. Wapi Muchenga? Dakika tano baba. Yes, five mintues.

Muchenga Kabindo: Kwa majina naitwa Muchenga Kabindo kutoka location ya Mwatate, maoni yangu kwanza ni juu ya group ranches. Maoni yangu ni kwamba group ranches zinamunyima mwananchi haki ya kumiliki ardhi na huwa inawafaidisha watu wachache kwa hivyo zivunjwe, na wananchi wagawanyiwe mashamba yaani land adjudication.

Kuhusu mambo ya elimu. Kuwe na elimu ya bure katika vyeo vikuu katika Kenya, na wafanyikazi, wakatwe kiasi fulani ambacho kitagaramia elimu ya vyuo vikuu. Urithi wa mali. Wanawake wawe na haki ya kurithi mali ya wazazi wao wakati wanapofariki. Mtu yeyote yule katika - - wanawake wawe na haki sawa ya ardhi kama mtu yeyote yule katika jamhuri. Haki za kijamii. Kumekuwa na vita mbali mbali vya mauaji ya kusingiziwa kama vile wizi ama mtu kuzingiziwa mambo ya uchawi bila

kufikishwa mahakamani mtu anauwawa. Anauwawa akiacha jamii zake wakiteseka. Watu kama hawa walindwe na Katiba ya nchi.

Mahakama: Wananchi huwa wana imani kwamba mahakama ni mahali pa kutekeleza haki. Jambo la kushangaza ni kwamba ufisadi umeingia hadi kwenye mahakama. Kwa hivyo, Katiba ya Kenya, iweze kumlinda mwananchi, atendewe haki wakati anapopelekwa mahakamani. Mahakama ndogo ndogo zirudishwe kama zamani ili kupunguzia wananchi mizigo ya kusafiri.

Com. Nancy Baraza: Hizo courts za - - hizo ndogo. Mahakama ndogo zilikuwa namna gani?

Muchenga Kabindo: (Inaudible)

Com. Nancy Baraza: O.K. Vincent Yawa? One minute sir.

Vincent Yawa: O.K. Kwa majina naitwa Vincent Yawa, mzaliwa wa Taru, mimi ni mwalimu. Maoni yangu ya kwanza, natoa mapendekezo ya serikali ya Majimbo serikali ya Majimbo haina maonevu kama ile ilioko saa hii. Kwa hivyo serikali ya Majimbo iingie uongozini. Pili, uwezo ama Rais apunguziwe madaraka, hii tumeona imeleta ufisadi mwingi, na yeye ni mwanadamu kama wengine na anakosea pia, kwa hivyo iwapo amekosea anastahili kupelekwa mahakamani, kama wananchi wengine. Yeye awe chini ya sheria wala asiwe juu ya sheria.

Maoni yangu ya tatu, mkuu wa sheria. Siku hizi Katiba ya leo amepewa mamlaka ya kutoa kesi stage yeyote pale imefikia. Hii tumeona imeleta corruption, yaani ufisadi. Kwamba kesi inaposikizwa pahali popote, yeye ana uwezo ya kuitoa, kwa maana amepewa uwezo huo na Katiba ya leo. Tumeona kesi nyingi zinatolewa kwa sababu ya yeye, ya uwezo wake. Hii haistahili, kwa hivyo Mkuu wa Sheria naye apunguziwe madaraka, awe na uwezo wa kipimo.

Halafu maoni yangu ingine ni kuhusu elimu, ningependelea elimu iwe ya bure kutoka darasa la kwanza hadi la nane kwa maana wananfunzi wengi wanaacha shule, hawana uwezo wa kulipa karo, na wengine hata hawaanzi kabisa. Elimu kwa kweli ndiyo chanzo ni msingi wa maisha. Iwapo watoto wengi wanashinda na elimu, kwa kweli serikali yetu ama nchi yetu hatuelewi tunaelekea wapi. Kwa hivyo ningeomba serikali irudishe elimu ya bure kutoka darasa la kwanza hadi la nane. Huko mbele mzazi mwenyewe, atajiangalia.

Pili, serikali ina haki ya kutibu raia wake. Siku hizi wananchi wanakufa ovyo ovyo kwa sababu hawana uwezo wakujipeleka hospitali. Hospitali siku hizi lazima utoe pesa. Iwapo huna shillingi, kwa kweli utakufa nyumbani kwako. Ningeomba serikali pia iangalie matibabu ya wananchi wake, iwe matibabu ni ya bure labda iwe ni ugonjwa wa zaidi ndio mwananchi naye atoe kitu kidogo otherwise ningeomba serikali ipeane matibabu wananchi wake bure kama zamani. Kwa hayo mengi, asanteni.

Com. Nancy Baraza: …. Can be five minutes na Patrick Mwambire uwe unajitayarisha. Wapi Patrick Mwambire? Ah!, ujitayarishe.

Festus Kambi: Mimi naitwa Festus Kambi, na nimwenyeji wa Taru. Mimi napendekeza serikali ya Majimbo, kwa sababu serikali hii ndiyo tunaona iko na ule uwezo wa kumuona mwananchi wa kawaida pale chini, badala ya ile serikali kuu ambapo chochote kinacho kusanywa huko chini, kinakwenda mpaka juu na mwisho kina kwama huko hakirudi huku chini, na ninapendekeza katika haya Majimbo, iwe asilimia sabini natano ya pato lolote linalopatikana kina baki pale katika lile jimbo.

Serikali hii ya Majimbo iwe inaongozwa na Rais badala ya Waziri Mkuu. Pia, katika hiyo serikali, iwe na serikali kuu, na kuwe upande wa kisiasa, yaani legislature kuwe na Senate na kuna ile House of Representatives ama ile Bunge la kawaida. Na pia upande wa mahakama, kuwe kuna ile tunaita the Supreme court ambayo hiyo ndiyo the highest katika land. Itakuwa ina-deal na mambo yote ambayo yamekwama katika huko serikali ya chini or katika mahakama ya chini. Rais huyu pia asiwe na mamlaka ya kila kitu, na asiwe na uwezo mwingi wa kuweza kuwateuwa wale watu wenye ngazi za juu katika serikali, na badala yake napendekeza kwamba kuwe kuna yule Chief Secretary ambaye ndiye kama spokesman wake.
Na kwa upande wa land, tunasema kwamba hizi kesi zote za mashamba ziwe zinarejeshwa kwa wazee, badala ya mtu anakimbilia mahakamani kwa sababu kule amehongana judge anajua kwamba ataenda kushinda kesi. Wale wazee katika vijiji ndiyo wanajua kwamba mpaka wa mashamba umefikia wapi na ndiyo watajua ni yupi muongo ama ni yupi anataka kumuonea mwenzake.

Kwa upande wa elimu, tunaiomba serikali itakayoiingia ile ya Majimbo itoe elimu ya bure kutoka darasa la kwanza hadi la nane, kwa sababu tunaona ya kwamba, kuna vijana wengi wamebaki huko mitaani na hawana lote la kuweza kwenda shule kwa sababu baba zao hawana kitu. Pia hiyo serikali irudishe ule mtindo wa kutoa vifaa kwa mashule Kenya School Equipment Scheme irejeshwe, ili mashule yote yawe na uwezo wa kupata vifaa bila kuonewa.

Kwa upande wa maji. Serikali iweze kutoa maji kwa raia wote wa Kenya kwa sababu tunapata kwamba wale raia wa mashambani hawajui kuna mtindo wowote wakutoa maji, maji yamepita na mabarabarani lakini huko ndani ndani hakuna na yote ni serikali moja, kwa hivyo serikali itoe maji kwa kila mtu. Na kwa upande wa afya, serikali itoe matibabu ya bure kwa kila mwanakenya. Halafu kuna hii tabia ya maaskari kuweza kuhangaisha wananchi kwa sababu kuna vifungu vingine hivi vya searching. Yule mtu ambayo - - yule askari atakaye mfuata mwananchi lazima awe na ile searching warrant na aonyeshe kwamba yeye amemufuata kwa sababu ya kushudiwa fulani, lakini siyo kumuwekea bhangi kwa mfuko kwa sababu anataka hongo. Hiyo ifutiliwe mbali.

Na watu wote wawe wana uhuru wa kuweza kufanya mikutano yao, badala ya kuzuiwa mpaka wapate vibali kutoka kwa police ama kwa Chief hata kama ni watu ishirini wanaambiwa ati wanapindua serikali. Hiyo hatutaki. Tunataka mtu, wale watu ambao wana mambo yao - -kazi zao za kinyumbani ama kimaendeleo wafanye mikutano yao bila kuhangaishwa. Hii Electoral

Commission, mimi sipendelei ichaguliwe na Rais wale ma-commissioners. Kuwe kuna tume maalumu ya kuweza kuwachaguwa kwa sababu tunakuta kwamba, wanapochaguliwa na Rais, yule Rais aliyeko mamlakani wakati wote atakuwa yuko uongozini maana huyu ambaye ni commissioner hataweza kukubali kwamba ampatie uwezo mtu mwingine halafu afutwe kazi. Kwa hivyo hii iwe independent.

Halafu, upande wa corruption; tunataka kuwe na yule mtu anaitwa Ombudsman, ile office kuu kabisa ambayo inateuliwa na bunge, na yule atakayeteuliwa, awe ana uwezo wa kumshtaki mtu yeyote. Na asiteuliwe na Rais. Asanteni.

Com. Swazuri: O.K. That was who? Patrick Mwambire?

Patrick Mwambire: Kwa jina ni Patrick Ruwa Mwambire, mkaaji wa hapa Samburu. Mimi kwanza ningependa kumshukuru Rais Moi na mipango yake aliyofanya kuleta hawa ma-commissioners wa mambo ya mageuzi ya Katiba. Kwa hivyo, mimi nikutoa shukurani kwanza kwake na hiyo group yake waliofanya usimamizi kama huo.

Kitu cha kwanza ambacho ningependa kuzungumzia kuhusu upande wa marekebisho ya Katiba nitakuja kwenye kifungu cha mambo ya ardhi. Mambo ya ardhi hapa imetutesa sana kwa maana kutokea tisini na tano, wakati tulikuwa na - - mbunge alikuwa Konzi Rai na Councillor alikuwa Harrison Ma kulikuwa na unyakuzi mbaya sana wa ardhi na waliweka kinga yao na ya poliei. Yule ambaye atakuwa akijaribu kujisaida ili kuona haki yake iko wapi, anawekewa kwa hivyo kile ambacho ninaomba ni kwamba, mambo ya ardhi iwe itasimamiwa vizuri, kusiwe na unyakuzi. Mambo ya ardhi iwachiwe wazee wenyewe, na wala siyo mipango ya kuwachia mambo ya utawala ama ma-councilor ama County Council.

Kama mwanzo tulivyokuwa tukifanya mambo yetu, mambo yote ya ardhi yalikuwa yako kwenye usimamizi wa wazee, na kuna mipaka ya jadi inayotumiwa, lakini hivi sasa tumekuwa inadimbwa na kupewa mtu yeyote wanayetaka wenyewe, huku wananchi wakitafuta njia za kujitetea wanashikwa na kuwekwa ndani. Hata mimi ninayesema nishaawai kufungwa miezi sita nikitetea ardhi yetu. Mimi ni mwandishi wa board ya - - Mwalikuta Board, na shida kama hiyo tunaomba serikali inayofuata iwe ya Majimbo, na mwananchi ama wazee wenyewe waachiwe jukumu la ardhi, na ardhi hiyo, kama kutoka mwanzo tunavyojua, kila mbari inamiliki sehemu yake ya ardhi, kwa hivyo tunaomba, Malukuta wamiliki katika sehemu yao, Mamundu sehemu yao, na kadhalika wale wengine wote. Kusiwe na ujanja mwingine wa kufanya location, mtu ambaye mahali hapo si pake, unajibadika hapo ili uweza kuchukua pesa. Hatuna haja na hayo mambo. Tumejaribu kufuatilia mambo hayo, na tumeona inaleta matatizo. Kwa hivyo hiyo ifuatiliwe.

Point nyingine, tunakuja kwa hiyo Majimbo. Haswa upande wa Majimbo, mimi ninaunga mkono kwamba serikali ije ya Majimbo na kuwe kutakuwa na utaratibu maalumu kama vile uongozi wa utawala, uwe kuanzia wazee wa vijiji, hadi office ya ma-PC, wawe ni wa kuchaguliwa, na kama ni jimbo la Pwani, awe ni mtu wa Pwani, si mtu wakutoka sehemu nyingini. Tukiongezea hapo katika hiyo serikali ya Majimbo, tunaomba nafasi za kazi kama vile Kilindini na sehemu zinginezo ziweze

kuchukuliwa na Mpwani mwenyewe badala ya kuchukuliwa watu wa juu na wako na sehemu zao. Kwa hivyo hiyo naomba serikali ijayo ya Majimbo iweze kutupa nafasi watu wa Pwani tuweze kunufaika na hiyo sehemu yetu.

Tukija point ya tatu, tunaomba serikali ya Majimbo pia, ichague wanamgambo wa kila kijiji na pia wazee wa vijiji wachaguliwe na wawe wakulipwa pamoja na wanamgambo kuto hizo vijiji, ili waweze kusaidiana na serikali, kuweza kupata manufaa yetu. Kwa hiyo, mimi sitakuwa na mengi ya zaidi lakini naomba hayo ambaye nimeweza kuzungumza yaweze kufika katika sehemu inayotakikana na haki yetu idumishwe. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, Bwana Hamisi C. Nyika? Akifuatiwa na Sylvester Ndunda, nafikiri. Hamisi Nyika? Hamisi Nyika? Ndiye huyo? Halafu kuna Slyvester Ndunda? Sylvester? Ndunda? Haya.

Slyvester Ndunda: O.K. Nafikiri tungemshukuru Mungu kwa wakati huu, kwa sababu ameweza kutuunganisha ili tuweze kuona hasa Katiba vile mwaoongea. O.K. Salamu zingine zingeweza kuwafikia walimu wote wale waliyoweza kunipitisha katika kiwango hiki, ili hata yale nitakayotoa hapa yawe maoni kwa kila mmoja na ikaweze kutumiwa.

Mimi sikuja kuibadilisha sheria, sheria mimi ningeomba ibaki ile ile, kwa sababu hakuna mtu inadhuru. Ile ya zamani, ile iliyokuchagua wewe ikaweza kupatia wakati, ukaja huku na wale wengine - - ile iliyoko, kwa sababu tunaishi ndani ya sheria tangu mwanzaoni. (interjection). Katiba ile, ile Katiba iliyoko, isibadilishwe, ila tu wale watu walio pale katika ile Katiba, ndiyo tunataka wabadilishwe kwa sababu ndiyo wamefanya hii Katiba kuwa ngumu. Wale waajiriwa pale, kama kuanzia kiwangu cha chuu cha Rais, mpaka cha ule mtu wachini kabisa. Kwa hiyo mimi maoni yangu ni kwamba Katiba ibaki ile ile, na watu tu waonyeshwe ile haki yao inayostahili kwa sababu ni watu hawajafundishwa Katiba yao vile ilivyo. Hawajajua haki zao mahali ziko, na ndiyo watu wanaona kwamba kila wakati Katiba inabadilishwa, Katiba inabadilishwa, hakuna kitu inastahili tubadilishe. Na naona tuachie hapo tu.

Com. Swazuri: Yaani wewe unaridhika na vile mambo yanaenda? Hakuna haja ya kubadilisha? Watu wabadilishwe siyo sheria? Haya, asante sana. Haya, mwingine - - hayo ni maoni yake, tuko na Julius Nzuma. Julius Nzuma? Na atafuatiwa na Jonathan Upendo.

Julius Nzuma: Mimi ni Julius Nzuma kutoka Taru. Nina mengi kuongea, nitagusia tu sehemu ndogondogo. Kwamba mbunge - - kuhusiana na mambo ya ubunge, ningetaka kusema kwamba mbunge achaguliwe akiwa ana miaka ishirini na minane, na mbunge ni awe ana bibi ndiyo aweze kuchaguliwa. Na akiwa anauhalifu wowote, asichukue nafasi hiyo.

Mbunge akiwa amebadilisha chama, atoke katika kiti chake na arudi nyumbani kwa maana ameshindwa na kazi yake. Atangoja awamu nyingine, ndiyo achaguliwe. Ninaenda kwa upande wa Rais. Rais ni awe ni mzalendo wa Kenya. Na nguvu za Urais zipunguzwe, awe tu na mamlaka ya kuchagua jeshi, na asimamie jeshi. Rais awe akitaka kugombea uchaguzi, na awe

ana miaka thelathini na mitano, na mwisho ni miaka sabini. Akiwa amezidi miaka sabini, asichaguliwe kuwa Rais. Asigombee uchaguzi, poleni.

Kwa upande wa madiwani, ningesema madiwani walipwe na serikali badala ya kulipwa na County Council kama jinsi vile wabunge wanavyo lipwa, ndivyo na madiwani pia walipwe hivyo hivyo. Kwa upande wa Majimbo, mimi ninakubali serikali iwe ya Majimbo, na ninapendekeza ya kwamba, rasil mali ya jimbo iwe chini ya bunge la jimbo. Asili mia tisini ya nafasi ya kazi iwe ya wazalendo wa jimbo hilo. Napendekeza, kwamba kuwe na mabunge matatu Bunge la jimbo, Bunge la wakilishi na kuwa na Senate.

Kwa upande wa uhuru, uhuru ama haki ya binaadamu. Haki ya binaadamu iwe kama jinsi ilivyo, isipokuwa uhuru wa kuabudu na uwe nampaka kwamba dhahabu la shetani lisisajiliwe. Madhahabu yote, nakubali yasajiliwe, lakini dhahabu la shetani hapa Kenya, lisipiwe kibali kuendesha ibada zao.

Awamu ya kukaa katika utawala wa kila Rais uwe awamu mbili peke yake kwa hiyo miaka mitano ya kwanza, miaka mitano ya pili, awe ameacha na mwingine aingiye. Nikiingia pale bungeni, ninasema mswada wa bunge mswada wowote usipitishwe, isipokuwa kuwe kuna theluthi mbili za wabunge ndiyo mswada upitishwe.

Kwa upande wa hospitali. Ningetaka kila daktari aliyeandikwa katika hospitali ya serikali, asiwe na clinic yake nyingine, ikiwa atakuwa na clinic, huyo hastahili kuwa daktari katika hospitali ya serikali. Hiyo itasaidia kwamba utekelezaji wa kazi na wizi wa madawa kuuingia katika clinic zao, huo utakuwa umekwisha. Zahanati zote ni vizuri ziwe na magari kuwapeleka wagonjwa, mahali ambapo nipamatibabu. Hiyo itasaidia mwananchi aliye mbali sana, na ambaye hajui angeendaje kwa matibabu. Hivyo kila zahanati iwe na gari ya kutembea. Basi, nikimalizia ni kusema kwa upande wa elimu, ningehitaji Kenya School Equipment Scheme irudishwe, na meal programme mashule iondolewe. Mengine nitayatoa kwa wahusika.

Com. Swazuri: Haya, asante sana, sasa tunamsikiliza Jonathan? Jonathan Upendo akifuatiwa na Ayawa Ndegwa.

Jonathan Upendo: Mimi ni Jonathan Upendo, mkaaji wa Taru. Ningependa kwamba Katiba ya Kenya iwe ina maandishi yafuatayo hapo juu kwanza. "Jamhuri ya watu wa Kenya. Sisi wananchi wa jamhuri ya Kenya, tuko uhuru". Halafu (b), "utawala uwe wa Majimbo".

Utekelezi wa Rais. Rais awe mtekelezaji mkuu katika utawala tu, wala siyo kwa kila jambo. Tume ichaguliwe kusaidia Rais kwa mambo ya utawala. Kuchaguliwa kuwa Rais; Awe mzalendo wa Kenya, awe kati ya miaka thelathini na mitano na sabini. Awe na awamu mbili tu. Makamu wa Rais achaguliwe na tume ya uchaguzi. Tume ya mawaziri iwe na mamlaka juu ya mawaziri na wabunge.

Ofisi za serikali. Bunge iwe na uwezo wa kufuta na kuajiri maofisa wa serikali, Mkuu wa Sheria aajiriwe na kamati ya Bunge. Nitajaribu tu kurukaruka, mengine nitayaachia Kameshinas. Haki za mwananchi. Masilahi ya serikali, maji. Serikali isimamie mipango ya maji, kwa wananchi kusiweko na mashirika yatakayosimamia. Iwe na jukumu kutoa maji mpaka kwa sehemu kame.

Matibabu. Serikali itoe madawa na matibabu kwa kila mwananchi. Madaktari walipwe na serikali yenyewe. Serikali itoe gari kwa zahanati zote za wilaya na tarafa. Daktari aliye ajiriwa na serikali asiwe na clinic ya binafsi.

Elimu. Elimu serikali ikadiriye mpango wa elimu. Kila mwananchi aweze kusoma. KSES, irudishwe kama ilivyokuwako. Mfumo wa elimu urudi kawaida. KCPE, KGCE, KCSE, A’level, University kila daraja la elimu, serikali itilie jukumu bora ili kila mwananchi afaidike.

Serikali itoe correspondence kwa kila daraja la elimu kwa kila mwananchi aweze kujiendeleza. Walimu wa nursery walipwe na serikali. Pension; Pension scheme iwe na hazina yake binafsi. Eneo la msitu na maji lilindwe na serikali. Serikali ikabiliane na ulanguzi kwa idara ya police, mashirika, makampuni na viongozi wa serikali. Wakeukaji wahukumiwe.

Ardhi. Haki za kumiliki ardhi ziwe na gharama ndogo. Huduma ya kawi na simu. Serikali isambaze nguvu za umeme na simu. Shirika la simu na posta, serikali isimamie. Idara ya wanyama; Mwananchi afikiriwe masilahi yake kama mtu uhuru. Mnyama yeyote wa msituni anapo haribu mali ya mwananchi, mwananchi awe na uhuru kumuua na iwe na uwazi. Auze nyama zake na chochote kile kulipa hasara ile iliyompata. (interjection). Kama haliwi; Serikali ihakikishe kwamba inakadiria gharama ile ya shamba ya yule ambaye amehusika.

Baraza la wilaya ishirikiane na baraza la tarafa ili kujua mapendekezo ya mwananchi, na rasil mali zote ziwe china ya baraza hilo. Idara ya game; Sheria ya wanyama wa pori, mwananchi awe na uhuru wa kuwinda akiwa na leseni leseni za uwindaji ziwe na viwango ili mwananchi afurahie riziki aliyopewa na Mungu pahali alipowekewa. Mengine yatasomwa zaidi. Asanteni sana.

Com. Swazuri: Haya, asante sana. Sasa tuko na Ayawa Ndegwa, atafuatiwa na Samuel Kazoyo.

Ayawa Ndegwa: Mimi naitwa Ayawa Ndegwa. Tatizo langu lililonileta hapa, naona kudhulumiwa kumezidi. Mtu akiwa na kazi, anafanya kazi ya serikali, baada ya kulipwa mshahara kila mwezi, ikifika anaambiwa “mshahara bado hujafika”. Unaendelea mpaka inafika katika mwaka mzima hujalipwa mshahara. Tatizo hilo linatuumiza sana sisi. Tatizo lingine, mawakili hawa, unampatia kesi yako, ukimpatia kesi yako, basi anakudhulumu. Unafuata unaenda kila mara, ukienda anakwambia nenda, njoo mwezi ujao. Basi unaendelea hivyo, mpaka mwisho wake hayo mambo uwache ukiwa bado unaumia kwa roho. Naomba serikali mambo kama hayo iingilie katika hawa mawakili hawa. Kwa sababu wanatuumiza sana na wanatutesa. Mtu wako amepata ajali ya gari amekufa. Unatatizo moja ya mtu wako amekufa, tena umukose, ile malipo ukose. Binadamu

umekosa, na malipo ile ya mtu pia umekosa. Sasa itakuwa mtu yule bado anaumia kwa roho. Roho yake inaumia miaka yote tu anahuzunika. Tatizo langu ningeomba serikali iingilie mambo kama hayo. Sina zaidi yangu ni hayo machache, asanteni.

Com. Swazuri: Samuel Kazweya atafuatiwa na Abubakar Jilo Kazoyo. Atafuatiwa na Abubakar Jilo.

Samuel Kazoyo: Kwa majina naitwa Samuel Kazoyo kutoka Taru. Kwanza kabisa ningetaka kuongea kuhusu utawala wa Kenya. Mimi ninapendekeza kwamba utawala wa Kenya uwe wa Majimbo. Pili, utekelezaji wa Urais. Rais awe mtekelezaji mkuu katika utawala tu, wala si kwa kila jambo. Tume lichaguliwe kusaidia Rais kwa mambo ya utawala.

Kuchaguliwa kuwa Rais. Rais anatakikana awe mzalendo wa Kenya, awe kati ya miaka thelathini na tano, na sabini panapo awamu mbili tu. Makamu wa Rais achaguliwe na tume ya uchaguzi, tume ya mawaziri iwe na mamlaka juu ya mawaziri na wabunge.

Tatu. Bunge. Mbunge awe mpiga kura aliyesajiliwa katika eneo analoishi la uchaguzi kwa uchaguzi mkuu. Awe wa kidato cha nne na kuendelea. Haki za mwananchi. Masilahi ya serikali. Kuhusu maji. Serikali isimamie mpango wa maji kwa mwananchi isiwe ya mashirika, iwe na jukumu kutoa maji mpaka kwa sehemu kame.

Matibabu. Serikali itoe madawa na matibabu kwa kila mwananchi. Madaktari walipwe na serikali yenyewe. Serikali itoe gari kwa zahanati zote za wilaya na tarafa. Daktari aliye ajiriwa na serikali asiwe na clinic ya kibinafsi.

Ardhi. Haki za kumilik ardhi ziwe na gharama ndogo. Idara ya wanyama. Serikali inatakikana itilie mkazo kwamba kuwe na kizuizi kati ya mbuga na mahali ambapo panaishi wananchi. Kwamba mnyama yeyote asiweze kuvuka na kuvamia mali ya wananchi. Na iwapo mnyama yeyote atavuka na kuvamia mali ya wananchi, basi mwananchi ana ruhusa ya kumuua mnyama yule. Asanteni sana.

Com. Swazuri: Haya, tuko na Abubakar, na atafuatiwa na Rachael Chaka. Rachael Chamba ajiweke tayari.

Abubakar Jilo: Kwa jina naita Abubakar Jilo kutoka Makamini location. Kwanza tunaanza - - tunataka Majimbo, na pili nitarukaruka kwa sababu nataka tuongee mambo mengi kidogo. Pili, serikali ihakikishe imeajiri walimu wa kutosha mashule kwa sababu walimu ni wachache, kwa mfano kama Ndumo walimu ni watano peke yake na madarasa ni manane. Kwa hivyo hawatoshi walimu. Hata walimu wakifanya bidii lakini hawawezi watoto wakasoma vizuri, kwa hivyo serikali iajiri walimu wa kutosha.

Tatu, lazima elimu iwe ya lazima ili watoto wapate haki yao waweze kusoma vizuri, wawe watajua watajiendeleza vipi kimaisha, na tatu, serikali ihakikishe kila mwananchi anapata maji masafi, awe hatatatizika.

Tano, pombe liharamike kwa sababu linachangia kurejesha nyuma maendeleo kwa sababu watoto wanakosa kusoma wazee wakiwa wanalewa hawawezi wakafundisha watoto wao. Saa yote wanalewa tu halafu watoto wanabaki bila kusoma. Na nne, watoto mashule wawe watavaa nguo nzuri, yaani watavaa nguo ndefu vizuri na wawe watajifunika hijabu wanawake na wanaume wavae nguo ndefu kidogo za kufika kwenye magoti

Tano, matanga yaharamizwe kwa sababu huwa yanamaliza mali mengi sana, kwa sababu hata yule ambaye kwamba amefiliwa wale watu wanakuja wanakula zile mali kama ni ngombe wanasichinja, ni mbuzi wanazichinja mpaka wakitoka hapo yule mwenyewe hana kitu hawakumpa kisio chochote halafu anabaki analia tu hana chochote. Vile vile, kama mtoto kusipatikane mtoto, yeyote ambaye kwamba ni chokora lazima serikali isimamie mtoto huyu awe atasoma mpaka amalize kwa sababu ikiwa watabakisha bila kusoma hawa watoto watakuwa - - mwishowe watakuja wawe wezi kwa sababu watakuwa hawana chochote ambacho kwamba wamejitegemea. Kwa hayo machache ninasema asante.

Com. Swazuri: Rachael atafuatiwa na Bwana Mwajirani.

Rachael Chamba: kwa majina naitwa Rachael Chamba. Oni langu la kwanza ni kuwa, wanawake wawe na uwezo wa kudai mali mabwana zao wakishikwa nje na mabibi wengine. La pili ni watoto wasiajiriwe na yule ata - - mzazi yule atapatikana mtoto wake ameajiriwa, achukuliwe hatua. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, mwingine ni Mwajirani, atafuatiwa na Elias Ndegwa, Elias Ndegwa awe tayari.

Mwanjirani D.M. Dena: Kwa majina naitwa Mwanjirani D.M. Dena, ni mwalimu. Kutoa maoni yangu katika Katiba, kwanza ningependa kuzungumuzia Rais. Tunaona ya kwamba Rais wa Kenya amepewa mamlaka mengi sana, kwa hivyo ningependelea mamlaka yale yaweze kupunguzwa ili kwamba aweze kuwa kama raia mwingine. Kwa mfano tunaona ya kwamba, ni yeye ambaye anafanya appointment, kama ya Ministers, High Court Judges, Permanent Secretaries kwa hivyo watu kama hawa kama PS, hawa pia waweze kufanya application, ili kwamba waweze kuajiriwa kama vile Civil Servants, wasiweze kuwa kwamba wanakuwa appointed na Rais.

Pia katika judges, tungependelea kwamba Judiciary Commission iweze kuwa independent na Chief Justice awe pia anaweza kuchaguliwa pengine na Bunge lakini siyo na Rais. Kwa upande wa elimu, ningeungana na wenzangu kusema kwamba elimu ile ya msingi iweze kuwa ya lazima na pia iweze kuwa ya bure ili kwamba tuone katika eneo letu la Kinango watoto wanasoma kwa wingi. Pia, kuongezea katika upande wa elimu, ningependa pia kusema kwamba, zile sehemu ambazo bado ziko nyuma kielimu serikali iweze kuchukua jukumu la kujenga shule, ili isiwachie jukumu hili wazazi kwa sababu tukiangalia katika area zile, mzazi yule hana pesa za kujenga shule. Akiitwa kwa harambee, kile ambacho anatoa ni shillingi ishirini tu. Kwa hivyo serikali iweze kuchukuwa jukumu la kujenga shule katika sehemu zile ambazo bado ziko nyuma kielimu.

Kwa upande wa hospitali pia, ningependa kuungana mkono na wenzangu. Tunaona yakwamba watu wengi siku hizi wanafilia nyumbani kwa sababu ya gharama ya juu ya matibabu. Juzi tulikuwa tunasherekea kupigana na malaria; lakini tukiangalia Kenya, matibabu yako ghali sana. Tukiangalia kitu kama net, net linauzwa mia nne, je yale mwananchi wa kawaida ambaye tegemeo lake ni mti, akaweze kukata makaa, atapata wapi shillingi mia nne ili aweze kujinunulia net? Kwa hivyo ningependa kuomba ya kwamba, serikali iweze kurudi kama pale zamani matibabu yaweze kuwa ya bure.

Kumalizia, ningependa pia kusema Bunge letu la Kenya liweze pia kuwa uhuru. Rais awe anaalikwa pale kama Mbunge. Kwa mfano, Rais kwa wakati huu, ndiye anaenda kufungua Bunge, na ndiyo anaenda kuwapatia leave waweze kuenda mapumzikoni. Kwa hivyo Bunge liweze kuwa uhuru. Wafanye kazi yao, wakijua kwamba wamechoka wamuite Rais, waseme sisi tunaenda leave. Siyo Rais aweze akawa-control katika kila jambo. Asanteni.

Com. Swazuri: Elias? Elias Ndegwa atafuatiwa na Ali Ndoro. Ali Ndoro awe tayari.

Elias Ndegwa: Asanteni kwa ruhusa hii. Nitazungumzia kidogo tu kuhusu, haya marekebisho ya Katiba yetu. Kwanza ni elimu. Mfumo wa elimu ambao uko sasa - - kwa jina naitwa Elias Ndegwa. Mfumo wa elimu ulioko sasa ni nane nne nne, lakini huu tumeona lengo lake halijatimia; kwa hivyo mfumo huu urudi ule wa zamani wa saba- nne-mbili-nne tena. Yaani darasa la saba mwisho, form four, halafu form five na six, halafu mtu aende university yaani chuo kikuu. Pia serikali isimamie hizi equipment za primary, yaani elimu iwe ya bure kutoka darasa la kwanza hadi la sababu. Ama hata kama litakuwa lile la nane lakini iwe ya bure.

Walemavu wapewe haki sawa hasa ya ile elimu, wakizingatiwa zaidi wao wawe si watu ambao wanaotangatanga badaye.

Ardhi. Umiliki wa ardhi uwe mikononi mwa wananchi wenyewe. Kusiwe na mtu ambaye atoka nchi nyingine pengine kuja siku mbili tatu amenunua mali hapo. Ardhi hizi zimilikiwe kwa kupewa haki wenyewe na kama watauza wawe wanaweza kuuza hao wenyewe na kupata ile faida yake.

Pia, utawala nitaongezea kusema kwamba, utawala wetu uwe wa Majimbo. Yaani kuweko na Waziri Mkuu, halafu katika kila jimbo kuweko na Rais aongoze kila lile jimbo. Pia vile vile tunasema kwamba, Rais awe na mamlaka ya kadri, asiwe na mamlaka yaani kuwa above the law, hii imetuadhiri zaidi, maana yeye ni kila kitu na hapelekwi kortini; lakini awe mwananchi wakawaida ambaye akikosa, hatimaye pia aweze kusukumwa mahali pale ambapo sheria itaangalia.

Jambo lingine ni kwamba, huyu Rais huyo huyo, awe na umri wa kadri wa miaka thelathini na mitano hadi sabini na aongoze nchi yetu kama ni kwakuchaguliwa, aende tu mara mbili. Aenda kama miaka mitano, miaka mitano tena, halafu awe hawezi kuingia tena mahali pale, maana halafu tunaona tunaumizwa zaidi.

Kuhusu rasil mali zetu. Tunaona ya kwamba, kuna biashara ambazo tunaona zinaambiwa biashara ziwe za soko uhuru, ama soko uhuru hili limetuumiza kwa upande mwingine. Maana tunaona ya kwamba yule anayejiweza yule asiyejiweza wote wananunua bidhaa hizi kwa bei moja. Zamani tulikuwa tunaambiwa na wababu zetu kuwa kulikuwa na unga hata wa magogori, . Lakini tunaona hali hii sasa haiko. Soko huru liondoke na kuwe na serikali inasimamia hali ya hasa bidhaa zetu. Tunaona tunauziwa bidhaa ambazo pia hazistahili. Vingine ziko duna zinapewa hasira hata kwenywe maisha. Serikali isimamie kuzingalia, yaani zile standard measures. Kuwe na ile standard bureau, ya kuangalia bidhaa hizi kama zikosawa kwa matumizi ya wananchi. Siyo tu atakaye tengeza maembe, atengeze maembe na atuuzie. Mimi naona - - nitaongezea la mwisho ni kwamba kuna hizi, katika utawala, hizi ministries, yaani wizara. Wizara tunaona zimekuwa nyingi sana, na zingine hatuzioni zikifanya kazi vile vinastahili. Kuna mawaziri wengi katika office ya Rais. Hii hali hii ipunguzwe. Kuwe na wizara kidogo na mawaziri kidogo katika serikali yetu ambayo itakuwa inatutawala, kusiweko na mrunduko wa hawa watu ambao wanaenda kujiongezea mishahara wakati mwingi kule bungeni. Wawe tu kidogo na kila wizara iwe ni ile ya kusimamia hasa wananchi. Kwa mfano kilimo. Wizara ya kilimo, iwe ni wizara ambayo itakuwa inasimamia hasa nchi yetu kwa sababu ndiyo uti wa mgongo wa nchi yetu hatuna rasil mali zingine isipokuwa vitu vya mashambani, kwa hivyo kama serikali itakuwa inachukuwa jukumu hilo, nafikiri tutafikia mahali fulani pia.

Kuhusu uchaguliwaji wa hawa watawala wetu yaani kama vile MaChiefu, Ma-sub-Chiefu. Mzee wa mji tunamuona anafanya kazi nzuri sana. Hii kazi ya sub-Chief mimi siioni hapa. Nona kama kungekuwa na wazee wa mji ambao watakuwa wako hapo, halafu kuweko na Chief, halafu kuweko na DO, halafu kuweko na DO, halafu kuna DC, hakungekuwa na taabu. Lakini hawa pia, huyu mzee wa mji, kuwe na utaratibu ambao kamati itakuwa inakaa ya tarafa wapewe mshahara hawa kama wengine. Maana atakuwa anafanya kazi muhimu. Vile vile, huyu Chief achaguliwe na wananchi wenyewe na DO asiwe wakutoka mahali popote pale mbali awe ni mwananchi wakutoka sehemu ile mzaliwa yaani. Halafu wale wengine wanaweza kufuatiza. Lakini Chief, DO, na mzee wa mji achaguliwe na wale wananchi wenyewe pale ili wawatawale. Na wawe katika kiwango fulani. Kama ni miaka mitano baada ya miaka mitano, achaguliwe mwingine. Nafikiri sitaendelea zaidi lakini nitasema wanawake na wanaume, wale watoto, ama wanawake kwa wananume wale wakubwa, wapewe haki sawa ya kumiliki ardhi ama chochote kile, iwapo pengine mzee wake amekufa ame iwapo mke wake pia ameenda. Asanteni.

Com. Swazuri: Haya, tuko na Ali Ndoro? Ndiye wewe? Halafu atafuatiwa na Mathius Ndegwe.

Ali Ndoro: Jina kamili ni Ali Ndoro kutoka Samburu Mugamani. Nikichangia kuhusu Katiba. Kuhusu Katiba, ningependekeza ni maoni yangu, ningependa kuwa na Majimbo, kwa sababu Majimbo naona itakuwa ni rahisi hata kwa vijana wetu na kwa kupata - - yaani kuhusu upande wa maendeleo wa vijana, hata kwa upande wa kazi na kila kitu, kwa sababu hapa tunaviwanda vingi, pia hata una bandari; Lakini utakuta watu wengi ni wale waku-forge makaratasi na kuambiwa ni ma-engineer na kuingia tu bandarini. Ukiangalia hapa kuna kijana, ame-qualify vizuri, na kwa vile mbele hakuna mtu, unamkuta amepotea hapa hapa, mpaka unakuta uhalifu umezidi. Kwa hivyo tumeona Majimbo itaweza kutusaidia kwa sababu itakuwa ni rahisi

kujua huyu ni mtoto wa fulani na huyu ni wawapi na huyu wawapi, maana wa Kilifi hawawezi kunipotea.

Lingine ni kuhusu sehemu zingine za mashambani kuhusu maji. Wananchi utakuta hata siku hizi, mtu kama wengine wana uwezo wa kununua ya chupa hii ambayo imekuja sasa na wale wengine ile maji saa hii ukipwa ukiambiwa hiyo maji inatumiwa, kwanza nimefanya makosa sikukumbuka nikaleta hapa, ile linatumiwa Ungefikiria sijui - - hata watoto wengine ambao wako hapa barabarani wakikunywa hii wakifika kule wanamabiwa "*mimi nimekunya chai tayari*!" Anaambiwa "*ni maji!*" "*mimi nimekunywa chai tayari*!" unaona. Sasa waweze kupata maji, raia wale wa sehemu za mashambani pamoja na wanyama wao. Serikali isimamie. Maoni yangu. Kama raia wa Kenya naikiwa kuna haki. Katika serikali ijayo ya Katiba, kuwe na hayo. Yangu ni hayo, kuchangia Katiba.

Com. Swazuri: Wapi Mathius? Mathius Ndegwa na atafuatiwa na Lung'anje Chai. Lung'anje Chai atamufuatia.

Mathius Ndegwa: Kwa majina naitwa Mathius Ndegwa, kutoka Taru, na kwa kweli mengi yalishaapitwa, isipokuwa kwangu ni kuunga mkono na kuweka uzito kwa yale ambaye tayari yameshaazungumuzwa. Kuhusu elimu, kwa kweli tumeona ama naona ya kwamba elimu ni kitu muhimu sana kwa watoto na kitu ambayo imefuatia ni afya. Afya pia, ni kitu ambacho ni muhimu pia vile vile sana, lakini vitu hivyo vimekuwa ghali sana kwa watu ambao pato lao liko chini. Kiasi ya kwamba hatuwezi kujitosheleza kwa vitu kama hivyo na hii ni sababu ya kwamba, kuna baadhi ya hawa waajiriwa wa serikali. Hawa waajiriwa wa serikali kutoka tusema mbunge na wale wengine ambao wameajiriwa na serikali. Hawa wamepewa mishahara mikubwa sana, kwa hivyo naonelea ya kwamba, wapunguzwe ule mshahara, ndiyo uweze kuingia kwa upande wa matibabu na vile vile uweze kusaidia hata upande wa elimu kwa sababu ukiangalia kufikia sasa, utakuta - - ukipeleka mtoto shuleni, pale unaenda kudaiwa hata choka. Choka yenyewe ile kalamu ya mwalimu kuandika unadaiwa mzazi. Kuonyesha kwamba sasa, uchumi wetu Kenya umezoroteka….

Upande wa urithi. Upande wa urithi, ni vyema kabisa ama sijapinga lakini inatakikana mtoto yule ambaye yuko pale nyumbani kwa mzazi ama kwa baba, ndiyo kwa kweli ana haki ya kurithi, lakini siyo mtoto wakike ambaye ameolewa, yuko kwa bwanayake, tena bado anangojea urithi kutoka kwa baba. Huyu anaonekana kwamba atakuwa anarithi mara mbili. Anangojea baadhi ya wake akifariki, bado atarithi, tena kule kwao, babake akifariki anarithi, kwa hivyo nimeonelea ya kwamba, wale watoto watakao rithi ni wale wale ambao wako na mzee pale sio yule ambaye ameolewa pale.

Mambo mengine ni kuhusu, nitatetea kidogo kuhusu mnazi. Mnazi hii ndiyo ulimaji wetu hapa Pwani na kwa kweli imetusaidia ama imesaidia wale wazee wetu wazamani ambao wameukuta mnazi ukiendeshwa vizuri. Imewasaidia sana; Lakini kufikia sasa, utakuta mnazi umekatazwa hauuzwi, na hiyo ndiyo maji yetu ambayo tulikuwa tunapata fedha, hasa kutusaidia kwa upande wa elimu, na hata kwa upande wa maendeleo ile mengine. Ukiangalia upande wa bara kule, hivyo ninapendelea kwamba mnazi uwekwe huru, utumike kama zamani, kwa sababu ukiangalia upande wa bara kule, kuna hii tobacco hii ambayo ni tobacco. Iko uhuru kule inauzwa, na hata kuna miraa ambayo inauzwa. Hizo vitu yote ni vitu ambazo zinawapatia pesa kule, na pia vile vile

kuna mkahawa, hizo vitu zote, wale wanafaidika na hizo ni rasil mali zao. Huku kwetu Pwani, tunajivunia maanake tuko na mnazi ambao uko na mambo mengi yakuuza tupate pesa, na tushaa (interjection).O.K. Kwa hivyo nafikiri ningekomea pale, nipishe mwenzangu. Asante.

Com. Swazuri: Mathius? Oh! Ndiyo wewe Ndegwa. O.K. Mathius Ndegwa. Chai yuko wapi? Jina la kwanza ni nini? Lung'anzi? O.K.

Chai Lung'anzi: Mimi ningeanzia kuhusiana na serikali. Katika serikali ningependelea tuwe na serikali ya Majimbo, na serikali hii ya Majimbo, iwe katika ile rasil mali, mapato kutoka kwa rasil mali kutoka jimbo lile, asilimia sitini iwe iweze kutumika kuendeleza jimbo lile. Na lile jimbo liwe litaongozwa na governor. Halafu kuhusiana na uchaguzi, ningependelea ya kwamba, tuendelee na kuwa na Rais, ambaye atachaguliwa moja kwa moja. Rais huyu awe yuko na Makamu wa Rais, naye pia achaguliwe moja kwa moja na wananchi. Asichaguliwe na yule Rais. Na Rais wetu awe na kiwango cha elimu. Awe angalau yuko na degree ya kwanza. Akiwa na degree ya kwanza, Rais wetu, pia awe na umri wa chini kabisa miaka arobaine. Juu kabisa iwe miaka sabini. Na awe anaweza kuwa kwa vipindi viwili vya miaka mitano mitano.

Halafu upande wa uraia, mwananchi katika Katiba yetu, tuwe hatuna mtu mwenye uraia mara mbili. Yeyote ambaye amezaliwa na mama Mkenya, baba Mkenya, awe ni raia moja kwa moja wa Kenya. Yule ambaye pia amezaliwa na baba ambaye ni Mkenya, awe pia ni moja kwa moja ni raia wa Kenya. Yule ambaye mama anatoka nje, awe tu- - anaweza kuwa raia mpaka ajaze form na aangaliwe vizuri isipokuwa huenda akawa raia wa nchi nyingine ni rahisi. (interejction). Yule ambaye baba anatoka nje? (interjection). Mama Mkenya, asiwe moja kwa moja mraia mpaka tumuangalie vizuri, kwa kuwa kunauwezekano, kwa kuwa kama nchi zingine, kuna uwezekano vile anaweza kuandikishwa kama raia wa nchi ile, kwa kuwa babake atoka ile nchi ya nje, ambapo sasa, atakuwa na uraia wa mara mbili.

Tukienda upande wa wabunge, jukumu letu la ubunge hasa, liwe ni kuleta wananchi pamoja ili waweze kujenga. Tumekuwa na shida ya kuwa wale wabunge ambao tumewachagua, ndiyo wanarudi wanatugandamiza, ambapo wakiona wenzi wao ambao ni wenyeji wakijihusisha na mabo ya maendeleo, ndio wawo wanapigia vita, wako tayari hata kuhudumia police ili wale wenziwao wasihusike katika mambo ya maendeleo ambapo tutakuwa tunarudisha nyuma maendeleo.

Pia katika kuandikisha Wakuu wa Mashirika ama Mkuu wa Sheria, hawa wasiandikishwe moja kwa moja na Rais. Wawe majina yanatolewa kwa Parliament, halafu yale majina yanachunguzwa, na yule mtu ambaye anastahili, awe anaweza akapatiwa lile jukumu. Rais - - nitarudi tena kwa Rais. Rais asiwe juu ya sheria. Na Rais akichaguliwa, kama miaka miwili ya kwanza hataweza kubadilisha hali ya uchumi wa nchi, aweze kutolewa kwenye mamlaka. Na katika Local Councils zetu, Ma-mayor na Chairmen waendelee kuchaguliwa baada ya miaka miwili. Lakini Councillor awe na kiwango cha chini kabisa, kidato cha nne. Asanteni kwa haya.

Com. Swazuri: Asante sana kwa mawazo hayo mazuri sana. William Sisombo. William Sisombo? Na atafuatiwa na Mlongo Ntsuma awe tayari. Mlongo Ntsuma.

William Sisombo: Jina ni William Sisombo, natumaini kuna washa nyingi sana ambazo zimezungumzwa, zikisikizwa, lakini washa zile ambazo zimezungumzwa zote ni maoni ya wananchi ambao wanataka Katiba. Lakini mimi kuna lengo moja nasiwezi kuzungumza mengi kwa sababu yamezungumzwa mambo mengi sana lakini nitazungumza pahali pamoja ambapo pananigusia na nilazima ni pazungumze. Kila mtu, kadiri ya watu wote waliyokuwa hapa, siwezi kujua kama ni record gani ambayo imechukuliwa kuona kila mwananchi anayekuja hapa anazungumza Majimbo. Ni kwa nini wanazungumza Majimbo hawa wananchi? Kila ajae hapa anazungumza Majimbo ni kwa sababu ya nini? Nitatoa maoni kweli. Maoni ni kwamba, wananyanyaswa. Kunyanyaswa kuna mambo mengi sana, pesa za miradi ambazo zinatoka nchi za nje lakini zikipita zikienda huko, hapa Pwani hazirudi. Nikitugani sisi ambacho tunatengenezewa hapa katika zile pesa ambazo zinakuja kutoka nchi ya nje? Ndiyo sababu unakuta kuna dukuduku ya Wanapwani wanasema, nilazima kuwe na Majimbo. Majimbo itakuwa ni mwana amezaliwa hata kama kutakuwa na taabu namna gani lakini tuwe na Majimbo yetu badaye tutapata mfumo, kwa njia ambayo niyakimaana. Hakuna mwana anayezaliwa nakatembea leo, hata sisi tukiwa na Majimbo, tutakuwa na uhuru wa kujua sisi, tunakula matunda.

Yale yaliozungumzwa na wenzangu yote ni vidoti ambazo zimerudiwa mara nyingi nyingi. Mimi sitakuwa nahapo. Haja yangu, Majimbo.

Com.Swazuri: Nenda ukaandike kule mzee jina lako. Tutapata Mlongo Ntsuma? Oh, she is there halafu atafuatiwa na Peter Mbuwi.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Nashukuru kuja kuzungumza hapa, mimi nimezaliwa hapa na nimeolewa hapa.
Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Kujua kwamba mimi nina machungu sana kule kuolewa kwangu, sikusimama na yule mvulana. Hatukutongozana.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Nilifanya kuambiwa na babangu niolewe na huyo bwana na nikaenda.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Shida hizi zote ijapokuwa nashukuru nimepata hata wajukuu, ni kwa sababu babangu hakutaka nisome.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Lengo lake alikwa anataka mahari ndiyo maana nikapewa bwana ambaye hatukutongozana.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Shida hiyo iliyonipata ndiposa sasa nataka watoto wangu wasome sitaki wawe kama mimi nilivyokuwa.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Watoto wangu wameshindwa na kusoma kwa sababu sina uwezo. Ule aliyesoma zaidi ni wa darasa la nane, kwa hiyo mimi shida yangu ni kwamba nataka kukata makaa, lakini nikikataa makaa nashikwa na askari barabarani.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Asakari wakitushika, lengo lao wanataka kupata hongo. Wanatuambia kile tunacho nyumbani, tukiuze tuwapatie pesa wao hali wao wako kazini.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Kwa hivyo, maoni yangu ni kwamba nataka elimu iwe ya bure, na makaa turuhusiwe ili tupate njia ya kupata fedha ili tuwe tunaweza kuishi raha.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Mtoto wangu alisoma hadi darasa la nane, na akienda Mombasa hapati kazi, sasa mambo hii itakuwaje?

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator:

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Haya, wale ambao sasa tumeolewa na mabwana zetu, unawacha bibi yako nyumbani, unaenda kutembea huko unapata "*young tomato*". Unapata mtu mwingine huko. Je, mambo hii yako namna gani?

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Kwa hivyo tunasema kina mama hatutaki mtu ameoa bibi yake aende kutafuta mwanamke mwingine nje.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Haya, lingine ni hili; bwana zetu wakiona sisi kina mama tunatembea na wanaume wa nje, yule bwana anatozwa pesa fulani, karibu shillingi elfu kumi.

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Na kwanini hairuhuswi sisi kina mama bwana zetu wakitembea na wanawake wa nje na sisi tukamtoze yule bibi mwingine pesa?

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Sasa, maoni ya mama anasema anataka wanawake waruhusiwe kuchukua malu. Malu ni ile fine inayo - - ukichukua malu, kama bwanako ametembea na bibi mwingine.

Com. Swazuri: Sasa, kuondoa hii shida ya malu kwa mume, malu kwa mke si tukubaliane kwamba ukioa ni basi? Eh, mama? Sasa kuonda hii shida ya malu, si tukubaliane kwamba ukioa au ukiolewa ni basi, tumeshaa funga kitabu, hakuna kwenda nje?

Mlongo Ntsuma: *(in Duruma dialect)*

Translator: Anasema mimi nitatulia nyumbani lakini bwana hatatulia ataenda nje.

Com. Swazuri: Peter Mbui atafuatwa na Mary Charo.

Peter Mbui: Kwanza, mimi kwa jina naitwa Peter Mbui, ni mkulima Taru. Jambo langu la kwanza ningezungumzia kuhusu ardhi. Na ningependekeza kwamba, katika Katiba itakayoundwa, ardhi iweze kuwekwa huru kwa kila mwananchi pale alipo. Kuhusu ardhi pia vile vile, ningependekeza kwamba ardhi hii isiweze kuuzwa kabisa, na wala kununuliwa. Ikiwa iko chini ya wananchi wenyewe pale wanapokaa, isiweze kuuzwa ama kununuliwa. Na kipengele kingine cha ardhi, ningependekeza

kwamba Katiba iweze kuangalia, ardhi ile ambaye imepatiwa yule mwananchi pale alipo, iweze kutumiwa kikamilifu kumshibisha mwananchi mwenyewe. Halafu katika Katiba ningependekeza kwamba, wakati tulipojinyakulia uhuru, kuna mambo matatu ambayo tulielekeza mawazo yetu na kwanza ilikuwa kuondoa njaa, umasikini, na magonjwa. Lakini katika Katiba kwa wakati huu, nitazungumzia kwamba kuwe na marekebisho katika kupambana na njaa.

Katiba imuhakikishie kila mkulima hasa mkulima mdogo, shibe yake ya kila siku na siyo kwa kumpatia chakula cha msaada, mbali iweze kupeana kama ni vifaa vya kuweza kumsaidia yule mkulima, aweze kujilimia na kujishibisha. Kwa mfano jembe, mbegu na vifaa vile msingi ambavyo mkulima anaweza kujipatia na kujifanyia kazi ili ajishibishe mwenyewe. Hivyo hivyo, hata kwa yule ambaye ni mfugaji, kwa sababu katika wakulima hawa tunasema ni mkulima yule wa shamba na mkulima yule mfugaji; Kwa hivyo mfugaji naye apatiwe vifaa muhimu za msingi, hata kama ni mifugo wawili, lakini Katiba iweze kumlinda na kumuhakikishia kwamba, jioni aweze kujipatia shibe.

Jambo la tatu, nilikuwa nikitaka kuzungumzia kundi moja naona limesahaulika kabisa katika Katiba hii yetu, na kundi hili ni wazee. Wazee, ni wananchi wa Kenya, na wengi wao pale walipo wamefikia katika hali ya kwamba, hawathaminiwi tena, baada ya kuhudumia labda taifa hili kwa miaka yote ya umri wao wa kazi. Ningependekeza Katiba, iweze kuwaangalia haki za wazee kuanzia umri wa miaka tisini, Katiba iweze kumlinda mzee yule, aweze kupatiwa matibabu ya bure, aweze kupatiwa ulinzi, mavazi, na ya chakula cha bure, kwa sababu hii ndiyo tunaweza kusema kwamba, ndiyo heshima yetu ya mwisho kuanzia umri wa miaka tisaini, na kuendelea. Basi, hayo ni maoni yangu, naomba Katiba iweze kuangalia hali hii. Asante.

Mary Taru: Kwa majina naitwa Mary Taru kutoka Flaloni sub-location.. Mimi, mengi yameshaazungumzwa, lakini nina mengine ambayo yananikera sana, na nimeona afadhali niyazungumze. Kuna jambo la kwanza kabisa na ni kuhusu elimu ya wasichana. Katika Samburu hii yetu, elimu ya msichana huwa iko chini sana, na hii ni kwa sababu wasichana huwa hawapewe ule usawa wa kupelekwa mashule. Wazazi huwa wanawanyima haki ile ya kusoma wakiwa wazizi hawa wametegemea mambo ya mali. Ningeomba iwe sheria ya Kenya, mtoto wa kike lazima aende shule na asome sawa kama yule mtoto wa kiume. Hata kama ni kwenda university, afike.

Jambo la pili ni kwamba watoto walemavu au mtu yeyote hata akiwa ni mtu mzima, huyu mlemavu pia anastahili kusoma, apewe elimu sawa na mwenzake na pia aweze kuandikwa kazi anapokuwa anafaa. Akiwa amesoma amepita, aandikwe kazi ile ambayo anaweza kufanya. Jambo lingine ni kwamba ni maoni yangu kwamba wakina mama pia waangaliwe upande wa kazi hizi za Urais na Ubunge na hata Udiwani. Pia MaChifu. Wakina mama ni watu ambao wako sawa, wana akili sawa kama wakina baba kwa hivyo wana haki ya kufanya kazi hizi zote. Bora awe ametosha elimu na pia awe na ile hali ya uongozi.

Jambo lingine ni kwamba kuhusu Rais. Rais awe anapewa vipindi viwili vya miaka mitano mitano ikiwa atakuwa anaongoza sawa na akiwa atakuwa ameongoza kipindi chake cha kwanza, kikiwa kina makosa, hapo naomba awe ataachishwa kazi, yaani asipate kura, kuchaguliwe mtu mwingine. Yangu ni hayo, asanteni.

Com. Swazuri: Ngoja kwanza kuna swala kidogo.

Com. Nancy Baraza: Asante sana Bi Taru umesema wanawake wapewe nafasi kwa Parliament, Civic and Presidency. Unaona tutafanya namna gani hapo? Wapewe viti fulani kwenye Bunge na Civic authority au una-suggest namna gani? Ni percentage unawatakia au?

Mary Taru: Yaani wapewe percentage yaani, tuseme kama ni watu kumi, watu watano. Kwa hivyo nusu kwa nusu.

Com. Nancy Baraza: Sasa kama kwa hii Parliament yetu half half?

Mary Taru: Kwa hii Parliament - -

Com. Nancy Baraza: Wabunge?

Mary Taru: Wabunge kuwe kuna asilimia kama tusema asilimia sabani, thelathini wawe wanawake.

Com. Nancy Baraza: O.K.

Com. Swazuri: Haya Abdallah Mwauji? Atafuatiwa na Hassan Munyaka.

Abdallah Mwauiji : Mimi kwa jina naitwa Abdallah Mwahuni Mwauji, kutoka location ya Chenguni, sub-location Chengoni. Village ya Kamale. Hapo ndiyo nyumbani, na hapa nitaanzia tu na mambo ya elimu. Kwa sababu tunaona sasa, watoto hawatasoma tena kwa sababu ukimuweka nursery, tayari akimaliza kipindi cha nursery, umemaliza elfu ishirini. Akiingia primary, akimaliza miaka minane hiyo, kushaingia millioni moja. Sasa hapa naona ajabu kwa sababu sisi tulisema tunaonda mbeberu, tujitengenezee wenyewe, ndiyo tutakuwa sawa. Leo mbeberu tumemuonda, imekuwa sasa yule aliyeona mbeberu, sasa anatamani mbeberu. Kwa sababu mimi ninalotaka, na taka wale watoto wasome bure kama vile ilivyokuwa wakati huo. Wasome bure kutoka nursery mpaka primary yote. Wazazi wahusishwe upande wa majengo peke yake. Tutanjenga hizi nyumba lakini masomo iwe ya bure kwa sababu tukiwa ni pesa, wanakenya hawatasoma kwa shida tuliyonayo.

Ingine, ninasema mambo ya hospitali. Hospitali pia nayo tutajengewa tukaambiwa hii ni ya serikali. Halafu hospitali hiyo hata mtoto amezaliwa usiku, atalipa mia tano ndiyo atibiwe, na hiyo ninapendekeza kwamba, wananchi hawa na miaka hii tuliyonayo, mzigo huo umewashinda tayari. Iwe ikiwa ya serikali iwe ya bure watibiwe bure ndio tujue kwamba serikali yetu inafanya kitu gani.

Ingineyo, upande wa wanasiasa wanochaguliwa. Sisi kwetu Kinango hapa, tunataka serikali ikimuona mwanakinango amejaa noti kila pahali, asimuruhusu kusimamisha kwa sababu hatajua chochote kuhusu wananchi, maana tajiri hana taabu na yeye hajui taabu iko wapi. Hiyo ni maoni yangu kwamba mtu akiwa tayari amejaa zaidi, apingwe hapo kwa serikali asiweze kupata kibali cha kusimama.

Hapo naingia na lingine, lingine ni kwamba wenyeji hawa wa Kinango hapa ni mbuga ya wananyama na miiba. Sasa hapa wakati wa jua likiteka, ninaona kwamba kunashida hapa, isipokuwa kitu chao cha kuwasaidia ni ule mti akate, apate kaa lake akasukume apate shillingi ishirini apate mfuko wa kwenda kumpa mtoto wake chakula. Sasa hapa serikali imeweka safi kabisa na sikweli tunaona kwamba hapo sasa wananchi wanauawa sasa. Hapo tunataka wawachiwe nafasi wakiwa ni namna hii, kwa sababu hapa hakuna matunda, wapate kuuza ingalawa gunia mbili mbili wapate chakula ya kuwapatia watoto.

Ingine ni kwamba, ikiwa serikali imeletewa misaada ya chakula, kwa area yetu hii, nayo itie macho kwa sababu divisheni hii ya Kinango ndiyo kavu kushinda districts zote katika Kwale district. Walete chakula cha kutosha hapa, na chakula kikija kije na wale wenyewe kuleta waje wagawanye wenyewe, isipitishwe huku na huku maana halafu inakuwa ni biashara. Hapo mimi naona nimetosheka.

Com. Swazuri: Hassan? Hassan Nyaka? Utafuatiwa na Samuel M. Malembi.

Hassan Nyaka: Mimi ni Hassan Nyaka kutoka Taru. Maoni yangu kwa upande wa utawala ningesema tunaomba utawala wa Majimbo. Kuhusu upande wa Urais, Rais inatakikana awe uwezo utapunguzwa na Rais asiruhusiwe kuchaguwa mawaziri. Rais asiruhusiwe pia kuchagua wasimamizi wa mahakama.

Kuhusu mambo ya maji. Maji irudi kwa upande wa serikali kwa sababu wananchi wa kawaida huwa wanaumia zaidi. Kwa hiyo serikali iangalie kwa upande wa maji. Kuhusu mambo ya ardhi, ardhi inatakikana mwananchi mwenyewe amiliki zile haki zilizoko kwenye ile ardhi yake, na awe na uhuru. Kama nikukodisha ardhi ile yake, akodishe kulingana na miaka ya kadiri. Katika sheria vile ninavyosema miaka ya tisaini na tisa, mtu akodishie ardhi ile, hiyo iondolewe. Iwe kama ni kukodisha akodishe kwa miaka kama kumi na tano, na baada yake ardhi ile arudishie mwenyewe. Kama nikukodisha akodishe tena.

Kuhusu upande wa wanyama. Wanyama - - Kenya imekuwa ni kama mnyama ndiyo binadamu. Binadamu hadhaminiwi kama mnyama. Mnyama anadhaminiwa zaidi kuliko binadamu. Kwa hivyo ningetaka, maoni yangu, kama ni mbuga za wanyama, ziwe na maua. Maua yale yawe yanaweza kuzuia ndovu kuingia kwa wananchi, kuharibu vyakula vya wananchi, na mbuga za wananyama pia zipunguzwe, kulingana na kuwa, area kubwa zaidi ni ya wanyama kutawala. Kuliko binadamu. Wanadamu wanabosiana mahali pamoja wanyama wako free, kwa hivyo hiyo, katika serikali yetu ya sasa itakayokuja, iangalie zaidi.

Kuhusu hayo hayo mambo ya wanyama, binadamu inatakikana kama pengine amepata ajali amepigwa na mnyama, anatakikana alipwe kiasi chakueleweka kama yeye ni binadamu. Asije akawa yeye ndiye ameua mnyama halafu anafungwa miaka ishirini, na kama yeye ndiye ameuawa, analipwa shillingi thelathini elfu kwa hivyo serikali inayokuja, iangalie zaidi. Sina mengi zaidi ni hayo.

Samuel Malembi: kwa jina ni Samwel Malembi, mkulima. Nitazungumzia machache ambayo wenzangu ninahakika wameyagusia lakini kama mtu wa hapa chini, naona imetugandamiza sana. Kwanza nitagusia juu ya elimu. Ni maoni yangu kwamba Katiba ijayo, elimu iwe ya bure, bure kabisa na ya lazima.

Matibabu. Matibabu katika hospitali ya serikali vile vile naomba ama ni maoni yangu kwamba yawe ya bure ili kumnufaisha huyu mkulima kama mimi aweze kupata matibabu iwezekanavyo. Kuhusu watoto, mtoto wa shule iwe wa kika ama wa kiume, asioze, awe wa umri wowote asiozwe mume ama asiozwe bibi. Akiozwa awe ni hatia na akabiliwe vilivyo.

Vile vile mtu mzima, akioa mtoto wa shule, au mtoto wa shule akioa mtoto wa shule mwenziwe, wote wakabiliwe na sheria. Kuhusu - -wakati mwingine vifo hutokea mtu hujinyonga mwenyewe msituni anapatikana amekufa ni maoni yangu kwamba serikali imchukue mtu yule kwa uchunguzi, kisha arudishwe mtu yule na serikali, mahali alipotolea kwa mazishi. Hii nikutokana kwamba sisi wakulima wengine hatujiwezi kumurudisha ama kumuchukua yule maiti akiwa mortuary mbali na mahali alipokufia.

Kuhusu wanyama wa pori, ni maoni yangu kwamba, hawa wanyama ni wenye kuleta faida nyingi nchini, lakini kama wenzangu walivyotangulia kuzungumza, wajengewe au, naendapo watavuja au hali, sheria iruhusu wanadamu wakabiliane nao vilivyo. Kuhusu mila za hapa, mama akifiwa na mumewe, isiwe kama sheria ya kienyeji kuwa arithiwe na ndugu ya bwana, mbali aachwe vile alivyo, na juu ya ufugaji, ni ombi langu kwamba majosho yasimamiwe na serikali tena kama ilivyo kuwa awali na kuogesha kuwe kwa lazima ili kuwe na mazao bora. Asanteni.

Com. Swazuri: Francis ……

Francis Mbaluka: Ninge sema asante sana kwa wenye kuandaa hii seminar namna hii. Mimi naitwa Francis Mbaluka, na mimi niko na machache tu, kuhusu marekebisho hii ya Katiba. Ile nataka niingilieni hospitali mahali inaweza kufanya ifanye. Kitu ya kwanza, ningeuliza serikali yetu iwe na usawa kwa nchi yetu usawa na usawa ule mimi ningesema, ni juu mno mno kama juu ya maendeleo. Ukienda nchi zingine, sehemu zingine za Kenya, unakuta kweli uko ni kama London ukiangalia na sehemu zingine, na ukiulizwa kama wewe uko Kenya wewe unashangaa. Kama usawa wa barabara, usawa wa maji, usawa wa moto, na industries ile tunajua vitu kama hizo ikiingia mahali, watu wanapata ama watoto wetu wanapata kazi. Kwa hivyo ningeuliza usawa uwe.

Kitu ya pili, ni ugawaji wa pesa kwa mikoa ama kwa mahali popote yaani tax ile ya serikali, Central government vile inafanyana.

Nikiuliza kama mikoa, zingine ziko na maendeleo mengi na saa zingine zinatoa pesa nyingi kwa serikali, lakini in return, serikali inapatia ule mkoa kitu kidogo. Unaona kila wakati wanalalamika ni barabara, wanalalamika ni hii, wanalalamika hii, na hakuna kitu wako wako nayo, lakini mapato yao, wanatoa tax nyingi kwa kisirikali, na ili ningesema ije mkoa wetu wa Pwani. Tunatoa kitu kidogo kizuri, lakini in return ukiangalia maendeleo ile tuko nayo Pwani, barabara haipitiki. Tunasema ni hiyo Nairobi hiyo tunajua ni ya lami, hakuna kitu ingine. Tukiingia ndani kuna watu interior lakini hawafikiki, hakuna serikali inafika huku kwa maana ya barabara tu hakuna kitu kingine iko huko. Mtu ametembea mile hamsini kabla afike barabara ama mia moja kutoka upande wa na hakuna njia inaweza kutufanyia huku. Ni vizuri usawa uwe kwa serikali yetu ili tuone maendeleo kwa maana maendeleo ni njia, ni barabara, ni maji, na ndiyo inapatia watu mapato yakustamili hata watoto wao waende skuli, na bila hiyo kitu, hakuna kitu tunasema ati serikali yetu inatufanyia. Bila tumbo, bila ku , watoto wako ndiyo wako na vitu hakuna, na hakuna kitu kina wezafanyika serikali yetu bila maji, bila maendeleo, internally kwa mtu. Kwa hivyo ningeuliza huo uzao

Usawa huo pia, hii ningesema ni habari ya kazi. Mimi sijui namna gani, lakini ule usawa wa kazi yenyewe, ukienda mahali kama industry, unakuta kama ni Mkamba, kama ni Mjaluo, mkubwa akiwa pale, unakuta sisi kama sisi Waduruma, ni watatu na Mjaluo kwa maana Mjaluo ni mia tano. Usawa uko pale? hapo ni ukabila. Tungeuliza serikali yetu, ukabila hata kwa industries, ama kwa mahali popote, mtu wa Kenya achukuliwe kama mtoto wa Kenya na ni wa Kenya, na ana haki kufanya kazi. Ikiwa qualifications ile inatakikana pale ako naye aingie lakini ukabila serikali yetu iangalie mahali iko kazi na kama wazee watatengeneza kamati yakuchunguza vile watu wanapeana yaani kazi nchi yetu, basi iwe; nchi inalemewa kama watu, watoto wa Kenya.

Ningesema, nyingine ya pili ni uwekaji wa pesa bank. Tuseme ukweli, tuseme ukweli, Kenya tuko na billoniares wako na pesa nyingi. Mimi sijachukua moja ya mtu, lakini nasema ile ukweli, anaweka ngambo, wachache wetu wa Kenya wanaweka pesa zao ngambo billions. Je, (interjection). Ndiyo hiyo inakuja. Ndiyo hiyo ninakuja. Ndiyo hiyo nilikuwa ninasema, huo uwekeaji wa pesa, serikali yetu, tafadhali hawa watu ikiwa wako na huruma, warudishe ile pesa zao waweke Kenya yetu ile ifanye kazi, Kenya yetu itufanyie kazi hata wakijenga, tunaona ile faida ya watu wa Kenya, kwa maana ile amezaliwa tupu, Mkenya, na ikiwa ni Mkenya amezaliwa hapa Kenya, hakuna haja kukimiliza pesa aziweke mbali, anaona iko kitatokea Kenya na atakimbia aende kwao. Aende mahali ameweka, kwa hivyo serikali yetu ya Kenya, tafadhali nauliza ile inakuja, serikali ya Kenya wale wako na pesa warudishe utajiri wao Kenya ili Kenya iendelee na mbele. Haya.

Lingine ni security. Serikali itupatie security ya kutosha mahali popote, tuwe hakuna - - tunahangaishwa ni watu kama majirani kutoka nchi majirani. Tafadhali tuchunge na pia, kutoka hapo, watu wote wawe na haki kumiliki, kama yeye ni Mkenya, mahali alipo, security awe na watu wakukaa nchi yake Kenya ya kuonyesha ile kazi anataka bila ukabila. Na yangu ni hiyo, asanteni sana. Sorry, iko kitu nilikuwa na - - kidogo, ni scheme land. Land. Ikiwa ni scheme inapatikana Mt. Kenya, hata tunajua hata wengine wale wa Coast, waende wakapate sehemu ikiwa ni scheme, wapate Mt. Kenya wapate Mkoa wa Kati, wapate mashariki, na wale wengine ukawa ugawa wa scheme uwe wazi kwa serikali yetu, na kila mtu anataka kutembea nchi

yao na apate chochote. Asante sana.

Com. Swazuri: Mugwe Mbega? Ni wewe? Haya

Mugwe Mbega: My name is Mugwe Mbega, Deputy Headteacher Samburu Secondary School. I have the following to bring to the attention of the Commissioners. Now, we all know that there are Human Basic Rights, and one of the basic rights is the right to know the truth, the right to know the truth. Now you find that in our area particularly here, we have the problem of aridity. The area does not receive enough rainfall and as a result, people cannot grow crops, and they have so many families which go without food. Now, since every person has a right to know the truth, that means every child has to go to school and get education. I would therefore recommend that the next government should be able to provide bursaries to all the semi-striken areas like this one.

We have come to realize that there are a lot of bursaries which are disbursed to other areas but we hardy set them here. For instance, last time we distributed some bursaries and we learnt that in other areas like Central and maybe Rift Valley, there were some students who were given bursaries without much restrictions. So, the next government should ensure that bursaries are distributed to all hardship areas.

Number two is about equitable distribution of resources. Now we are all living in Kenya. As Kenyans we need to be given the natiaonal cake this means we have to receive whatever other people are getting; Because we have this problem of the national cake, we find that when funds are taken to the district headquarters, they are not distributed to other areas. I would suggest that in future, this distribution of funds is brought down to the locational level not even the divisional level.

Point number three is about security. Now we find today in Kenya, many Kenyans are in danger. We have heard of a lot of deaths occurring because of lack of security. Now, the government to come, should actually provide security in all areas. There should be a programme whereby every village should have at least two policemen or two soldiers to guard the people. If that will not be possible, then the government should provide guns to all the people in Kenya. This is because the moment the thugs realize that there are guns in a certain village, they will not be able to entre such homes without any defence, they will be able to know - -. Now let me make it clear. My recommendation is people should be provided with guns to protect themselves. This is because we have had a problem where thugs go to villages, knowing that there are no weapons where people can protect themselves.

Now, I would also like to say that the issue of water is very important in our country and particulary in Kinango we have a very big problem of water. In the past, during colonial times, there were boreholes and dams that were dug everywhere but these ones are no longer there. So we should have water in parts in these area and this water programme should be carried out by the local people and finally, may I say the presidential term should be ten years and the president must be a person of sound

mind, he should be a university graduate. MPs should be graduates, Councillors should be form fours and the 8-4-4- system should be - - the contents, that is the syllabus content should be reduced. Thank you very much for that.

Com. Swazuri: Haya, Asante sana mwalimu. Mtu wetu wa mwisho kwa siku ya leo ni Hinzano Ngonyo. Hinzano Ngonyo.

Hinzano Ngonyo: Hasa mimi naitwa Hinzano Ngonyo nakaa hapa Public Shift, Jengoni. Na mimi nilikuwa sitasema zaidi sana, kulingana na Katiba hii yetu, na serikali tunaona uongozo wake, inaongoza lakini halafu tunaona tofauti kwa juu ya watoto wetu katika elimu. Yaani wazee wengine, tuseme ni wote. Yaani ule uchumi wetu wa zamani, ulikuwa ni mfugo, sasa ule mfugo ukaja ukaingia Jahanamu ukaisha. Sasa hii nchi yetu haina matunda isipokuwa tunazoroteka kulingana na watoto wetu, tunataka wapate elimu, lakini uwezo hatuna. Sasa, tunataka watoto wetu hata wengine wanakaa nyumbani kwa sababu atatumwa pesa mwalimu halafu akifika nyumbani mzee pesa hana. Kwa hivyo ile elimu, sisi tunata kwamba serikali itusaidie kwamba, tusipoteze elimu. Ile elimu ndiyo ambayo imeendesha vizuri Kenya. Sasa hiyo elimu sisi tunataka iwe ya bure. Iwe ya bure ili tuzidi kuingia - - kuendelea na ile mambo ile ya kujisaidia na kujitetea na elimu, na watoto wetu wakielimika, waendelee vizuri kulingana na - - kusikuwe na utatizi wa kuzunguka huku na huku halafu mtoto arudi huko nyumbani, ako. Kwa hivyo tusaidike sana na hilo jambo.

Jambo lingine, sisi watu ambao tunakaa huku na saa nyingine kunatokea wanyama wa hatari kuja . Wakitoka huko, huko porini wana walinzi, sisi hatuendi huko porini. Sasa wakitoka huko wakija huko, wanatuharibia matunda yetu sasa wakifika huku wakiharibu ile matunda, sisi tukiweka mitego wakishikwa, sasa serikali inasema *"mumefanya vibaya, munamuua kwa nini*?" Imani yao sasa serikali inaona wale waporini ndiyo hawawezi kufanya vibaya sasa ipunguze. Sisi jambo kama lile, sisi raia hatutaki. Yaani, akiharibu - - sisi kule porini hatuendi kule, kwa hivyo, serikali yetu itusaidie na jambo hilo, na mimi nilikuwa sitasema mengi zaidi, hasa nilikuwa nitasema hivyo ndiyo mwisho.

Com. Swazuri: Nyinyi munasema hamuendi porini lakini mnawawinda kule wale wanyama, *(in Duruma dialect*). Haya, asante sana, Mzee Hinzano, na kwa kufikia hapo ndiyo tumefikia mwisho wa wale ambao wangetaka kutoa maoni yao, kwa niaba ya … (end of tape).

Meeting ended at 6.00 p.m.

&&&&&&&&&&&&&&&&&&&&